

**ST. CLEMENTS UNIVERSITY
ULUSLARARASI HUKUK ENSTİTÜSÜ
YÖNETİM HUKUKU BÖLÜMÜ**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE UYUM
YASALARI VE ANAYASAL DÖNÜŞÜM
DOKTORA TEZİ**

Tez Danışmanı
Okan TAN

**ANKARA-2016
HAZIRLAYAN: ALİ NAJAFİ**

**ST. CLEMENTS UNIVERSITY
(DOKTORA TEZİ)**

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ
İLİŞKİLERİNDE UYUM YASALARI VE
ANAYASAL DÖNÜŞÜM**

ALİ NAJAFİ

**Tez Danışmanı: OKAN TAN
Ankara-2016**

Ali NAJAFİ tarafından Doktora tezi olarak sunulan “TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE UYUM YASALARI VE ANAYASAL DÖNÜŞÜM” başlıklı bu çalışma St. Clements University Eğitim ve Öğretim Yönergesi’nin ilgili hükümleri uyarınca tarafımızdan değerlendirilerek savunmaya değer bulunmuş ve 2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aday oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Jüri Üyeleri:

İmza

Jüri Başkanı : .....

Raportör Üye : .....

Üye : .....

Üye : .....

Üye : .....

KISALTMALAR

AAET : Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
ABA: Avrupa Birliği Antlaşması
AEA: Avrupa Ekonomik Alanı
AESK : Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGK: Avrupa'nın Geleceği Kurultayı
AGSK : Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği
AGSP: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AIHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT : Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
APB: Avrupa Para Birliği
BDDK : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu
EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GB : Gümrük Birliği
GSYİH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HAK: Hükümetler arası Konferans
İKV : İktisadi Kalkınma Vakfı
IMF : Uluslararası Para Fonu
KOB : Katılım Ortaklığı Belgesi
MDAÜ : Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri
MGK : Milli Güvenlik Kurulu
ODGP: Ortak Dış Güvenlik Politikası
OGT: Ortak Gümrük tarifesi
OKK: Ortaklık Konseyi Kararı
STA: Serbest Ticaret Anlaşmaları
TMSF: Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
UAD : Uluslararası Adalet Divanı
UP: Ulusal Program

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın yaktığı ateşin külleri henüz soğumamıştı. Bu sıralarda, 1946 yılında İngiltere Başbakanı Sir Winston Churchill Zürih Konferansı'nda bir fikir ortaya attı. Avrupa Birleşik Devletleri... Bu fikir o günden bugüne çok yol kat etti.

1951 yılında üç büyük, Fransa, Almanya ve İtalya ile üç küçük, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg, altı kurucu devlet tarafından Avrupa Kömür ve Çelik topluluğu kurulur. Ardından 1957'de topluluk üyesi altı ülkenin imzaladığı Roma Antlaşması ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu artık gerçek olur.

Ekonomik birliktelik ile atılan adımlar daha sonra kültürel, sosyal en sonunda da siyasal birlikteliğe yöneldi. Tarım, ulaşım ve mal, kişi, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı ekonomik birlikteliğin olmazsa olmazları idi. Üye ülkeler tarihi zirvelerde tarihi kararlar alarak yalnız topluluğun değil tüm kıtanın da geleceğini biçimlendirmeye çalıştı.

Her ne kadar AT kurucu antlaşmaları, Avrupalı olan ve kendileri aynı idealleri paylaşan devletlere genişleme kapılarını açık tutuyordusa da, AT'nin ilk genişlemesi uzun yıllar kurucu devletler arasındaki önemli bir ihtilafın konusunu oluşturacaktı.

Bugün yirmi beş üyeli, yaklaşık 450 milyon nüfusuyla Avrupa Birliği, Avrupa'da uzun süren dinsel, politik çatışmaların sonucunda, ortak değerlere dayalı bir barış ve güvenlik projesi olarak beliriyor.

Çalışmanın birinci bölümünde, AB'nin kuruluşundan bugüne kadar, geçirdiği genişleme evreleri ana başlıklar altında inceleniyor.

Topluluğun birinci genişlemesinde EFTA ülkeleri İngiltere, İrlanda ve Danimarka; İngiltere'nin lokomotifliğinde La Haye Zirvesi

sonucu değişen bakış açısıyla Avrupa entegrasyon sürecinin mimarisine katılıyordu.

Bu şekilde açılan genişleme kapısı, 1980’li yıllarda da iki kez açılıyordu. 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında ise İspanya ve Portekiz’in katılımıyla Onikiler Avrupası doğuyordu.

İki Almanya’nın birleşmesiyle ye sayısı değişmiyor ancak Almanya’nın Topluluk içindeki etkinliği artırıyordu.

Avusturya, İsveç ve Finlandiya’nın katılımıyla Onbeşler Avrupası, dünya ekonomi ve siyaset sahnesinde yerini sağlamlaştırıyordu. Sosyalist Bloğun dağılmasıyla Birliğe yaklaşan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini benimsemekte, özellikle güvenlik nedenini ön plana çıkararak hızlı davranan AB, böylece beşinci genişlemeyle Avrupa kıtasının bölünmüşlüğüne de son veriyordu.

Çalışmanın birinci bölümünde, genişlemenin tarihçesinin yanı sıra AB’ye katılım mevzuatı, koşullar ve prosedüre değinilerek, son genişlemenin AB kurumları üzerindeki etkisi inceleniyor.

1950’lerden başlayarak Avrupa’nın hemen hemen bütün siyasi, ekonomik ve askeri kurumlarında yer alan Türkiye, yaklaşık kırk yıldır ağdaşlaşma hedefinde önemli bir toplumsal dönüşüm projesi olarak gördüğü Avrupa Birliği’nin yesi olmak istedi.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye’nin 1959’da AET’ye ilk başvurusuyla Tam yelik müzakerelerine başlamasına kadar inişli çıkışlı dönemlerden geçen Avrupa Birliği macerasının tüm evreleri inceleniyor.

1997’de Lüksemburg Zirvesi’nde AB’yle ipler geriliyor ve Türkiye yeni genişleme sürecinden dışlanıyordu. Aralık 1999’da Helsinki’de kazanılan adaylık ise Ankara’nın Zirve’deki zaferiydi.

Türkiye’nin Uyum yasalarıyla, Kopenhag Kriterlerini yerine getirme çabasının detaylarıyla yer verildiği çalışmanın devamında, tam

üyelik müzakereleri bağlamında başlayan ve süren tarama sürecine değiniliyor,

Çalışma, Türkiye'nin birliğe tam üyeliğı halinde, olası görülen sorunların özetlenmesiyle son buluyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ- TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

I- ÜYELİK BAŞVURUSU'NDAN GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE

A- TÜRKİYE'NİN AET'YE BAŞVURUSU VE ANKARA ANTLAŞMASI

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu için ilk başvurusunu kuruluşundan hemen sonra Temmuz 1959'da yapmıştır. AET tarafından üyelik talebimiz, Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin gereklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiş ancak, tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir.

Bu çerçevede, Türkiye'nin Topluluğa tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açan “Ankara Antlaşması” 12 Eylül 1963'te Ankara'da imzalanmış ve 1 Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir.

Hazırlık süreci ve gümrük birliği aşamalarından sonra Avrupa Topluluğu'na tam üyelik amaçlanmıştır. Nihai hedefi, Türkiye'nin Topluluğa tam üyeliği olan “Ankara Anlaşması”, Türkiye-AET ilişkilerini, malların serbest dolaşımı ile sınırlamamakta bunun yanı sıra işgücü, hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımını sağlamayı, dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa Tek Pazarına entegrasyonunu hedeflemektedir. Anlaşmada, “hazırlık dönemi”, “geçiş dönemi” ve “son dönem” olmak üzere üç devre öngörülmüştür. Geçiş döneminin sonunda ise Gümrük Birliği'nin tamamlanması planlanmıştır. Anlaşmada öngörülen “hazırlık döneminin sona ermesiyle birlikte, 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren “Katma Protokol” ile geçiş döneminin hükümleri ve tarafların üstleneceği yükümlülükler belirlenmiştir. “Katma Protokol” ün yürürlüğe girmesi ile başlayan, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanan “geçiş dönemi”, Türkiye ile AET arasında Gümrük Birliği'ni kademeli olarak yerleştirmeyi hedeflemiştir.

Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi için Avrupa Topluluğu, 1971 yılından itibaren Gümrük Birliği'nin kapsadığı sanayi mallarında, gümrük vergilerini Türkiye lehine sıfırlamıştır. Türkiye ise aynı indirimleri 22 yıllık bir süre boyunca, 1973 yılından başlayarak aşamalı olarak gerçekleştirmeyi taahhüt etmiştir. Türkiye, üzerine düşen indirimleri 1978 yılına kadar gerçekleştirmiş, ancak bu yıldan sonra indirimlerin dondurulmasını talep etmiştir.

Tam üyelik başvurusu 1987 yılında yapılmış, Topluluk Türkiye'nin başvurusunu inceleyerek, bu ülkenin tam üyelik için gerekli koşulları yerine getirmemiş olduğunu ifade eden kararını 1989'da açıklamıştır.

B- TÜRKİYE'NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

Türkiye'nin 14 Nisan 1987'de AT'ye yaptığı tam üyelik başvurusu Türkiye-AT ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Çünkü, Türkiye bu başvuruyla, toplulukla 1963'ten beri süregelen ortaklık çerçevesindeki ilişkilerini tam üyelik düzeyine çıkarma ve o zaman için Topluluğun 13'üncü üyesi olma isteğini açıkça ifade etmiştir. Aslında Türkiye'nin bu başvurudan önce de biri 1980 askeri darbesinden önce, diğeri darbe sonrasında olmak üzere iki kez tam üyelik başvurusu yapma girişimi olmuştur. Ancak ortaklık ilişkisini kuran 1963 tarihli Ankara Anlaşması'nın, gerekli koşulların sağlanması halinde tam üyelik olasılığından bahseden 28'inci maddesi temelinde yapılması düşünülen bu başvuru girişimleri sonuçsuz kalmıştır.

Bu girişimler sonuçsuz kalsa da Türkiye'nin AT'ye tam üye olma hedefi değişmeden kaldı. Kasım 1983'te biten askeri yönetim sonrası iktidara gelen Turgut Özal başkanlığındaki ANAP hükümetinin, dış politikadaki ilk hedefini, AT ile ilişkilerin düzeltilmesi ve ortaklık ilişkisinin yeniden canlandırılması oluşturmaktaydı. Bundan sonraki nihai hedef ise AT'ye tam üyelik olacaktı. Bu doğrultuda hükümet demokrasinin yeniden tesisi yönünde birtakım adımlar attı. Böylece uzun bir aradan sonra ortaklık organlarının faaliyetlerine yeniden başlamasının yolu açıldı. Türkiye-AT Ortaklık Konseyi, uzun bir

aradan sonra 16 Eylül 1986'da toplandı. Toplantıdan Yunanistan'ın olumsuz tutumu nedeniyle somut bir karar çıkmadı. Toplantının sonuçsuz kaldığını gören Özal hükümeti de bundan sonraki stratejisini tam üyelik başvurusunda bulunma üzerine yoğunlaştırdı. Bu çerçevede, 14 Nisan 1987'de Türkiye, AT'ye tam üyelik başvurusunda bulundu. Başvuru, AET, AAET ve AKÇT antlaşmalarının katılımı düzenleyen 237, 205 ve 98'inci maddelerine dayanarak yapıldı. Böylece başvuru, daha önceki girişimlerin aksine Ankara Antlaşmasının 28'inci maddesinden bağımsız olarak yapılmış oluyordu.

Türkiye bu yolla, 28'inci maddedeki düzenlemeye göre ekonomik durumunun tam üyeliğe hazır olmadığı ya da ortaklığa atfen başvuru kararını tek başına alamayacağı yönünde, AT'den kaynaklanabilecek itirazları baştan bertaraf etmeyi amaçlamıştı. Başvuru 27 Nisan 1987'de Bakanlar Konseyinde ele alındı ve görüş hazırlamak üzere Komisyon'a gönderildi. Görüşün hazırlanması iki buçuk yıl sürdü ve sonunda görüş raporu 18 Aralık 1989'da açıklandı.

Komisyon görüş raporunda, Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve siyasal durumunu ayrıntılı biçimde analiz etti. Komisyon ekonomik açıdan, Türkiye'nin ihracata dayalı kalkınma ve dışa açılma politikası çerçevesinde sağladığı hızlı büyüme ve ihracattaki artış gibi, 1980 sonrası kaydettiği bazı ilerlemeleri övmekle işe başladı. Ancak Komisyon, bu olumlu gelişmelerin Türkiye'nin yapısal, sosyal ve makroekonomik eksiklik ve dengesizliklerini ortadan kaldırmadığına da işaret etti. Bu çerçevede, Türkiye'nin tarım ve sanayideki yapısal sorunlar, sanayideki yüksek koruma düzeyi, yüksek enflasyon ve işsizlikten kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler, düşük sosyal koruma düzeyi ve standartları gibi sorunların üstesinden gelmesi gerekiyordu. Komisyon, Türkiye'nin üyeliğinin AT bütçesine getireceği ağır yük ile Türk işçilerinin serbest dolaşımının AT istihdam piyasasına yapacağı olumsuz etkilere de dikkat çekmişti. Özetle rapora göre, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, üyelik yükümlülüklerini üstlenemeyeceğini gösteriyordu.

Siyasi açıdan ise Komisyonun Türkiye'ye yönelik değerlendirmeleri daha olumsuz ifadeler içeriyordu. Görüş raporu bu noktada, 1980'den sonra parlamenter demokrasinin yeniden kurulması yolundaki ilerlemeyi kaydettikten sonra, iki soruna dikkat çekiyordu: Bu sorunlar, askeri rejim sonrasındaki bazı olumlu gelişmelere rağmen insan hakları ihlallerinin sürmesi ve azınlık haklarının tanınmasına ilişkin sorunlardı. Bu iki konuda Türkiye'nin, demokratik bir yönetimin gerektirdiği düzeye ulaşamadığı ifade ediliyordu. İkincisi ise, Türkiye'nin Yunanistan ile arasındaki anlaşmazlıklar ve özellikle de Kıbrıs Sorununa bir çözüm bulunamaması idi.

Komisyonun bu değerlendirmeden sonra vardığı sonuç, Türkiye'nin tam üyeliğe, AT'nin de genişlemeye hazır olmadığı yönündeydi. Dolayısıyla Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılması da söz konusu olamazdı.

Zira bu sırada Topluluk, 1986 tarihli ATS'nin öngördüğü Avrupa Tek Pazarı'nın kurulması ile meşgul bulunmaktaydı. Bu aşamada da Topluluğun yeni bir üyelik başvurusuna olumlu bakması mümkün değildi. Bunu göz önüne alan Komisyon da Türkiye'ye ilişkin görüş raporunda genel bir ifade kullanarak, herhangi bir ülkeyle katılım müzakerelerinin, istisnai durumlar dışında, 1993'ten önce başlatılmamasını önermişti. Sonuç olarak Türkiye, hem üyelik yükümlülüklerini yerine getirme bakımından hem de AT'nin bu üyeliği özümseyemeyecek bir durumda olmasından dolayı tam üyeliğe hazır bulunmadı.

C- GÜMRÜK BİRLİĞİ SÜRECİ

Komisyon tam üyelik başvurusunun reddedilmesini önerse de Türkiye'nin tam üyeliğe ehil bir ülke olduğunu ifade ederek uzun süredir işlemeyen ortaklık ilişkisini işler hale getirmek için bir dizi önlem hazırladı. Bu iş birliği, 1963 tarihli Ankara Anlaşması'na dayanan şu dört spesifik önlemden oluşuyordu:

- 1- Gümrük Birliği'nin tamamlanması.
- 2- Mali iş birliğinin yeniden başlatılması,
- 3- Sınai ve teknik iş birliğinin güçlendirilmesi.
- 4- Siyasi ve kültürel bağların arttırılması.

Bu öneriler Komisyon tarafından 6 Haziran 1990'da açıklandı. Böylelikle Topluluk, Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna olumsuz yanıt vermesi karşılığında alternatif olarak, ortaklık anlaşmasının gözden geçirilerek geliştirilmesi yaklaşımını benimsemiş olmaktaydı. Topluluğun bu tavrı Bakanlar Konseyi'nin Komisyon görüşüne ilişkin 5 Şubat 1990'da aldığı karara da yansdı ve Konsey görüşü olduğu gibi kabul etti.

Komisyonun önerdiği ve Bakanlar Konseyinin de kabul ettiği iş birliği paketine rağmen, ilişkilerde 1992 yılı ortalarına kadar herhangi bir gelişme sağlanamadı. 26-27 Haziran 1992'de yapılan Lizbon Zirvesi'nde ise Konsey, demokrasiye yeni geçen MDAÜ'lerle ilişkilerden ayrı bir başlık altında Türkiye ile ilgili olarak, 1963 tarihli ortaklık anlaşması çerçevesinde ilişkilerin en yüksek düzeyde siyasi diyalogu da içerecek biçimde geliştirilmesini ve iş birliğinin yoğunlaştırılmasını öngördü. Ancak burada, tam üyelik başvurusunun ya da katılıma hazırlığa ilişkin hiçbir referansa yer verilmedi.

Türkiye söz konusu olduğunda gümrük birliği, arttırılmış iş birliği ve diyalog gibi genelde kullanılan kavramlar olarak ortaya çıkıyordu. Böylelikle de Türkiye, Topluluğun orta ve uzun vadede gelecekteki üyeleri olarak görülen MDAÜ'ler, Kıbrıs ve Malta ile aynı kategoride değerlendirilmemiş olmaktaydı.

Lizbon Zirvesi'ndeki bu gelişmelerin ardından 9 Kasım 1992'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında taraflar, 1970 tarihli Katma Protokolde öngöröldüğü şekliyle 31 Aralık 1995'e kadar, bir Gümrük Birliği kurulması konusunda görüş birliğine vardılar. AT - Türkiye ilişkilerinin ortaklık ekseninde seyrettiği bir dönemde, MDAÜ'ler Kıbrıs ve Malta'yı kapsayan yeni gelişme süreci ise artık

somutlaşmaya başlamıştı. AT, MDAÜ'lerin tek taraflı üyelik hedefini paylaşmaya hazırlanıyordu. Nitekim 21-22 Haziran 1993'te yapılan Kopenhag Zirvesi'nde birlik, MDAÜ'lere tam üyelik perspektifi verirken, Türkiye ile ilgili olarak ortaklık anlaşmasına atıf yapmaktaydı. Bu çerçevede iş birliğinin, gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi çerçevesinde geliştirileceğinin altı çizilerek ilişkiler Gümrük Birliği ile sınırlandırılmaktaydı.

Gümrük Birliği ile ilgili olarak Türkiye, 1992'den itibaren ortaklık anlaşmasında öngörülmüş olan süreci tamamlamak üzere yola çıktı ve 31 Aralık 1995 itibarıyla sınai mallarda tüm gümrükleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırdı. Taraflar Gümrük Birliğinin tamamlanması kararını Ortaklık Konseyinin 6 Mart 1995'teki toplantısında aldı ve 13 Aralık 1995'te AP'nin onay vermesiyle AT-Türkiye Gümrük Birliği 1 Ocak 1996'dan itibaren yürürlüğe girdi. Böylece Türkiye, AB'ye tam üye olmadan Gümrük Birliğini tamamlayan tek ülke sıfatını kazanmış oldu. Bunda, hükümetlerin, GB'ni tam üyeliğe giden yolda önemli bir adım olarak görmesi ve böylelikle önce GB'ni sağlayıp sonra tam üyelik için AB ile pazarlık masasına oturma yönünde bir strateji belirlemesinin önemli payı vardı. Ancak Türkiye'nin, AB'nin MDAÜ'ler, Kıbrıs ve Malta'yı kapsayan yeni genişlemesinde yeri olmadığının kesinlik kazanması çok sürmedi.

Bu konuda Komisyon Gündem 2000 Tebliği ve ardından yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar, Türkiye'nin yeni genişleme sürecine dahil edilmeyeceğinin işaretlerini kesin olarak vermişti. Bu doğrultuda 15-16 Aralık 1995'teki Madrid Zirvesi'nde MDAÜ'ler, Kıbrıs ve Malta ile ilgili tarihi kararlar alınırken, Türkiye, AB'nin gelecekteki beş yıllık siyasi gündemi içinde diyalog, iş birliği ve ortaklığın sürdürüleceği Birliğe komşu ülkelerden biri olarak nitelendirilmişti.

a-) GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN KAPSAMI

Gümrük Birliği Ortaklık ilişkilerimizin ekonomik dayanağını teşkil etmektedir. Dolayısıyla Gümrük Birliği, Türkiye için salt bir

ekonomik entegrasyon hareketi olarak değerlendirilmemekte, Ortaklık metinlerinde de ifade bulduğu gibi Türkiye'nin Avrupa Entegrasyonunun bir aşaması olarak algılanmaktadır. Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliğinin yürürlüğe konulması ile Ortaklık ilişkilerimizde Ankara Anlaşmasının 5'inci Maddesi uyarınca son döneme geçilmiştir. Nitekim Ankara Anlaşmasının 28'inci Maddesinde Ortaklığın nihai hedefi Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği olarak belirlenmiştir. Gümrük Birliği, taraflar arasındaki ticarete mevcut gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarıyla, her türlü eş etkili tedbirin kaldırıldığı, ayrıca, birlik dışında kalan üçüncü ülkelere yönelik olarak da ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bir ekonomik entegrasyon şekli olarak tanımlanmaktadır. Gümrük Birliği kapsamında malların hiçbir engellemeyle karşılaşmadan serbest dolaşımı esastır. Bu nedenle, Gümrük Birliği tarafları arasında malların serbest dolaşımını güvence altına almak ve muhtemel ticaret sapmalarını ortadan kaldırmak üzere taraflar arasında ortak ticaret politikası tedbirlerinin uygulanması zorunlu hale gelmektedir.

Söz konusu uygulamalar ithalat ve ihracatı düzenleyen temel kurallardan, üçüncü ülkelere karşı uygulanan tercihli rejimlerin üstlenilmesini ve özellikle günümüzde önem kazanan standartlar ve teknik mevzuat dahil çok geniş bir yelpazede mevzuatların uyumlaştırılmasını gerektirmektedir. Bunun yansısı, ticareti dolaylı etkileyen rekabet kurallarının da taraflar arasında eşit düzeyde uygulanması önem arz etmektedir. Bu gelişime paralel olarak Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği'nin kurallarını belirleyen ve 6 Mart 1995 tarihinde kabul edilen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK), Ankara Anlaşması ve Katma Protokolü aşan yükümlülükler ihtiva etmektedir. 1/95 sayılı OKK'da zikredilen söz konusu yükümlülüklerin bir kısmının, Gümrük Birliği ile birlikte bir kısmının ise belirli bir geçiş dönemi zarfında tamamlanması öngörülmüştür. Ancak halihazırda Karar'da öngörülen geçiş süreleri tamamlanmış bulunmaktadır.

1/95 sayılı OKK aşağıdaki alanlarda hükümler içermektedir.

- a- Malların serbest dolaşımı (tarafklar arasında gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve Ortak Gümrük Tarifesi uyumu),
- b- Teknik mevzuat uyumu,
- c- Ortak Ticaret Politikası'na uyum,
- d- AB'nin tercihli gümrük rejimlerinin üstlenilmesi,
- e- Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na uyumu ve tarım ürünleri ticaretinde uygulanacak tercihli rejim,
- f- Gümrük Kodu'na uyum ve karşılıklı idari işbirliğı,
- g- Yasaların yakınlaştırılması (Fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması, Gümrük Birliğı'nin rekabet kuralları, ticari korunma araçları, kamu alımları, vergilendirme),
- h- Kurumsal hükümler (Gümrük Birliğı Ortak Komitesi, danışma ve karar usulleri, uyuşmazlıkların çözümü, korunma tedbirleri).

Gümrük Birliğı Kararı kurumsal hükümler de içermektedir. 1/95 sayılı OKK, Gümrük Birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda Türk mevzuatının, Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesini tesis etmiş ve bu alanları, ticaret politikası, üçüncü ülkelerle imzalanan ve sanayi ürünleri itibariyle ticari boyutu olan anlaşmalar, sanayi ürünleri ticaretindeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuat, rekabet, sınai ve fikri mülkiyet ile gümrük mevzuatı olarak belirlemiştir. Karar, söz konusu uyum ilkesini hayata geçirmek için temelde üç prensibe dayanan sürekli bir danışma prosedürü öngörmüştür.

Bu çerçevede şu kararlar alınmıştır:

- 1- Bir Gümrük Birliğı Ortak Komitesi kurulması ve Komite'nin görevlerini yerine getirmesine yardım için gerekli göreceğı şekilde alt komiteler ve çalışma grupları oluşturulması,

2- Komisyon, Konsey ya da Türkiye tarafından gümrük birliğinin doğrudan isleyişiyle ilgili bir mevzuat hazırlandığında ya da kabul edildiğinde, Komite içinde bir danışma ve bilgilendirme sürecinin tesis edilmesi,

3- Komisyonun teknik konularla ilgili komite toplantılarında Türk uzmanların da yer alması karara bağlanmıştır.

b-) GÜMRÜK BİRLİĞİ ERTESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN UYUM ÇALIŞMALARI

1/95 sayılı OKK hükümleri doğrultusunda, Türkiye ile AB arasında sanayi ürünleri ticaretinde gümrük vergileri, 1 Ocak 1996 itibarıyla sıfırlanmış ve Türkiye üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamaya başlamıştır.

Bu durumun tek istisnası, 1996 yılında başlayan ve 2000 yılı sonuna kadar süren beş yıllık geçiş döneminde, otomobiller, ayakkabılar, deriden mamuller ve mobilyalar gibi kısıtlı sayıdaki hassas ürün için üçüncü ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) hadlerinden daha yüksek gümrük vergileri tatbik edilmesi olmuştur. Ancak 2001 yılında ithalat rejimimizin yürürlüğe konulmasıyla, bu konudaki geçiş süreci de sona ermiş ve tüm sanayi ürünleri itibarıyla OGT oranlarına uyum sağlanmıştır.

1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren İthalat Rejimi de aynı çerçevede ve Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerimizin yanı sıra, DTÖ taahhütlerimiz ve üçüncü ülkelerle imzalanan serbest ticaret anlaşmalarının hükümleri dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Bu kapsamda, sanayi ürünleri itibarıyla üçüncü ülkeler için Gümrük Birliği öncesinde %16 seviyesinde olan ortalama koruma oranı, 2005 yılı İthalat Rejimi kapsamında %4,2 seviyesine gerilemiştir. Gümrük vergilerinin AB ve EFTA'ya karşı sıfırlanması, üçüncü ülkelere karşı ise OGT seviyesine indirilmesi, Gümrük Birliği öncesinde birçok sanayi sektöründe, rekabet gücünün bu indirimleri kaldıramayacağı

ve bunun sonucunda faaliyetlerine son vermek zorunda kalacakları endişesine yol açmıştır.

Ancak, 1980’li yıllarda uygulamaya konulan ihracata dayalı dışa açık ekonomik politikaların esasen ülkemizi giderek uluslararası rekabete açarak, bir çok sanayi sektörünü bu rekabete kendilerini hazırlama yönünde teşvik etmiş olması, bu endişelerin büyük oranda yersiz olduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye, AT’ye karşı gümrük vergilerini üç yıllık bir takvim çerçevesinde indirerek 1999 yılında sıfırlamıştır. AKÇT Antlaşması’nın 50 yıllık yürürlük süresinin 23 Temmuz 2002 tarihinde dolmasını müteakip, AB, 2002/595/EC sayılı Konsey Kararı ile AKÇT ile üçüncü ülkeler arasında yapılmış olan anlaşmalardan doğan hak ve yükümlülükleri 24 Temmuz 2002 tarihinden itibaren AT’ye devretme kararı almıştır.

Bu bağlamda Türkiye-AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması’nın yeni muhatabı AT olmuştur.

Üçüncü ülkelerden ithalatı düzenleyen ve kısıtlayan kurallar ile ilgili uyum çalışmaları kapsamında, Topluluk tarafından üçüncü ülkelere karşı belirli tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatında söz konusu olan miktar kısıtlaması ve gözetim önlemleri ülkemiz tarafından da uygulanmaya başlanmış ve gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde, 23 ülke ile tekstil ve konfeksiyon ürünleri ticaretine ilişkin Mutabakat Zabıtları imzalanmıştır.

Gümrük Birliği’nin yürürlüğe girdiği tarihten bugüne gerçekleştirilen uyum çalışmaları değerlendirildiğinde, 1996 yılında tesis edilen Gümrük Birliği’nin, taraflar arasında ileri düzeyde bir entegrasyon sağladığı ve Türkiye’yi özellikle ortak ticaret ve rekabet alanlarındaki AB müktesebatının üstlenilmesi ve uygulanması bakımından diğer aday ülkelere göre ileri bir konuma getirdiği görülmektedir. Bugün Türkiye, AB ile paralel ticaret politikaları uygulayan tek aday ülke durumundadır.

Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye, ortak ticaret politikasına ilişkin önlemlerin yanı sıra, teknik mevzuat, fikri ve sınai mülkiyetin korunması, devlet yardımları, ticari nitelikli devlet tekelleri ve rekabet hukuku alanlarında da AB mevzuatına önemli ölçüde eşdeğer düzenlemeleri hayata geçirmiş bulunmaktadır. Bu süreçte vurgulanması gereken önemli bir husus, Türkiye'nin söz konusu kapsamlı düzenlemeleri AB'den ciddi ölçülerde teknik ya da mali destek almadan gerçekleştirmiş olmasıdır. Türkiye, Gümrük Birliği kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirirken gerek idari gerekse ekonomik yapısının yeni koşullara uyum gösterebilme kapasitesini ortaya koymuştur.

II- LÜKSEMBURG ZİRVESİ VE TÜRKİYE'NİN YENİ GENİŞLEME SÜRECİNDEN DIŞLANMASI

A- GÜNDEM 2000 BELGESİ VE TÜRKİYE

16 Temmuz 1997'de açıklanan ve Komisyonun MDAÜ'lerin üyelik başvurularına ilişkin görüş raporları ile genişleme stratejisine yönelik önerilerini içeren Gündem 2000 belgesinde, Türkiye'ye ilişkin değerlendirmeler çok kısa tutulmuştu. Belgede Türkiye, yeni genişleme sürecindeki adaylardan biri olarak sayılmayarak diğer aday ülkelerden ayrı bir başlık altında ele alındı. Burada öncelikle 1989 tarihli Komisyonun görüş raporuna atıf yapılarak, Türkiye'nin tam üyeliğe ehil olduğu bir kez daha teyit edildi. Ayrıca Türkiye'ye, diğer aday devletlerle aynı objektif standart ve kriterlerin uygulanacağı belirtildi. Türkiye ile kurulan gümrük birliğinin de tatmin edici biçimde işlendiği, ancak siyasi koşulların, mali iş birliğinin ve siyasi diyalogun GB kararında öngörüldüğü şekliyle devam etmesine olanak tanımadığının altı çizildi. Bu çerçevede Türkiye ile ilişkiler bağlamında, 1989'dan beri bilinen eleştiriler tekrarlandı. Bunlar, Türkiye'nin bireysel haklar ve ifade özgürlüğünde AB standartlarının çok gerisinde olması, Güneydoğu sorununa barışçıl bir çözüm bulunmaması, işkence ve gözaltında

kaybolma vakalarının sürmesi, Milli Güvenlik Kurulu'nun(MGK) siyasi hayatta ağırlıklı rolünün giderek artması, Türk-Yunan anlaşmazlıklarının uluslararası hukuka uygun olarak, özellikle de Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) yargı yetkisine dayanarak çözülmesi ve Türkiye'nin Kıbrıs Sorununun BM kararlarına göre çözümüne destek vermesi gerektiği şeklinde özetlenebilir.

Belge, Türkiye'ye yönelik bu eleştirileri getirirken diğer yandan da AB'nin, Türkiye'nin sorunlarını aşmasında destek olması ve Birlikle daha yakın bağlar kurmasını teşvik etmesi gerektiğini ifade etmişti. Bu doğrultuda Türkiye ile giderek artan iş birliğinin, ortaklık anlaşması ve Gümrük Birliği temeline dayanması öngörülüyordu.

Burada Türkiye ile gelecekteki ilişkilerin gelişimi üzerine, Komisyonun hazırladığı "Reflection Paper" adlı tebliğdeki önerilere dikkat çekilmekteydi. Komisyondan, 24 Mart 1997'de Apeldoorn'da yapılan gayri resmi Konsey toplantısında, Türkiye ile ilişkilerin Gümrük Birliği çerçevesinde geliştirilmesi konusunda hazırlanması istenen tebliğ, Gündem 2000 ile aynı tarihte Komisyonca açıklandı. Bu tebliğde, 1 Ocak 1996'da başlayan Gümrük Birliği çerçevesinde ilişkilerin ilerletilmesi Türkiye için yeterli görülmüştü. Ancak Türkiye ile ilişkilerin bu çerçevede geliştirilmesi, siyasi alanda yerine getirilmesi gereken koşullarda ilerleme kaydedilmesi şartına bağlanmıştı. Bununla da yetinmeyerek Komisyon, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini, özel sektörün dinamizmine rağmen ekonomik alanda daha fazla ilerleme sağlanması koşuluna da bağladı. Buna karşılık, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi doğrultusundaki önerilerin hayata geçirilmesi için AB'nin mali yardım yapması gerektiğinin de önemle altını çizdi.

Sonuç olarak, Gündem 2000'de Türkiye'ye yönelik yapılan değerlendirmeler, aslında Komisyonun 1989'daki görüş raporundan çok farklı bir nitelik taşımıyordu.

Geçen süre içinde tam üyelik Türkiye'nin tek hedefi olarak kalırken, AB, Türkiye'yi sorunlu ve stratejik bir bölgede önemli ve iyi ilişkiler

kurulması ve sürdürülmesi gereken bir ortak olarak görme eğilimini sürdürmüştü.

Türkiye, AB'nin bu eğilimini yansıtan Gündem 2000'deki önerileri yeterli bulmayarak müzakere açılması öngörülen aday ülkeler arasında sayılmamasına tepki gösterdi. Komisyonun Türkiye ile ilişkilerin, gümrük birliğinin ötesinde geliştirilmesi için sunduğu programda tam üyeliğe açık bir atıf yapılmaması da görüşün temelsiz olmadığını kanıtlamaktaydı. Türkiye, Gündem 2000'in açıklanmasını takip eden aylarda, AB'nin belgede ifade edilen pozisyonunu değiştirmesi için yoğun bir çaba içine de girdi. Bu çerçevede Türkiye, öncelikle Brüksel'e, Kıbrıs ile müzakerelere başlanmasının adadaki sorunun çözümünü olumsuz etkileyebileceği mesajını verdi. Daha sonra da Türkiye'nin adaylığına karşı çıkan Almanya'nın direnci ve İngiltere'nin isteksizliği bertaraf edilmeye çalışıldı. Bu iki ülkeye karşı Türkiye'nin adaylığını destekleyen Fransa ile de daha yakın ilişkiler kuruldu. Ayrıca Türkiye, ABD'nin de desteğini almaya çalıştı ve 1997 sonbaharı boyunca ABD'li diplomatlar, AB politikacılarını Türkiye'ye adaylık statüsü tanınması konusunda ikna etmeye çalıştılar.

B- LÜKSEMBURG ZİRVESİ

Türkiye'nin tüm çabalarına karşın 13 Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar aksi yönde oldu. Zirvede, tam üyeliğe ehil olduğu bir kez daha teyit edilse de, Türkiye'nin tam üyelik için öngörülen siyasi ve ekonomik koşulları karşılayamadığından dolayı yeni katılım sürecine alınmayacağı ifade edildi. Böylelikle Türkiye, AB'nin MDAÜ'ler ve Kıbrıs'ı kapsayan yeni katılım sürecinden resmen dışlanmış oldu. Daha önce Gündem 2000'de olduğu gibi bu zirvede de Türkiye'ye diğer aday ülkelerle aynı kriterlerin uygulanacağı belirtilmişti. Ancak, bir yanda müzakerelerin başlatılması açısından iki gruba ayrılarak da olsa katılım sürecine dahil edilen on bir aday ülke, diğer yanda ise Türkiye bulunuyordu. Ayrıca, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde tam üyelik

için saptanan kriterler de Türkiye için aday olma kistasları olarak öngörülmekteydi.

On bir aday ülke için bunları yelie hazırlayacak bir güçlendirilmiş katılım öncesi strateji hazırlanmasını kararlaştıran zirvede Konsey, Türkiye için ise ülkeyi her alanda AB'ye yakınlılaştırarak yelie hazırlayacak bir strateji öngörmekteydi. Bu strateji, Ankara Anlaşması'nın sağladığı olanakların geliştirilmesi, mevcut Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesi, mali iş birliğinin uygulanması, Birlik mktesebatinin benimsenip uygulanması ve Türkiye'nin AB'nin belli program ve kuruluşlarına katılımının sağlanması gibi unsurları içeriyordu.

Konsey, bu stratejinin özellikle Ankara Anlaşması'nın 28. maddesinden hareketle, Kopenhag Kriterleri ve Ortaklık Konseyinin 29 Nisan 1997 tarihli kararı ışığında, Ortaklık Konseyince yeniden değerlendirileceğini de ifade etti. Böylelikle ilk kez bir Konsey zirvesi kararında, Ankara Anlaşması'nın 28. maddesine atıf yapılmış oldu. Bu da Türkiye-AT ilişkilerinde, Ortaklık Anlaşması çerçevesinde son döneme geçildiği anlamına geliyordu.

Lüksemburg'da Konsey, aday ülkeler arasına almadığı Türkiye'yi, Avrupa Konferansı'nın açılış toplantısına davet ederek teselli etmeye çalıştı. Bu konferansta katılımcılar genel sorunları tartışmanın yansıra, dış politika, güvenlik, adalet ve içişlerinde iş birliği ve diğer ortak konularda iş birliğinin derinleştirilmesini grşeceklerdi. Konsey bu davet ile 11 adayı da içine alan tek çerçeveli katılım sürecine, Türkiye'yi adaylık vermeden dahil etmeyi amaçlıyordu. Ancak Konsey, bu konferansa katılımı bile Türkiye için bazı önkoşulların yerine getirilmesi şartına bağladı. Bu koşullar daha önce Gündem 2000'de ve son olarak da Lüksemburg Zirvesi'nde öngörülen koşulların aynıydı.

Sonuç olarak, Lüksemburg Zirvesi kararlarıyla Konsey, Türkiye'ye süresi belirsiz ve içi doldurulmamış bir tam üyelik perspektifi vermeye çalıştı. Ancak Kopenhag Zirvesi'nde MDAÜ'lere yapılan

muamelenin aksine, Türkiye için ne bir katılım öncesi strateji öngörülmüş ne de Türkiye on bir aday ülkeyi kapsayan yeni katılım sürecine dahil edilmişti. Hatta, Türkiye'yi üyeliğe hazırlamak için öngörülen stratejinin uygulanması ile yine Türkiye'yi teselli etmek için tasarlanan Avrupa Konferansı'na katılım, diğer adaylardan tam üyelik için istenen koşulların yerine getirilmesi şartına bağlanmıştı. Bu da Türkiye'ye diğer adaylarla aynı objektif kriterlerin uygulanmadığının açık kanıtını oluşturuyordu.

Zirvedeki Türkiye'ye yönelik bu negatif ve ayrımcı yaklaşımın ardından Türkiye-AB ilişkilerinin yapıcı ve çok yönlü bir diyalog içinde sürmesi beklenemezdi. Nitekim, Türkiye'nin ilk tepkisi de sert oldu. Mesut Yılmaz Hükümeti 14 Aralık 1997'de açıklanan bir bildiri ile zirve sonuç bildirgesinde bazı olumlu unsurlar bulunmakla birlikte, alınan kararların kabul edilemez olduğunu ifade etti. Burada Türkiye'nin, diğer aday ülkelerle aynı çerçevede, aynı iyi niyetli yaklaşım ve objektif kriterlerle değerlendirilmediği üzerinde duruldu. Ayrıca Türkiye için yeni ve olumlu bir adım olarak öngörülen noktaların, gerçekte üstlenilmiş taahhütler olduğu ve bunların yıllardır AB tarafından yerine getirilmediği eleştirisi de getirildi. Türkiye'nin iç yapısı ve Kıbrıs da dahil dış politikasına ilişkin değerlendirmelerin ise kısmi, önyargılı ve abartılı olduğu vurgulandı. Türkiye bu tepkisini de Brüksel ile, İnsan Hakları, Yunanistan'la ilişkiler ve Kıbrıs konusunun artık tartışılmayacağını belirtip, siyasi diyalogu keserek somutlaştırdı.

Türkiye yine, Avrupa Konferansı'na katılımı için öne sürülen koşulları kabul edilmez bularak konferansa katılmayı da reddetti. Bu tepkisine karşın Türkiye, 1987'deki başvurusunu geri çekmeyi düşünmediğini açıklayarak 1 Ocak 1996'da başlayan GB'nin sürdürüleceğini belirtti. Böylece Türkiye, AB ile bağları tümüyle koparma yoluna gitmemiş olmaktaydı.

AB'ye yönelik tavrını, ilişkileri tümüyle koparmayıp yalnızca siyasi diyalogu kesmek şeklinde belirleyen Türkiye'nin adaylığına

karşı çıkan ülkelere, özellikle de Almanya ve Yunanistan'a karşı tepkisi ise çok daha şiddetli oldu. Lüksemburg'da Türkiye'nin adaylığına destek veren İtalya ve Fransa'nın aksine, Almanya'nın Türkiye'nin adaylığına soğuk bakması, bu ülkenin geleneksel insan hakları politikasına dayanmaktaydı. Ayrıca Kohl Hükümeti de yaklaşan genel seçimler için yabancı ve göçmen karşıtı bir propaganda yürütmekteydi. Türkiye'nin Kohl Hükümetine sert tepkisi, Başbakan Yılmaz'ın açıklamalarında açık biçimde görülmekteydi.

Başbakan, AB'nin doğuya genişlemesi konusundaki Alman politikasını, Nazi Almanya'sının "lebensraum" politikasına benzetecek kadar sert açıklamalar yaptı ve Kohl'ü AB'yi bir "Hristiyan Kulübü"ne dönüştürmekle suçladı. Başbakan ayrıca, Almanya'nın bu tavırla Avrupa'nın sınırlarını Bulgaristan'da sonlandırmayı amaçladığını da ifade etti. Lüksemburg'da Türkiye'nin adaylığına en çok karşı çıkan diğer ülke de Yunanistan idi. Ege'deki Türk-Yunan anlaşmazlıkları ve Kıbrıs Sorunu ile zaten çok hassas dengede olan ilişkiler, özellikle 1995-1997 yılları arasında artarda gelen Kardak ve S-300 füze krizleriyle daha gergin hale gelmiş ve Yunanistan iyice olumsuz bir tutum içine girmişti. Nitekim Türkiye-AB Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye'ye sağlanacak mali yardımlar da Yunan vetosu nedeniyle bir türlü verilememişti. Bu durumda mali yardıma bile karşı çıkan Yunanistan'ın Türkiye'nin adaylığını kabul etme olasılığı bulunmuyordu. Türkiye-AB ilişkilerinin giderek bozulduğu sırada Lüksemburg'da öngörülen ve Türkiye'nin de davet edildiği Avrupa Konferansı 12 Mart 1998'de Londra'da toplandı. Konferans öncesinde AB Dönem başkanı İngiltere ve AB Komisyonu, Türkiye'yi ikna etmek için bir son dakika girişiminde bulundular. Bu girişim, Türkiye'ye yönelik daha kapsamlı bir gümrük birliği anlaşması teklifi ile tarım, sanayi, hizmetler gibi alanlarda iş birliğinin artırılmasını öngörmekteydi. Ancak bu diplomatik çabaya Türkiye'nin yanıtı olumsuz oldu. Konferans, Türkiye dışında on bir aday ülke ve on beş AB üyesinin katılımıyla yapıldı. Böylece Türkiye, AB ile siyasi ilişkilerin yeniden

kurulmasını reddeden tavrını korudu. Türkiye'nin Avrupa Konferansı'na katılmayı reddettiği sırada Komisyon Mart 1998'de, Lüksemburg Zirvesi'nde hazırlanması öngörülen "Türkiye için Avrupa Stratejisi"ni ilan etti. Strateji, Lüksemburg'ta ifade edilen unsurları içermekte ve GB'nin derinleştirilmesi ile genişletilmesini temel hedef olarak ortaya koymaktaydı.

Cardiff Zirvesi'nde strateji, "Türkiye'yi Üyeliğe Hazırlama Stratejisi" olarak öngörüldü ve Konsey, Komisyonun önerilerinin ilişkilerin sağlam ve sürekli bir temelde geliştirilmesi için uygun bir platform oluşturduğunu ifade etti. Böylelikle Konsey, Türkiye ile ilişkileri kısmen de olsa düzeltmenin ve Lüksemburg'taki hatasından dönmenin ilk işaretlerini de vermiş oldu. Bu çerçevede Türkiye'yi üyeliğe hazırlama stratejisine ilaveten, Türkiye ile ilişkilere "AB'nin Genişlemesi" başlığı altında değinilmesi de olumlu bir gelişme idi. Böylelikle resmen olmasa da AB; Türkiye'yi bir üye ülke adayı olarak görme eğilimine girmiş oldu. Zirve Sonuç Bildirgesi'nin bu eğilimi yansıtan diğer kararları ise Türkiye'ye yönelik mali destek ve müktesebat uyumuna ilişkindi. Bu noktada Konsey, Türkiye'yi üyeliğe hazırlama stratejisi çerçevesinde Türkiye'ye mali destek sağlanması gerektiğini ve bunun için Komisyonun çeşitli çözüm yolları arayacağını ifade etti. AB müktesebatına uyum konusunda ise Konsey, Dönem Başkanı ülke, Komisyon ve Türkiye'yi, Türk mevzuatının ve uygulamalarının AB müktesebatıyla uyumlaştırılması hedefini gözetmeye çağırdı. Bu, genişleme sürecindeki diğer aday ülkelerle yürütülen tarama sürecinin bir benzeri olmakla beraber, Türkiye'ye adaylık statüsü tanınması anlamı taşımıyordu. Son olarak zirvede, Komisyonun 1998 sonunda hazırlayacağı yıllık ilerleme raporlarından Türkiye'ye ilişkin olanının, Ankara Anlaşması 28'inci maddesi ve Lüksemburg Zirvesi kararlarına dayanacağı da ifade edildi. Bu rapor, Türkiye ile ilişkilerin, Türkiye'nin tam üyelikten doğan yükümlülükleri üstlenebileceğini öngörecektir kadar gelişip gelişmediğini ortaya koyacaktı.

Cardiff Zirvesi Türkiye açısından bakıldığında somut bir netice vermemiştir denebilir. Zirvede AB, Lüksemburg sonrası bozulan ilişkileri düzeltmek için bazı adımlar atmış izlenimi verse de Türkiye, beklentilerinin karşılanmadığı görüşünü savunmaktaydı.

Bu noktada Türkiye, Avrupa Stratejisi'nin Türkiye'yi üyeliğe hazırlama stratejisi haline getirilmesi şeklindeki formül ile zımnen on iki aday ülke arasında sayılmasını olumlu bulsa da bu adaylığın ancak "sanal" bir adaylık olacağını vurguladı. Dolayısıyla Türkiye, AB ile siyasi diyalogu yeniden başlatmak için de herhangi bir sebep olmadığını belirtti.

Cardiff Zirvesi, AB-Türkiye ilişkilerinde önemli bir değişikliğe yol açmazken Komisyon, Lüksemburg ve Cardiff kararları ışığında Türkiye ve diğer aday ülkelerin katılım yolunda kaydettiği ilerlemelere ilişkin bir yıllık ilerleme raporlarını 4 Kasım 1998'de yayınladı. Raporda Türkiye, Kopenhag kriterleri ışığında diğer adaylarla birlikte ve özel bir kategoriye sokulmaksızın Komisyonca değerlendirilmeye tabi tutuldu. Bu niteliğiyle rapor, AB'nin Türkiye'ye diğer adaylarla aynı kriterler temelinde muamele edildiğini göstermeyi amaçlıyordu. Siyasi, ekonomik ve müktesebatın üstlenilmesi kriterleri açısından değerlendirmeler yapan Komisyon, Türkiye'nin özellikle siyasi kriterler bakımından tam üyeliğe ve üyelik müzakerelerinin başlamasına hazır olmadığı sonucuna vardı. Böylelikle Türkiye'yi diğer adaylarla birlikte ele almakla birlikte rapor, Türkiye'nin beklentilerini karşılayamadı.

Türkiye, Avrupa Konseyi zirve toplantılarında adaylık statüsü verilmedikçe, komisyon rapor ya da önerilerinin Türkiye-AB ilişkilerinde önemli değişim yaratamayacağını vurgulayarak tepkisini ortaya koydu. 11-12 Aralık 1998'de yapılan Viyana Zirvesi'nde Türkiye ile ilişkiler, Komisyonun 4 Mart 1998'de hazırladığı Türkiye için Avrupa Stratejisi çerçevesinde değerlendirildi. Burada Komisyonun önerdiği stratejinin daha ileri götürülerek, Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi öngörüldü. Ancak Konsey, Türkiye'de

demokratik hukuk devleti ve azınlıklar konularındaki sorunların halen sürmekte olduğunu da vurguladı. Kısa ve genel ifadeler içeren bu zirve sonuçları, Lüksemburg sonrası ilişkilerdeki bozulmanın hala tamamıyla düzelmediğini açıkça ortaya koymaktaydı. Böylece Viyana Zirvesi kararları, ilişkilerdeki mevcut durumun bir teyidi olmaktan öteye gidemedi.

Aslında Viyana Zirvesi'nden olumlu ve somut kararlar çıkması, Türkiye-AB ilişkilerinin Öcalan Krizi nedeniyle gerginleştiği bir dönemde pek mümkün değildi. Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'yi terk etmesi sonrasında, Yunanistan ve İtalya'nın sağladığı destekle kaçması ve İtalya'ya sığınması ile birlikte, AB-Türkiye ilişkileri bir kez daha gerginleşmişti. Oysa bu sırada Almanya başta olmak üzere bazı üye ülkelerdeki iktidar değişikliği ile Hristiyan Demokratların yerini sosyal demokrat partilere bırakması ilişkilerin olumlu yönde seyredebileceği bir ortam yaratabilirdi. Nitekim Almanya'da iktidara gelen Schröder Hükümeti de bu doğrultuda Türkiye'nin adaylığı konusuna eğilme ihtiyacı hissetti. Schröder Hükümetinin Türkiye'nin adaylığına yönelik yaklaşımı, daha önceki Hristiyan Demokrat iktidarın kültür-kimlik farklılığı görüşünün aksine, Kopenhag kriterlerinin karşılanması üzerine odaklanmıştı. Almanya'daki yeni Sosyal Demokrat-Yeşiller koalisyonunun Türkiye politikası ile birleşince AB-Türkiye ilişkilerinin olumlu yönde seyretmesi için uygun ortam da doğmuş oldu.

Ortaya çıkan bu yeni olumlu ortamı yaratan başka sebep ve gelişmeler de vardı. Öncelikle Türkiye'de 18 Nisan 1999 seçimleri ile milliyetçi eğilimli partilerin iktidara gelmesi Avrupa'da, Lüksemburg'daki dışlanmanın içeriye yansımaları olarak algılanmıştı. Bu açıdan, "AB içinde bir Türkiye'nin daha istikrarlı ve iş birliğine açık olacağı kanısı AB'de yerleşmeye başlamıştı. Bu arada Öcalan'ın yakalanması da AB'de, Türkiye'de demokrasi ve insan haklarındaki reformların önünün açılabilceği beklentisi yarattı. Yine aynı dönemde Kosova'da devam eden savaş ve bölgeye yönelik NATO

müdahalesi bağlamında Türkiye'nin stratejik önemi de yeniden öne çıkmıştı. Özellikle AB'nin bölgede kurmayı planladığı istikrar Paketi'nde bölge ülkeleriyle iyi ilişkileri olan Türkiye önemli rol oynayabilirdi. Bununla bağlantılı olarak, ABD'nin, Türkiye'nin stratejik öneminin daha da artması paralelinde, AB adaylığına sağladığı destek ilave bir faktör olarak göze çarpmaktaydı.

Tüm bu faktörlerin yarattığı olumlu atmosferde gerçekleşen 3-4 Haziran 1999'daki Köln Zirvesi'nde, özellikle Almanya'nın yoğun çabalarına karşın somut adımlar atılamadı. Bazı üye devletlerce de desteklenen Alman Şansölyesi Scröder, Türkiye'ye bir aday ülke olarak muamele edilmesi yönünde Konseyde görüş birliği sağlamaya çalıştı ise de başarısız oldu. Almanya'nın bu doğrultuda hazırladığı taslak metin, İngiltere ve Fransa'nın desteğine rağmen Yunanistan ve diğer bazı üye ülkelerin itirazları nedeniyle kabul görmedi. Türkiye, Almanya'nın çabalarını memnunlukla karşıladı. AB'nin politikasını, tek bir üye devletin belirlemesine izin vermeye yönelik yaklaşımını değiştirmediğini ve bu nedenle Temmuz 1999'da yapılacak II. Avrupa Konferansı'na da katılmayacağını bildirdi. Böylece Türkiye'nin adaylığı konusu, Finlandiya'nın dönem başkanlığı sırasında yapılacak olan Helsinki Zirvesi'ne kalmış oldu.

Köln Zirvesi'nde olumlu bir sonuç çıkmamasına karşın Helsinki Zirvesi öncesi Türkiye'nin adaylığı konusunda hemen hemen tüm üye ülkeler arasında bir görüş birliği oluşmuş görünüyordu. Bu noktada Türkiye'nin önündeki tek engel olarak ise Yunan vetosu kalmıştı. Ancak 1999 ortalarından itibaren iki ülke ilişkilerinde görülen olumlu gelişmeler üzerine, bu engelin de aşılma olasılığı belirdi. Özellikle, Türkiye'nin üyeliğinin Yunanistan'ın güvenliği açısından daha olumlu olacağını düşünen Yunan Dışişleri Bakanı G. Papandreu ile Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem arasındaki kişisel iyi ilişkiler, iki ülke ilişkilerine de yansdı. Ayrıca Yunanistan'ın en kısa sürede APB'ye katılmak istemesi ve bu amaçla kamusal ve özellikle de askeri harcamalarda kesintiye gitme zorunluluğu duyması da politika değişikliğinde önemli rol oynadı. Nitekim 5

Eylül 1999'da yapılan AB Dışışleri Bakanlarının gayrı resmi toplantısında Yunanistan, prensipte Türkiye'yi aday ülke olarak kabul etmeye hazır olduğunu ilan etti. Ancak toplantıda hala, AB'nin Türkiye politikasının hangi çerçeveye oturtulacağı konusunda konsensüs oluşmamıştı. Bu noktada devreye, Komisyonun Ekim 1999'da yayınladığı ikinci ilerleme raporları girdi.

İlerleme raporu, AB'nin Türkiye politikasının ana çerçevesini çizdi. Komisyon raporda, Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesini önerdi. Komisyon, katılım müzakerelerinin ise Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi koşuluyla başlatılabileceğini ifade etti. Ayrıca Komisyon, Türkiye ile insan haklarına odaklanacak bir güçlendirilmiş siyasi diyalog ve Türkiye'yi katılıma hazırlamak için atılması gereken adımları ortaya koyacak bir Katılım Ortaklığı kurulmasını da önerdi. Türkiye'nin bir Ulusal Program hazırlaması, Katılım Ortaklığının uygulanmasını izlemek üzere Avrupa Anlaşmaları çerçevesinde işleyenlere benzer mekanizmalar kurulması ve AB müktesebatına uyumun taranmasına yönelik bir sürecin başlatılması da öngörüldü. 18 Ekim 1999'daki Tampere Zirvesi'nde AB liderleri, Türkiye'ye ilişkin olarak Helsinki'de olumlu bir karar alınması yönünde konsensüse vardılar. Böylece Helsinki Zirvesi öncesinde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinin önünde herhangi bir engel kalmamış oldu.

C- HELSİNKİ ZİRVESİ

10-11 Aralık 1999 tarihleri arasında Finlandiya'nın dönem başkanlığında gerçekleştirilen Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Birliği'ne tam üye adayı olarak kabul edilmiştir.

Zirve toplantısında Avrupa Konseyi, Komisyon'un ilerleme raporunda da belirtildiği gibi, Türkiye'de yaşanan olumlu gelişmelerden ve Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin

reformlara devam etme kararlılığından duyduğu memnuniyeti dile getirerek, Türkiye'nin AB üyeliğine aday olduğunu ifade etmiştir. Mevcut Avrupa Stratejisi kapsamında geliştirilecek bir ön katılım stratejisi ile Türkiye'deki reformlara destek sağlanacağını vurgulayan Konsey, söz konusu stratejinin, güçlendirilmiş siyasi diyalog ve Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyumun yanı sıra, insan hakları konularını içereceğini belirtmiştir. Ayrıca Zirve'de Türkiye'nin, Topluluk programlarına katılabileceği belirtilmiştir.

Alınan karar şüphesiz, Türkiye açısından memnuniyetle karşılanmıştır. Türkiye'nin çağdaş, demokratik, insan haklarına saygılı ve ekonomisi gelişmiş bir hukuk devleti olma yönündeki hedefiyle eşdeğerde tutulan AB'ye tam üyelik, bu kararla ileri bir safhaya taşınmıştır. Helsinki Zirvesi'ne kadar olan olumsuz hava zirveyle birlikte yumuşamaya başlamıştır.

10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'nde, AB genişleme sürecinde, Balkanlar'daki gelişmelerin sonucu, öne çıkan jeopolitik faktörlerin etkisiyle kapsayıcı ve çok yönlü bir yaklaşım benimsenmişti. AB'nin bu yaklaşımı Türkiye'ye ilişkin tavrına da yansdı ve Türkiye, Konseyin oybirliğiyle aldığı kararla, AB'ye tam üye adayı olarak kabul edildi. Bu açıdan, Lüksemburg Zirvesi kararları ışığında bakıldığında, Helsinki Zirvesi bir dönüm noktası niteliği taşıyordu. Helsinki Zirvesi ile AB-Türkiye ilişkileri, genişleme perspektifinden geri dönüşü olmayan bir sürece girdi ve Lüksemburg sonrası belirsizlik hali ortadan kalktı. Bu olumlu karar Türkiye'nin amaçlarına yönelmesi için bir altyapı oluşturmuştur. Bundan sonra Avrupa Birliği'nin Türkiye'den beklediği Kopenhag Kriterlerine uyumdur. Ayrıca kısa bir sürede, ekonominin istikrarlı ve sağlam temellere oturması, gelir dağılımını adil hale getirecek önlemlerin alınması, Güneydoğu sorununun temelinde yatan ekonomik ve sosyal sorunların çözülmesi ve insan haklarının çağdaş düzeye getirilmesi gereklidir.

Lüksemburg'dan Helsinki'ye varan değişim sürecinde birçok farklı neden rol oynamıştır. Bilindiği üzere hayal kırıklığı yaratan dört zirveden sonra (Lüksemburg, Cardiff, Viyana, Köln) Helsinki Zirvesi, Türkiye-AB ilişkilerinde tam anlamıyla bir dönüm noktası olmuştur. Bu süre içinde, AB'nin kararını etkileyen önemli hususlar olmuştur; Nedenlerden ilki, Kıbrıs sorununun Türkiye'nin devreye girmesiyle çözülmesi amacıdır. Diğer bir neden ise; Lüksemburg'da tam üyelik hedefi verilmeyerek on Orta ve Doğu Avrupa ülkesi ile Kıbrıs Rum Kesimi'nin gerisine düşürülen ve Avrupa bütünleşmesinden bir ölçüde dışlanan Türkiye'nin, bu zirve kararları sonrasında AB ile siyasi diyalogu kesmesi ve ilişkileri dondurmasıdır. Türkiye'nin bu bölgedeki önemi özellikle, Kosova Krizi'nden sonra bir kez daha kanıtlanmıştır. AB, Kafkaslar 'da demokrasiyi sağlamak amacına yönelik olarak bölgeyle tek bağı olan Türkiye ile ilişkilerini yeniden güçlendirmek gereğini duymuştur. Lüksemburg zirvesinde bu hata düzeltilmiştir. Türk diplomasisinin özellikle bu dönemde AB ülkeleri nezdinde son derece etkin bir politika izlemesi de AB'nin kararında etkili olmuştur. AB ile ilişkilerin Helsinki Zirvesi'nde yumuşamasında Yunanistan önemli rol oynamıştır. Düşünülmesi gereken nokta, Yunanistan'ın daha önceki zirvelerde Türkiye'nin adaylığına karşı bir tutum sergilerken, neden daha ılımlı bir politika izlemeye başladığıdır. Bunun nedeni ne deprem felaketi ne de Papandreou'dan sonra değişen dış politikadır. Bunun nedeni, sürecin ileriki aşamalarında Kıbrıs ve Ege sorunlarını öne sürerek Türkiye'ye yapılacak mali iş birliğini ve müzakerelerin başlamasını önlemek, AB içindeki dengelerle bu sorunların istekleri doğrultusunda çözömlenmesini sağlamaktır.

AB içinde de durum benzerdir. Türkiye'nin siyasi diyalogu kesmesi durumunda, Türkiye üzerindeki siyasi etki ve baskı yapma olanağının kaybolduğunun fark edilmesi üzerine, Türkiye'ye yaklaşmanın şart olduğu sonucu doğmuştur. Helsinki Zirve Sonuç bildirgesi'nin 4, 9 ve 12'nci maddeleri Türkiye'nin adaylığı ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir.

Bildirgenin dördüncü maddesi şu şekildedir:

“ Madde 4 : Avrupa Konseyi on üç aday ülkenin üyelik sürecine eşit bir temelde katıldığını teyid eder. Aday ülkeler AB’nin anlaşmalarla belirlenen değer ve amaçlarına uymakla yükümlüdür. Bu bağlamda Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin, anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesini vurgular ve her aday ülkenin sınır sorunlarını ve ilgili diğer anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi ilkesini vurgular ve her aday ülkeyi sınır sorunlarını ve ilgili diğer anlaşmazlıklarını çözmek için her türlü çabayı göstermeye davet eder. Anlaşmazlıkların belirli bir süre içinde çözülememesi durumunda aday ülkeler sorunlarını Lahey Uluslararası Adalet Divanı’na götürmelidir.

Konsey, ilgili sorunların çözümünü desteklemek için en geç 2004 yılının sonundan sonra, var olan durumu gözden geçirecektir. Avrupa Konseyi, Kopenhag Kriterleri’ne uyumun üyelik görüşmelerinin başlatılması için önkoşul olduğunu ve bu kriterlere uymanın birliğe girmenin temelini oluşturduğunu anımsatır.

“ Madde 9 : a) Avrupa Konseyi, Kıbrıs sorununun çözümü için 3 Aralık’ta New York’ta dolaylı görüşmeler başlatılmasını memnunlukla karşılar ve BM Genel Sekreteri’nin süreci başarıyla sonuçlandırılmasına yönelik çabalarını destekler.

b) Avrupa Konseyi, siyasi çözümün Kıbrıs’ın AB üyeliğini kolaylaştıracağıının altını çizer. Ancak üyelik görüşmelerinin sona ermesine kadar soruna bir çözüm bulunamaması durumunda Konsey’in kararı bu koşula bağlı olamayacaktır. Bu durumda Konsey, ilgili tüm faktörleri de dikkate alacaktır.

Madde 12 : Avrupa Konseyi, Türkiye’deki son olumlu gelişmelerden ve Türkiye’nin Kopenhag Kriterlerine uyum çerçevesinde reformları sürdürme niyetinde olmasından memnunluk duyar. Türkiye’ye diğer aday ülkelere uygulanan aynı ölçütler uygulanacaktır. Diğer aday

lkeler gibi Türkiye de tam üyelik öncesi stratejisinden yararlanacaktır.

Bu strateji, insan hakları alanında ilerleme sağlanması ve 4.madde ile 9.maddenin a paragrafındaki siyasal kriterlerin yerine getirilmesine yönelik geliştirilmiş siyasal diyalğu da kapsayacaktır. Türkiye tüm AB programlarına ve ajanslarına katılım fırsatına sahip olacak ve katılım süreci çerçevesinde aday ülkelerle birlik arasındaki toplantılara katılabilecektir.

Zirve sonuçlarına kısaca bakacak olursak; zirve metninde Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan kriterler çerçevesinde aday ülke ilan edilmenin yanı sıra, Türkiye için üyelik bakımından gerekli olan reformların gerçekleştirilmesine yönelik olarak bir "Katılım ncesi Strateji" geliştirileceği belirtilmiştir. Ayrıca, diğer adaylardan da istendiği gibi, AB Komisyonu tarafından Türkiye için de bir "Katılım Ortaklığı" hazırlanması öngörülmüştür. "Katılım Ortaklığı Belgesi" Kopenhag Kriterleri'ne uyum için yapılması gerekenleri ve AB müktesebatına uyum yükümlülüklerini içerecek ve üyelik için gerekli olan kısa ve orta vadeli öncelikleri kapsayacaktır. Bu nceliklerin yerine getirilmesi için sağlanması gereken mali yardım da Katılım Ortaklığı'nın bir parçası olacaktır. Zirve metninde, katılım sürecinde diğer aday ülkelerin olduğu gibi Türkiye'nin de Topluluk programlarından faydalandırılacağı ve AB ile diğer aday ülkeler arasında yapılacak toplantılara dahil edileceği ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, Türkiye tarafından AB müktesebatının stlenilmesine ilişkin bir "Ulusal Program" hazırlanması öngörülmüştür. Ulusal Program'da, AB müktesebatına uyum sağlanması için Türk mevzuatında ihtiyaç duyulan değişiklikler, yenilikler ve oluşturulması gerekli yeni kurumlar ile bu düzenlemelerin gerektireceği finansman ihtiyaı belirlenecektir. Bu doğrultuda, Zirve'de AB Komisyonu'ndan, üstlenilmesi gereken AB mevzuatına ilişkin bir çalışma yapması ve sağlanacak olan tüm katılım öncesi mali yardımların koordinasyonuna ilişkin bir ereve hazırlaması talep edilmiştir.

Karar metninde Türkiye’yi rahatsız edecek kimi unsurlar bulunmakla birlikte, benzer koşullar diğer ülkelerin de önüne konulmuştur. Ancak bu konular, Türkiye için gerçekten zorlayıcı ve hassas konulardır.

Helsinki kararları Türkiye’ye ilk kez ve açıkça tam üyelik perspektifi sunulması anlamı taşımaktaydı. Tam üyeliğin, her iki tarafın da ortak hedefi olduğu açıkça ortaya konmuştu. Tam üyelik hedefinin somutlaşacağına ilişkin olarak 12. paragrafta öngörülen katılım öncesi strateji ve bunun için dolduran katılım ortaklığı, mali yardım ve topluluk program ve ajanslarına katılım gibi unsurlar da bu perspektifin sağlam bir temele oturduğunun kanıtını oluşturmaktaydı. Bu perspektife Türkiye’nin yaklaşımı ise başlangıçta temkinli oldu. Türkiye öncelikle, kararlarda Ege sorunlarına ve Kıbrıs’a atıfta bulunulmasından rahatsızlık duyduğunu AB’ye ilettili. Helsinki kararlarının birer önkoşul ya da taviz anlamına gelip gelmediğinin Türkiye’de tartışılmaya başlandığı bu ortamda, AB de Türkiye’ye yönelik iki yönlü bir diplomatik ikna çabasına girdi.

Söz konusu bildirmede, “komşularıyla sınır sorunu olan ülkelerin bu sorunu 2004 yılına kadar çözmeleri gerektiği, aksi takdirde Uluslararası Adalet Divanı’na gidilebileceği “belirtilmiştir. Ayrıca, Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin üyeliğine, adadaki bölünmüşlüğün engel olmayacağını, ancak AB Bakanlar Konseyi’nin konuyu tam üyelik aşamasındaki tüm faktörleri göz önünde bulundurarak yeniden değerlendireceği şeklinde bir karar daha alınmıştır. Bu kararın yarattığı güvensizlik Türk tarafının ancak, aldığı yazılı güvenceden sonra Helsinki Zirvesi sonuçlarını kabul etmesine yol açmıştır.

Dönemin Dışışleri Bakanı İsmail Cem AB Helsinki Zirvesi’nde, Türkiye’nin AB adaylığı konusunda alınan karar sonrası basın mensuplarına şu açıklamayı yapmıştır.

“Metne baktığımızda birkaç konuya açıklık getirmek istiyorum. Bir defa bizim ilk üzerinde durduğumuz, 2004 yılı tanımının kullanım biçimi olmuştur. 2004 yılı bir Uluslararası Adalet Divanı’na başvuru

tarihi değildir. Ama gelişmelerin Avrupa Birliği Konseyi tarafından gözden geçirileceği bir tarihtir. Sorun barışçı yöntemler içinde müzakere yoluyla görüşülmelidir.

Türkiye'nin AB yolundaki en önemli sorunu Kıbrıs'tır. Özellikle Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin 16-17 Nisan 2003 tarihlerinde Atina Zirvesi'nde Birliğe Katılım Anlaşması'na imzasını atmasıyla, Türkiye'nin izlediği Kıbrıs politikası tam anlamıyla çıkmaza girmiştir. Çünkü Mayıs 2004 yılında Kıbrıs Rum Kesimi'nin tam üye olmasıyla Türkiye işgalci durumuna düşecektir. Bu bağlamda, Türk tarafının yapacağı tüm boykotlar anlamsız kalacaktır. Bütün bunların yanında, 2004 yılında yapılacak Zirve toplantısında Ankara, eğer tarih verilirse, Kıbrıs sorununun çözüleceğine dair yeşil ışık yakmıştır. Bu bağlamda, Türkiye AB'ye tam üyelik yolunda uyum yasalarını hızla çıkarırken gözlerini 2004'teki zirveye çevirmiştir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye ve AB arasında özellikle Avrupa Savunması konusunda tartışmalar yaşanmıştır. NATO olanaklarının AB operasyonlarında kullanılmasını veto edebileceğini açıklayan Türkiye, karar mekanizmasına katılımını sağlamak üzere AB'ye üç maddelik öneri sunmuştur.

Bunlar;

- AB'nin danışma sürecine her aşamada katılmak,
- NATO'dan olanaklarını kullanmasını istendiğinde Türkiye'nin eşit hak ve sorumlulukla süreç içinde olması
- AB'nin NATO imkanlarını kullanmadığı durumlarda uygulayacağı operasyonlara da katılabilmek.

Türkiye için önemli olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği(AGSK) kurumlarında yerinin nasıl olacağı ve Avrupa savunmasına zaten katkıda bulunan Türkiye'nin, bunu hangi kurumsal yapıya yapacağıdır. Bu bağlamda, Türkiye'nin AB güvenliği ile ilgili konularda karar mekanizmalarından dışlanmaya

alışılması her iki taraf içinde sorunları beraberinde getirecek bir konu olmaya devam edecektir.

D- TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIK KONSEYİ TOPLANTISI

Türkiye-AB ilişkilerinde Helsinki Zirvesi sonrası önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Üç yıl aradan sonra Türkiye-AB Ortaklık Konseyi, 11 Nisan 2000 tarihinde, Lüksemburg’da toplanmıştır.

Ortaklık Konseyi hem politik hem de GB’ne dair teknik konuları çözüme kavuşturmakla yetkili teknik organın görevi yerine getirirken, bu toplantıya Türkiye’nin ilk kez “aday” ülke sıfatıyla katılması nedeniyle özel bir önem taşımaktadır.

Konsey Toplantısı’nda alınan ilk karar, Gümrük Birliği’nden bu yana üzerinde çalışılan hizmetler alanında müzakerelerin başlatılmasıdır. 2000 yılı sonuna kadar bitirilmesi ngrlen, Türkiye ile AB arasında hizmetler alanında yerleşme ve hizmet sunumu üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve kamu ihaleleri pazarının karşılıklı olarak açılması neticesinde, taraflar arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesi beklenmektedir.

Ortaklık Konseyi’nde alınan ikinci önemli karar, AB müktesebatının üstlenilmesi aşamasında büyük önem taşıyan “tarama-screening” sürecine bir ön hazırlık niteliğindeki “analitik inceleme” için sekiz alt komitenin kurulmuş olmasıdır. Bu komiteler;

- Tarım ve Balıkçılık Komitesi
- İç Pazar ve Rekabet Komitesi
- Ticaret, sanayi ve AKÇT rnleri Komitesi
- Ekonomik ve Parasal Konular Komitesi
- Yenilikçilik Komitesi
- Ulaştırma, evre ve Enerji Komitesi

- Bölgesel Politika, İstihdam ve Sosyal Politika Komitesi
- Gümrükler, Vergilendirme, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Kara Para Aklama Komitesi'dir.

Toplantıda ayrıca, mali yardımlar konusunda AB'den gelecek olan; 15 milyon Euro 'lük yardımın onaylandığı ve yıllık 180 milyon Euro'ya yakın yardımın da verileceği teyit edilmiştir.

E- HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN SEYRİ VE KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ

Helsinki Zirvesi sonrası AB ile ilişkilerimizin olumlu yönde gelişmesi ile Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunun çerçevesi çizilmeye başlanmıştır. Bu yolun en önemli özelliği, artık soyut kelimelerin değil, gerçekler üzerine konuşulan bir sürecin başlamasıdır.

Helsinki Zirvesi'nden çıkan bildiriye istediğimiz şekilde okuyabilir, yorumlayabiliriz. Ama ister aday ister tam üye olalım ya da dışarıda kalalım, hiç değişmeyecek gerçekler vardır. Türkiye, bir yandan uluslararası konjonktür, öte yandan "AB'ye tam üye adayı" olarak, artık bazı şeyleri yapmak ve yapmamak zorundadır. İsteddiği gibi hareket etme dönemi artık kapanmış, "Benim iç işime karışamazsınız" anlayışı son bulmuştur.

Helsinki Zirvesi'ne kadar Türkiye-AB ilişkileri "Gümrük Birliği" düzeyinde yürümüştür. Ancak, Helsinki'den sonra Gümrük Birliği'nin çok ilerisinde birtakım çalışmaların yapılması gerekmektedir. Dış politik çalışmalar geri plana atılarak iç politik ve teknik çalışmalar sürecine girilmiştir.

Türkiye'nin adaylığının teyit edilmesi ile Komisyon, Katılım Öncesi Stratejisinin en önemli unsuru olan Katılım Ortaklığı Belgesini (KOB) 8 Kasım 2000 tarihinde açıklamıştır.

Helsinki Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye için diğer aday ülkelere olduğu gibi bir katılım ortaklığı hazırlanması öngörülmüştür. Katılım Öncesi Stratejisinin en önemli aracı olan Katılım Ortaklığı, bir taraftan üyeliğe hazırlanma sürecinde aday ülke tarafından kısa ve orta vadede aşama kaydedilmesi gereken öncelikli alanları ortaya koyarken, diğer taraftan katılım öncesi strateji kapsamında söz konusu uyum çalışmalarına verilecek mali desteğin de çerçevesini çizmektedir.

Katılım Ortaklığı, aday ülkelerin üyelik başvurusuna cevaben Komisyon tarafından verilen görüşte yer alan hususları dikkate alacak şekilde hazırlanır. KOB, başta demokrasi, makro ekonomik istikrar, topluluk müktesebatının üstlenilmesi olmak üzere, birçok alanda her aday ülke için öncelikleri belirlemektedir. Kısa vadeli öncelikler, 12 aylık bir dönemde tamamlanması gereken hususlar, orta vadeli öncelikler ise, bir yıldan uzun bir vadeye sahip olan hususları belirlemektedir. Katılım Ortaklığı, Komisyon tarafından kabul edildikten sonra, Konsey'de nitelikli çoğunlukla onaylanmakta ve ilke olarak Avrupa Parlamentosu'na sunulmaktadır.

Ayrıca her yıl, Katılım Ortaklığının kısa vadeli önceliklere ilişkin bölümü, gerçekleşmiş hedeflerin yerine yenilerinin belirlenmesi yoluyla güncelleştirilmektedir.

Komisyon, “Katılım Ortaklığı Belgesi’ni Türkiye ile gerçekleştirdiği temaslar çerçevesinde hazırlamıştır. KOB’a karşılık Türkiye’nin de Ulusal Programı’nı hazırlaması istenmiştir.

Komisyonun Türkiye'ye ilişkin olarak hazırladığı KOB, 8 Kasım 200'de taslak metin olarak Komisyonca açıklandı. KOB'un hazırlanmasında Komisyon tek taraflı hareket etse de belgede yer alacak temel ilkeler, öncelikler, ara hedefler ve koşulların saptanmasında Türkiye'ye de danışılmıştı. Ancak belgeye son şeklini veren 4 Aralık 2000'de yapılan Balkanlar Konseyi toplantısı oldu. Bu doğrultuda hem Türkiye'nin hem de Yunanistan'ın itirazları sonucu Komisyonca hazırlanan taslak belgede değişiklikler yapıldı.

Daha sonra da 7-9 Aralık 2000'de yapılan Nice Zirvesi'nde de belgenin bu haliyle onaylanması üzerinde görüş birliğine varıldı.

F- KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ

Hukuki temelini Helsinki kararlarının Türkiye'nin adaylığı ile ilgili bölümlerinden alan KOB, Türkiye'nin adaylık sürecinde aldığı mesafeye ilişkin olarak Komisyonca hazırlanan 2000 yılı ilerleme raporundaki değerlendirmeleri dikkate almaktaydı. Belge; Giriş, Amaçlar, İlkeler, Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler, Programlama, Koşullar ve İzleme başlıklı yedi bölümden oluşmaktaydı.

Türkiye'nin diğer adaylar gibi bir katılım öncesi stratejiden yararlanacağı ifade edilmişti. Böylelikle Türkiye, reformlarını siyasi kriterlerin karşılanması yönünde ilerleme ve Helsinki kararlarının 4 ve 9 (a) ve (b) paragraflarında yer alan konulara yönlendirmeye teşvik edilmekteydi.

KOB'un özünü oluşturan "Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler" başlıklı bölümde ise katılım ortaklığının öncelikli ve hedefleri, kısa ve orta vadeli olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Kısa vadeli öncelikler, bir yıl içinde, diğer bir deyişle 2001 yılı sonuna kadar Türkiye tarafından tamamlanması ya da somut adımlar atılması beklenen konuları kapsamaktaydı. Orta Vadeli Hedefler ise kesin bir tarih öngörülmemekle birlikte, tamamlanması bir yıldan fazla sürebilecek ve olanaklar ölçüsünde çalışmaları, 2001 yılı içinde başlatılması beklenen konulardan oluşmaktaydı.

Komisyonun hazırlayıp Konseye sunduğu ilk haliyle, KOB'daki kısa ve orta vadeli öncelikler, siyasi kriterler ve ekonomik kriterler ile Tek Pazar, Tarım, Enerji ve Çevre gibi müktesebat başlıklarından oluşmaktaydı.

Kısa vadeli öncelikler içindeki en dikkat çekici başlık siyasi kriterlerdi. Bu başlıkta ilk olarak, Türkiye'nin Kıbrıs sorununun çözümüne yönelik olarak, siyasi diyalog çerçevesinde BM Genel Sekreteri'nin soruna kapsamlı bir çözüm bulunması çabalarını kuvvetle desteklemesi öngörülmekteydi. Kısa vadede öngörülen öncelikli diğer siyasi hedefleri ise daha çok insan hakları ile ilgili konular oluştuyordu. Bu çerçevede, ifade özgürlüğü ile ilgili yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, şiddet yanlısı olmayan görüşleri dile getirmekten hüküm giyenlerin durumuna eğilimesi, sivil toplumun gelişiminin teşvik edilmesi, tüm insan hakları ihlallerine karşı yeniden yargılama olanaklarının güçlendirilmesi, barışçıl toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ve yasal güvencelerin güçlendirilmesi, işkenceye karşı mücadeleyi pekiştirmek için yasal hükümlerin güçlendirilmesi öngörülmüyordu.

Kanun uygulayıcılarının insan hakları konularında eğitilmesi, DGM'ler de dahil olmak üzere yargının işlevselliğinin ve verimliliğinin uluslararası standartlara çıkarılması, gözaltı ile ilgili uygulamaların uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi, Türk vatandaşlarının TV ve Radyo yayıncılığında anadillerini kullanmalarını yasaklayan hukuki düzenlemelerin kaldırılması, tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarının artırılması amacıyla bölgesel farklılıkların giderilmesi ve özellikle Güneydoğu'daki duruma eğilimesi ile idam cezasına ilişkin fiili moratoryumun devam ettirilmesi konuları, kısa vadeli öncelikler arasında sayılmıştı.

Orta Vadeli siyasi kriterlere gelince, burada da kısa vadede olduğu gibi son derece zorlu ve kapsamlı konulara yer verilmişti. Bu çerçevede, Türk Anayasası ve ilgili diğer yasaların AİHS'de belirtildiği şekliyle temel hak ve özgürlükleri güvenceye alan bir perspektiften gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmişti. MGK'nın anayasal rolünün hükümet için bir danışma organı şekline dönüştürülmesi, cezaevi koşullarının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi, ölüm cezasının kaldırılarak AİHS'ye ekli 6 nolu

Protokolün imzalanması ve onaylanması, tüm bireylerin dil, ırk, renk, cinsiyet, din ve siyasi görüş bakımından herhangi bir ayırım yapılmadan temel haklardan yararlanmalarının güvenceye alınması öne çıkıyordu. Türkiye'nin henüz imzaladığı BM Uluslararası Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar sözleşmesi ve ek protokollerinin onaylanması, kültürel kökenlerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için kültürel hakların garanti edilmesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması ile eğitim alanındakiler de dahil olmak üzere, hakların kullanılmasını engelleyen yasal hükümlerin kaldırılması ve Güneydoğu'daki Olağanüstü Hal'in sona erdirilmesi konularının da orta vadede yerine getirilmesi öngörülmüştü.

KOB, siyasi kriterlere ilaveten, ekonomik ve sosyal politikada da kısa ve orta vadede karşılanması gereken öncelik ve hedefleri ortaya koymaktaydı. Bu çerçevede, kamu harcamalarının denetim altına alınması, IMF ve Dünya Bankası ile uzlaşılan ekonomik programın uygulanması, tarım reformu, özelleştirme, mali sektörün reforme edilmesi, Merkez Bankası'nın bağımsızlaştırılması, sosyal güvenlik sisteminin düzenlenmesi ve yasadışı göçün önlenmesine yönelik AB müktesebatının benimsenmesi gibi ekonomik ve sosyal kriterlerin kısa ve orta vadede yerine getirilmesi öngörülmektedir.

Türkiye'nin KOB'daki öncelik ve hedeflere ulaşabilmesi ve bu yapısal dönüşümü gerçekleştirebilmesi için AB tarafından sağlanacak mali yardımlar ve bunun koşulları da KOB'da belirlenmişti. Bu bağlamda, 2000 yılından itibaren Türkiye'ye ayrılacak yıllık tahsisat, MEDA II ikili yardımlarından ortalama % 15'lik bir payla, "Avrupa Stratejisi/Katılım Öncesi Strateji" başlıklı iki tüzük çerçevesinde öngörülen fonları kapsamaktaydı. Nisan 2000'de kabul edilen Avrupa Stratejisi Tüzüğü, AT- Türkiye GB'ni derinleştirecek önlemlerin uygulanması için üç yıl boyunca yılda beş milyon Euro'luk bir yardımı öngörüyordu. İkinci tüzük ise Türkiye'ye ekonomik ve sosyal kalkınmayı teşvik amacıyla üç yıl boyunca yılda beş milyon Euro'luk bir yardımı öngörüyordu.

KOB'un "izleme" başlıklı bölümünde ise KOB'daki öncelik ve koşulların Türkiye tarafından yerine getirilip getirilmediğine ilişkin olarak uygulanacak usul belirlenmişti. Bu çerçevede, KOB'un uygulanmasının Ortaklık Anlaşması çerçevesinde izleneceği çerçeve olmayı sürdüreceği anlamına geliyordu. İzlenme sürecinde KOB'un ilgili bölümleri, Ortaklık komitesinin ilgili alt komitesinde tartışılacaktı. Bu incelemeler sonunda ortaya çıkacak olan değerlendirme ise komisyonun 2001 Yılı İlerleme Raporuna veri oluşturarak ilişkilerin gelişiminde belirleyici olacaktı. Bu unsurları kapsayan KOB'a Türkiye'nin yaklaşımı, öncelikle kısa vadeli siyasi kriterlere odaklanmak oldu. Zira Kıbrıs Sorununun çözümü, Türkiye için 2001 yılı sonuna kadar karşılanması gereken bir siyasi kriter olarak öngörülmüştü.

Yunanistan'ın baskıları sonucu ve Türkiye'ye danışılmaksızın son anda belgeye eklenen bu kritere karşı Türkiye, Kıbrıs Sorunu ile AB üyeliği arasında herhangi bir bağ kurulamayacağını savunarak durumun kabul edilemez olduğunu ifade etti.

Bu arada Yunanistan da, Ege anlaşmazlıklarını orta vadeli öncelikler arasına alınmasını sağlama çabası içine girmişti. Bu durum karşısında Türkiye, AB ile ilişkilerin gözden geçirilmesine kadar varabilecek tepkiler verebileceğini açıkladı. Böylelikle bu soruna, Yunanistan'ın olumlu bakacağı ve Türkiye'nin de kabul edebileceği bir çözüm bulunması ihtiyacı belirdi. Bu çözüme 4 Aralık 2000'deki Bakanlar Konseyi toplantısında AB Dönem Başkanı Fransa'nın geliştirdiği bir formülle ulaşıldı. Buna göre, "Öncelikler ve Orta Vadeli Hedefler" başlığına "Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler" adlı bir ekleme yapılması öngörülerek Kıbrıs Sorunu'nun kısa vadede, sınır anlaşmazlıklarının ise orta vadede siyasi diyalog çerçevesinde ele alınması kararlaştırıldı. Orta vadeli öncelikler arasına eklenen Ege anlaşmazlığına ilişkin olarak ise, "Helsinki Sonuç Bildirgesi'ne uygun olarak, siyasi diyalog bağlamında anlaşmazlıkların BM Antlaşması çerçevesinde barışçıl yollarla çözülmesi ilkesi kapsamında, Helsinki Sonuç Bildirgesi'nin 4'üncü

paragrafında atıf yapıldığı gibi, devam eden sınır anlaşmazlıklarının ve diğer konuların çözümü için her çabanın gösterilmesi ifadesine yer verildi.

Komisyon, Türkiye için KOB'u açıkladığı 8 Kasım 2000'de, 2000 yılı ilerleme raporlarını da yayınladı. Türkiye'ye ilişkin raporda Komisyon, adaylık sürecinde 2000 yılı içinde kaydedilen ilerlemeyi değerlendirdi. Siyasi kriterlerin karşılanması çerçevesinde Komisyon, Türkiye'nin henüz Kopenhag siyasi kriterlerini karşılayamadığını ifade etmekte ve bir önceki rapora kıyasla pek az iyileşme olduğunu vurgulamaktaydı. Komisyon, Türkiye'de siyasi reform tartışmalarının başlaması ve bazı uluslararası insan hakları belgelerinin imzalanması ile İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun çalışmalarının hükümetçe onaylanmasını olumlu gelişmeler olarak değerlendirdiyordu. Kurumsal reformlarda yavaş kalınması, yargı alanında yaşanan sorunlar, yolsuzluk, MGK'nın siyasi hayattaki rolü, cezaevlerindeki koşullar ve işkencenin önlenememesi ise insan hakları bakımından endişe verici olmaya devam eden konular olarak sıralanmıştı.

Ekonomik kriterler açısından ise Türkiye'nin, ekonomisinin en acil dengesizliklerini ele almada önemli ilerleme sağlamasına karşın işleyen bir piyasa ekonomisine ulaşma sürecini tamamlayamadığı ifade edilmekteydi. Müktesebat uyumu bakımından da Türkiye'nin GB ile ilgili alanlarda uyum yeteneğinin üst düzeyde olmasına karşın, somut ilerleme kaydedilmesi gereken alanlar olduğu üzerinde durulmuştu. Sonuç olarak Komisyon, Türkiye'nin müzakerelerin başlatılması için henüz hazır olmadığını ancak katılım öncesi stratejinin uygulanması yönündeki eylemlerin devam etmesi gerektiğini belirtti. Bu doğrultuda da siyasi diyalogun sürdürülmesi, KOB'un uygulanmasının mevcut mekanizmalar yoluyla izlenmesi, müktesebatın taranması sürecine hazırlık çalışmalarına devam edilmesi, mali yardım için tek bir çerçeve hazırlanması ve Türkiye'nin Topluluk programlarına katılımı için ikili bir anlaşma yapılmasını öngördü.

G- NİCE ZİRVESİ

Türkiye-AB ilişkileri açısından 2000 yılı içindeki son önemli gelişmeyi ise; Nice Zirvesi ve zirvede alınan kararlar oluşturdu. 7-9 Aralık 2000 tarihleri arasında Fransa'nın Nice kentinde gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda, AB Genişleme Süreci ile ilgili önemli kararlar alınmış ve bir de strateji belirlenmiştir. Zirvede ülkemizi dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem temsil etmiştir. Bu zirvede, AB'nin kurucu anlaşmalarını yenileyecek "Nice Anlaşması" taslak metni üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Zirvede, AB'nin genişlemesi konusunda gerekli hukuki zemin oluşturulmuş, nitelikli çoğunluk oylama sisteminin kapsamı önemli oranlarda genişletilmiştir. Ancak Türkiye, yeniden oluşturulan kurumsal yapıya, katılım müzakerelerine başlamadığı gerekçesiyle dahil edilmemiştir.

AB Dönem Başkanı Fransız Dışişleri Bakanı Hubert Verdine, Türkiye'ye belgede yer verilmemesini 10 Aralık 2000'deki basın toplantısında şu şekilde açıklamıştır.

"Türkiye'nin konumu diğer aday ülkelerindekinden farklı. Çünkü diğer adaylarla üyelik müzakereleri başlamış bulunuyor. Türkiye farklı, özel ve ayrı bir duruma sahip. Helsinki'de Türkiye'ye adaylık statüsü tanındı. Ancak bildiğiniz gibi Türkiye ile üyelik müzakereleri henüz açılmadı.

Avrupa Birliği liderleri, AB içindeki kararlarda yirmi dokuz önemli alanda, oybirliğinden oyçokluğu ilkesine geçilmesini kararlaştırmıştır. Başlangıçtan beri yirmi üyeyi aşan bir birlik içinde oybirliği ile karar almanın aşılmaz problemler getireceği kabul edilmekteydi. Aynı şekilde çoğunluk prensibine geçişin de , birçok üye devletin kabul etmek istemediği egemenlik kaybına neden olabileceği bilinmekteydi. Bu soruna bu nedenle büyük önem verilmiştir. AB liderleri, bununla birlikte, özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa'nın itirazları üzerine; vergilendirme, göçmenler, sınır kontrolü, sağlık, eğitim ve kültür konularında, oybirliğinden oy

çokluğuna geçişle ilgili olarak uzlaşmaya varamadı. İspanya'nın uzun süre itirazına neden olan, fakir bölgelere yardım konusunda ise 2007 yılından sonra, oy çokluğuna geçiş ilkesi benimsenmiştir. Nice Sözleşmesi'ne göre, AB ülkelerinin genişleme sonrası konseydeki oy dağılımının şöyle olması öngörülmüştür.

*	Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya	29 oy
*	İspanya ve Polonya	27 oy
*	Romanya	15 oy
*	Hollanda	13 oy
*	Yunanistan, Çek Cumhuriyeti	12 oy
	Belçika, Macaristan, Portekiz	
*	Slovakya, Danimarka	7 oy
	Finlandiya, İrlanda, Litvanya	
*	Letonya, Slovenya, Estonya	4 oy
	Kıbrıs Rum Kesimi, Lüksemburg	
*	Malta	3 oy

Sözleşmeye göre, AB içinde sekizden fazla üye ülke, kendi aralarında anlaşmaya vardıkları takdirde bu ülkeler diğer ülkeleri beklemeksizin, kendi aralarında ve seçtikleri konularda daha yakın iş birliği ve entegrasyona gidebileceklerdir. Ancak, savunma konuları “güçlendirilmiş iş birliği” dışında bırakılacaktır.

Nice Antlaşması AB'nin genişlemesi için uygun koşulları yaratmış olmakla beraber bunun için gerekli bütün kararları almış değildir. Üye devletlerin bu nedenle Nice'de kendilerine zor gelen kurumsal yapı ve prosedürüne uyum sağlamak için egemenlik ödününde bulunması gerekmektedir. Sonuç olarak; Nice Zirvesi birçok açıdan Avrupa'nın geleceğini şekillendirmiştir.

Zirveden sonra AB kurumlarının yetkileri, esas gücü elinde bulunduran üye ülkelere göre biraz daha artmıştır. Üye ülkelerin veto yetkisinin geçerli olduğu alanlar azalmıştır. Avrupa Parlamentosunun

yetkisi genişletilmiştir. Nice Zirvesi, gerçekten, tartışmaların çok fazla yaşandığı bir zirve olmuştur.

Nice Antlaşması, 2000 yılında müzakereler sonuçlandıktan sonra 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanmış ve 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

H- ULUSAL PROGRAM

Türkiye'nin temel yükümlülüğünü oluşturan Ulusal Program 19 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Ulusal Program, yapısı itibarıyla, tam üyelik hazırlıkları kapsamında siyasi, ekonomik kriterlere ve müktesebata uyumda atılacak adımların, diğer katılım önceliklerinin uygulamaya koyma sırasını ve bu uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimler ile kısa ve orta vadede uyum takvimini gösteren bir belge niteliğindedir.

Program, 26 Mart 2001 tarihinde, dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından Komisyon'un genişlemeden sorumlu üyesi Günter Verheugen'e resmen sunulmuştur.

Türkiye'nin Ulusal Programı, Katılım Ortaklığı Belgesi ile büyük ölçüde paralellik taşımakla birlikte birebir örtüşmemektedir. Katılım Ortaklığı, aday ülkeler hakkında hazırlanan yıllık İlerleme Raporları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. İlerleme Raporları ise aday ülkenin, üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için önkoşul olan Kopenhag Kriterleri'ne uyumlarını ve eksikliklerini ifade eden raporlardır. Bu doğrultuda hazırlanan Katılım Ortaklığı, her ülkenin kendine özgü ihtiyacı olan reformlar doğrultusunda hazırlanmıştır.

Katılım Ortaklığı, aday ülkenin topluluk değerler sistemine ve topluluk müktesebatına olan uyumu göz önüne alınarak hazırlanan bir metindir. Bu çerçevede Katılım Ortaklığı'na bir cevap niteliğinde olan ve aday ülkelerin Katılım Ortaklığı'nda ifade edilmiş olan yükümlülüklerini ne derecede ve ne şekilde gerçekleştireceğini

gösteren Ulusal Program'ın hazırlanışı, Katılım Ortaklığı temel alınarak gerçekleştirilmelidir.

Ulusal Programın en fazla eleştirilen yönü, siyasi kriterlere ilişkin bölümünün ayrıntılara girilmeden ve sadece genel çerçeveyi belirleyen bir anlayışla hazırlanmış oluşudur. Örneğin, KOB'da yer alan çeşitli konulara ilişkin olarak, Anayasa'nın ve diğer ilgili yasaların gözden geçirilmesinin öngörüldüğü ifade edilmekte ancak bu konulardaki eksiklerin ne olduğu ve hangi amaçla ve ne şekilde değişiklik yapılması planlandığı açıkça belirtilmemektedir.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecinde bir yol haritası olan Ulusal Program, Siyasi Kriterler ve Üyelik yükümlülüklerinin üstlenilmesi açısından 3 bölümde ele alınmıştır. Ulusal Program 2003 yılının temmuz ayında, Avrupa Komisyonu'nca yayınlanan ve revize edilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki önceliklere göre yeniden düzenlenmiştir.

Bu bağlamda, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Programın Siyasi ve Ekonomik Kriterler çerçevesinde karşılaştırmasını vermek yerinde olacaktır.

Kıbrıs konusu, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde " ilkeler " ve kısa vadeli öncelikler altında " Güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler" kapsamında yer alırken Ulusal Program'da ise " giriş " bölümünde yer bulmuştur. KOB'da Kıbrıs sorununun çözümü için, "Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin çabalarının desteklenmesi" ifadesi yer alırken, Ulusal Program'da " tarafların egemenlik eşitliğine dayalı, karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm kapsamında yeni bir ortaklık kurulması için BM Genel Sekreteri'nin çabalarının desteklenmesi" şeklinde yer almıştır.

KOB'da mevcut sınır sorunları ve buna bağlı konuların çözümü "ilkeler" ve "orta vadeli öncelikler "adını altında " Güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler " kapsamında yer almaktadır. Helsinki Zirvesi sonuçlarına atıfta bulunularak, özellikle katılım

sürecine yansımaları ile ilgili olarak sorunların, 2004 yılına kadar çözümlenememesi halinde Uluslararası Adalet Divanı'na gidilmesinin teşviki ifade edilmiştir. Ulusal Program'da ise bu konu doğrudan Yunanistan'a atıfta bulunularak giriş bölümünde yer almış ve sorunların diyalog yoluyla çözümlenmesi için çabaların sürdürüleceği belirtilmiştir.

Düşünce ve ifade özgürlüğü, KOB'da kısa vadeli öncelikler kapsamında yer almış ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10.maddesine atıfta bulunularak yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, şiddet unsuru içermeyen görüşlerden hüküm giyen mahkumların durumlarının gözden geçirilmesi talep edilmiştir. Ulusal Program'da ise bu konuda gerçekleştirilecek düzenlemeler, AİHS'nin 10.maddesi temelinde kısa ve orta vadeye yayılmış, KOB'da yer verilen mahkumların durumuna ilişkin herhangi bir düzenleme ise öngörülmemiştir.

Örgütlenme ve barışçı yollarla toplanma özgürlüğüne ilişkin yasal ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi, KOB'da kısa vadeli öncelikler altında yer almıştır. Ulusal Program'da ise bu alanlarda yapılacak yasal ve anayasal düzenlemeler kısa ve orta vadeye yayılmıştır.

İşkence ile mücadelenin desteklenmesi amacıyla yasal hükümlerin güçlendirilmesi ve gerekli önlemlerin alınması, Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi'ne uyum sağlanması konuları, KOB'da kısa vadeli kriterler arasında yer almıştır. Ulusal Program'da ise 1999 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişiklik ile Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması hakkında çıkarılan yasa ile bu alanda ilerleme kaydedildiği belirtilmiş ve konuyla ilgili diğer gerekli düzenlemelerin kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Yargı öncesi gözaltı prosedürlerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümleri ve İşkenceyi Önleme Komitesi'nin önerileri ile daha uyumlu hale getirilmesi, KOB'da kısa vadeli öncelikler arasında

yer almış, Ulusal Program'da ise bu çerçevede yapılacak düzenlemelerin orta vadede gerçekleştirileceği ifade edilmiştir.

İnsan Hakları ihlalleri karşısında yasal yollardan hak arayabilme imkanlarının güçlendirilmesi, KOB'da kısa vadeli öncelikler kapsamındadır. Ulusal Program'da ise bu konunun orta vadede ele alınacağı belirtilmiştir.

Devlet memurları ve kamu görevlilerinin insan hakları alanındaki eğitimleri, KOB ile uyumlu olarak, Ulusal Program'da da kısa vadeli öncelikler arasında ele alınmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil olmak üzere yargının işlevselliği ve verimliliği, hâkim ve savcılarının insan hakları ve AB hukuku konularında eğitimi, KOB'da kısa vadeli kriterler içinde yer alırken Ulusal Program'da, kısa ve orta vadeli önlemler kapsamında değerlendirilmiştir.

İdam cezası ile ilgili olarak KOB'da kısa vadede askıya alma halinin sürdürülmesi, orta vadede ise idam cezasının kaldırılması ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6.Protokolü'nün imzalanarak onaylanması istenmektedir. Ulusal Program, idam cezasının kısa vadede uygulanmaması, orta vadede ise kaldırılması konusunda KOB ile uyumlu olmakla birlikte, UP'de ilgili sözleşmelerin imzalanacağına dair bir ibare bulunmamaktadır.

Türkiye vatandaşlarının kendi ana dillerinde radyo-TV yayını yapmalarını engelleyen yasal hükümlerin kaldırılması konusu KOB'da kısa vadeli kriterler altında yer almış, ancak Ulusal Program'da bu konuya yer verilmemiştir.

Etnik köken farkı gözetilmeksizin, tüm vatandaşların kültürel haklarının güvence altına alınması, eğitim de dahil olmak üzere bu haklardan yararlanılmasını engelleyen tüm yasa ve hükümlerin ortadan kaldırılması, KOB'da orta vadeli kriterler kapsamında yer almıştır. Ulusal Program'da ise resmi ve eğitim dilinin Türkçe olduğu, ancak bunun, vatandaşların günlük yaşamlarında ayrılıkçı ve bölücü amaçlar doğrultusunda olmamak kaydıyla istedikleri dili

kullanmalarına engel teşkil etmediği ifade edilmiş ve konuyla ilgili olarak herhangi bir düzenleme öngörülmemiştir.

Tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlarının artırılması yönünde bir yaklaşım geliştirilmesi, KOB’da kısa vadeli kriterler çerçevesinde ele alınmıştır. Ulusal Program’da ise, KOB ile uyumlu olarak, bu konuda kapsamlı bir strateji benimsendiği ve bu stratejinin orta vadede tam olarak uygulamaya konulmasının öngörüldüğü belirtilmiştir.

Dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, inanç ya da din ayrımı gözetmeksizin tüm bireylerin insan hakları ve temel özgürlüklerden tam olarak yararlanmasının güvence altına alınması, KOB’da orta vadeli siyasi kriterler altında yer almıştır. Ulusal Program’da ise bu alanda gerçekleştirilecek anayasal ve yasal düzenlemeler ile gerekli önlemlerin kısa ve orta vadeye yayılacağı ifade edilmiş ayrıca ilgili uluslararası sözleşmelerin de bu çerçevede benimsenmesi öngörülmüştür.

Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması konusunda Anayasa’nın ve ilgili diğer yasaların, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne ve AB’ye üye ülkelerdeki uygulamalara uyumu, KOB’da orta vadeli öncelikler altında yer almış, Ulusal Program’da ise kısa ve orta vadede ele alınacak konular arasında değerlendirilmiştir.

BM Uluslararası ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İhtiyari Ek Protokolü ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin onaylanması, KOB’da orta vadeli öncelikler kapsamındadır. Ulusal Program’da ise herhangi bir vade öngörülmemiş ancak, onay işlemlerinin başlatılması için gerekli hazırlıkların yapılacağı belirtilmiştir.

Cezaevlerindeki tutukluluk koşullarının, BM standartları ve uluslararası kurullarla uyumlaştırılması, KOB’da orta vadeli kriterler

içinde değerlendirilmiştir. Ulusal Program'da ise bu konunun kısa ve orta vadede ele alınacağı ifade edilmiştir.

Milli Güvenlik Kurulu'nun anayasal rolünün, AB üyesi ülkelerdeki çerçevesinde bir danışma kurumu olarak değiştirilmesi KOB'da orta vadeli kriterlerde yer almaktadır. Ulusal Program'da ise MGK'nın bir danışma organı olduğu belirtilerek, orta vadede Kurul'un yapısı ve işlevini daha açık bir şekilde tanımlayacak şekilde Anayasal ve yasal düzenlemelerin gözden geçirileceği belirtilmiştir.

Güneydoğu'daki Olağanüstü Hal'in kaldırılması, KOB'da orta vadeli kriterlerde yer almaktadır. Ulusal Program'da ise OHAL'in bu konudaki gelişmeler ve güvenlik değerlendirmesine bağlı olarak tamamen kaldırılmasının planlandığı belirtilmekte ancak bir takvim verilmemektedir.

Ulusal Program'ın ekonomik kriterler bölümünde ise, Türkiye ekonomisinin yaşanan krizler sonucunda değişikliklere uğramakla birlikte, temel ilkelerinden ve hedeflerinden sapma olmadığı belirtilmekte, ekonomik krize rağmen kamu disiplininin sağlanması, yapısal reformların hayata geçirilmesi ve sürdürülebilir ekonomik istikrarın sağlanması için bu alanlardaki politikaların başlangıçta öngörüldüğü şekilde devam ettirileceği vurgulanmıştır.

2000 yılında uygulanan ekonomik istikrar programı çerçevesinde alınan önlemler ve bu alanlarda sağlanan gelişmelerin önümüzdeki dönemde de sürdürüleceği belirtilmiştir.

Ekonomik kriterlere ilişkin bölümde, 2000 yılında uygulanan ekonomik istikrar programının yerini alacak yeni bir programın hazırlanması ve bu programa ilişkin uluslararası finans kuruluşlarıyla henüz bir anlaşma imzalanmamış olması nedeniyle bazı alanlarda Ulusal Program'da uygulama takvimi belirtilmemiştir. Bununla birlikte, siyasi kriterlerle karşılaştırıldığında ekonomik önceliklerin çok daha detaylı bir biçimde ele alındığı ve uygulamaya yönelik daha somut ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmaya dayalı olarak uygulanan enflasyonla mücadele ve yapısal reform programının sürdürülmesi, kamu harcamalarının kontrol altına alınması, KOB'da kısa vadeli öncelikler altında yer almıştır. Ulusal Program'da, bu alanda 2000 yılında kaydedilen gelişmeler belirtilmiş ve önümüzdeki dönemde söz konusu reformların sürdürüleceği ifade edilmiştir.

Şeffaflık ve gözetimi güvence altına almayı amaçlayan mali sektör reformunun süratle uygulamaya koyulması, KOB'da kısa vadeli kriterler kapsamında, mali sektörlerde reformların tamamlanması ise orta vadeli önceliklerde yer almıştır. Ulusal Program'da, bu konu mali şeffaflık ve mali sektör reformu olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Bankalar Kanunu'ndaki değişiklikler, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'nun kuruluşu ve işlevi, Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu, Bankacılık sisteminin uluslararası standartlara yaklaştırılması yönünde atılan adımlar, kamu bankalarının özelleştirilmesi amacıyla uygulamaya konulan yasal düzenlemeler, SPK'nın yeniden düzenlenmesi vb. uygulamalar hakkında bilgi verilmiştir. UP'de 2000 yılında sağlanan bu gelişmelerin, gözetim ve denetim hususlarında ek önlemlerle sürdürüleceği, kısa vadede bankacılık sisteminin riskliliğinin ve kayıt sisteminin şeffaflaşmasının AB standartlarına yakınlaştırılması, orta vadede ise, mali sistemin tam anlamıyla piyasa koşullarına göre çalışmasının temini ve mevduat sigortasının AB düzeyine indirilmesi hedeflenmiştir. Merkez Bankası Kanunu'nun ise hızla yasalaştırılacağı belirtilmiştir. Bu açıdan, Ulusal Program'ın KOB'un zamanlamasıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

2003 yılının Nisan ayında Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ne göre, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 900 sayfalık Ulusal Programı hükümete sunmuştur. Bu programa göre Yıllık İlerleme raporuna yönelik çalışmalar da devam etmektedir.

Ulusal Programın birçok olumlu yanları bulunmasına karşın, ciddi eksiklikleri de olduğu kesindir. Örneğin, Ulusal Program’da çoğunlukla, kesin kararlılık belirtilen ifadelerden çok “çalışmaların başlatılmasının öngörüldüğü” şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Ulusal Program’da belirtilen sayısız reformu hayata geçirmek ve ekonomik kriterlerde ilerleme sağlamak kuşkusuz çok önemlidir. Bir diğer önemli nokta da Türkiye’nin tam üyelik sürecinde sürekli karşısına çıkacak olan üç kilit nokta bulunmaktadır. Bunlar; MGK reformu, Kıbrıs’ta çözüm ve Türkçe dışındaki ana dillerde yayın ve eğitim hakkıdır.

Türkiye’nin yaptığı hukuksal reformlar ve değişiklikler, Katılım Ortaklığı Belgesi’nde yer alan ve Ulusal Program’da düzenlenen kısa ve orta vadeli siyasal kriterler çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Yine kilit noktalardan biri sayılan ve Türkiye’de endişe konusu olan ve bu nedenle, belirli siyasal akımların ve güçlerin karşı çıktığı, idam cezasının kaldırılması da önemli bir konudur. Yine de büyük bir toplumsal muhalefete rağmen bu husus aşılmış ve kanunda değişiklik yapılmıştır.

Kopenhag Kriterleri’nin siyasal ve ekonomik öncelikleri kadar bir diğer önemli kriteri de, AB müktesebatına uyum ve uyumlaştırılmış mevzuatın etkin olarak uygulamaya konulabilmesi için yeterli kapasitenin oluşturulmasıdır. Ancak, müktesebat uyumuna yönelik çalışmalar, siyasal ve ekonomik kriterlerle aynı paralelde yürütülmemektedir.

Müktesebat uyum çalışmaları belli oranlarda 1996 yılında tamamlanan Gümrük Birliği çerçevesinde başlatılmıştır. Malların serbest dolaşımı, gümrüklerin yanı sıra rekabet mevzuatı, dış ekonomik ilişkiler ve tüketicinin korunması konularında Gümrük Birliği sürecinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

İ- 2001 YILI İLERLEME RAPORU

Avrupa Birliği Komisyonu, on üç aday ülkeye ilişkin Yıllık İlerleme Raporlarını ve Genişleme Stratejisi Belgesini 13 Kasım 2001 tarihinde açıklamıştır. Açıklanan 4'üncü İlerleme Raporu'nda Komisyon, yapılan reformlara yer verirken, insan hakları alanında atılan adımları yetersiz bulduğunu açıklamıştır. Türkiye'nin bazı alanlarda ilerleme kaydettiğini ancak, katılım müzakerelerinin başlatılmasının ön şartı olan Kopenhag Siyasi Kriterlerini henüz karşılamadığı Komisyon tarafından Türkiye'ye bildirilmiştir. Ayrıca Komisyon, yapılan reformların uygulamasının görülmesi beklentisini de dile getirmiştir. Raporda ayrıca, Türk hükümetinin ekonomik kriz karşısındaki tavrı ve önlemlerinden olumlu olarak söz edilmiş, Gümrük Birliği mekanizmasının iyi çalıştığı da belirtilmiştir.

Bu bağlamda, TBMM'de 3 Ekim 2001 tarihinde yapılan görüşmelerde, insan hakları ve temel özgürlüklerin güçlendirilmesine yönelik anayasal değişikliklerin memnuniyetle karşılanmasına rağmen, bu alandaki reform çalışmalarının sürdürülmesinin, AB için Türkiye ile müzakereleri başlatmak için son derece önemli olduğunun altı çizilmiştir.

Türkiye için hazırlanan Rapor'un olumlu ve yapıcı olması, kaydedilen ilerlemelerle doğrudan bağlantılıdır. 2001 İlerleme Raporu'nun olumlu sonuçlanması, Aralık ayında gerçekleştirilen Leaken Avrupa Konseyi sonuç bildirgesinin de aynı doğrultuda şekillenmesini sağlamıştır.

J- LEAKEN ZİRVESİ

Leaken Zirvesi, Avrupa Birliği üyesi onbeş ülke ile aday onüç ülkenin devlet ve hükümet başkanlarını, 14-15 Aralık 2001 tarihinde Belçika'nın başkenti Brüksel'in kuzeyindeki Leaken bölgesinde bir araya getirmiştir. Zirve'den sonra yayınlanan bildiride "Türkiye ile müzakereler yakın" ifadesi, Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir aşama olarak değerlendirilmiştir. Leaken Zirvesi'nde, Türkiye'yi

dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ve Dışışleri Bakanı İsmail Cem temsil etmiştir.

Zirveden, Türkiye açısından iki önemli sonuç çıkmıştır. İlk defa bir AB zirvesinde, devlet ve hükümet başkanlarının onayını taşıyan resmi bir belgede, “Türkiye’nin üyelik müzakereleri perspektifinin yakınlaşmakta olduğu” ifade edilmiş, ayrıca Türkiye, “AB Konvansiyonu’na katılmaya davet edilmiştir.

Yayınlanan Sonuç Bildirisi’nin 12.paragrafında Türkiye’ye ayrılan bölümde şöyle denilmiştir.

“Türkiye özellikle anayasasında son yaptığı değişikliklerle AB’ye üyelik için belirlenmiş siyasi kriterlere uyum yolunda aşama kaydetmiştir. Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlama perspektifi bu şekilde yakınlaşmıştır. Türkiye özellikle insan haklarına ilişkin politik ayrıca ekonomik kriterlere uyum sağlaması yolunda gelişme kat etmeye teşvik edilir. Türkiye için üyelik öncesi stratejisi, müktesebata uyum çerçevesinde yapılan hazırlıkların analizi dahilinde yeni bir aşamanın oluşumunu zorunlu kılmaktadır.

Bildirinin, Kıbrıs sorunu ile ilgili 11’inci maddesinde, Kıbrıs’taki Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri arasındaki son görüşmelerden duyulan memnuniyet dile getirilmiş, Birleşmiş Milletler çatısı ve BM Güvenlik Konseyi kararları doğrultusunda çözüme ulaşmak için AB Konseyinden destek mesajı verilmiştir. Bildirinin genişleme bölümünde ise, 2004 yılında yapılacak Avrupa Parlamentosu seçimlerinden önce AB’ne tam üye olabilecek adaylar arasında Kıbrıs Rum Kesimi de sayılmıştır.

K- SEVİLLA ZİRVESİ

Avrupa Konseyi 21-22 Haziran 2002 tarihlerinde gerçekleşen Sevilla Zirvesi'nde, Türkiye'nin geçtiğimiz dönemde gerçekleştirdiği reformları memnuniyetle karşılamış ve KOB'da tanımlanan önceliklerin yerine getirilmesi yönünde çabaların desteklendiği belirtilmiştir. İstenen siyasi ve ekonomik reformların hayata geçirilmesi durumunda diğer aday ülkelere uygulanan aynı ilke ve kriterlere uygun olarak Türkiye'nin katılım olasılığını ortaya çıkaracağı vurgulanmıştır.

Görüldüğü üzere bildiride, Türkiye'ye ilişkin ifadeler Leaken Zirvesi'nin çok ötesine geçmemektedir.

Zirve sırasında özellikle Türk basınında yer alan haberlerde idam cezası ve anadil konusunda Türkiye'nin somut adımları atması gerektiği, aksi takdirde Kopenhag Zirvesi'nde müzakere tarihi verilmeyeceği konusunda görüşler bildirilmiştir.

Bu bağlamda Türkiye'nin Sevilla Zirvesi ile Kopenhag Zirvesi arasındaki dönemde yeni adımlar atması gerektiği de vurgulanmıştır. Bu çerçevede AB Komisyonu'nun Ekim 2002 tarihinde sunacağı İlerleme Raporu'nun Türkiye'nin adaylığını bir sonraki aşamaya taşıması açısından önemi artmıştır.

L- UYUM YASASI PAKETLERİ

Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesinde tam üye adayı olarak resmen ilan edilmesinden sonra geçen üç yıllık dönemde, 2002 yılı, Türkiye-AB ilişkileri açısından oldukça hareketli bir yıl olmuştur. 2000 ve 2001 yıllarındaki hazırlık ve gelişme safhalarından sonra 2002 yılı, özellikle siyasi kriterler açısından uygulama yılı olmuştur. Bir yandan Türkiye'de reform hareketleri hızlanmış, diğer taraftan Aralık

ayında yapılacak olan Kopenhag Zirvesi için yoğun diplomasi trafiği başlamıştır.

3 Kasım 2002 seçimlerine kadar hükümetin başında bulunan Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Anavatan Partisi'nden (ANAP) oluşan koalisyon hükümeti yerine seçimlerden sonra Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidara gelmiştir.

1.2. ve 3.uyum paketleri DSP-MHP-ANAP hükümeti zamanında çıkarılmıştır. Bu uyum paketleriyle, Kopenhag Kriterlerine uyum sürecinde kanunlarda önemli değişiklikler yapılmıştır.

a-) BİRİNCİ UYUM YASASI (6 ŞUBAT 2002)

Bu paketle, düşünce özgürlüğü kapsamında Türk Ceza Kanunu'nun 159. ve 312.maddeleriyle, Terörle Mücadele Yasası'nın 7 ve 8. maddelerinde önemli değişiklikler yapılmıştır.

Hapis cezası süreleri düşürülmüştür. DGM'lerde on beş güne kadar uzatılan gözaltı süresi dört güne indirilmiştir. Özel hayatın gizliliği, haberleşme ve konut dokunulmazlığına güvence getirilmiştir.

b-)- İKİNCİ UYUM YASASI (9 NİSAN 2002)

Bu paketin kabul edilmesiyle, Dernekler Yasası ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nda değişiklikler yapılmıştır. İşkence ve kötü muamele sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükmettiği tazminatların bu suçları işleyen görevlilere ödettirilmesi hükmü kabul edilmiştir. Partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. Basın Kanunu'ndaki " yasaklanmış dil" kavramı kaldırılmıştır.

c)-ÜÇÜNCÜ UYUM YASASI (9 AĞUSTOS 2002)

Anayasa değişikliği çerçevesinde kanunlardaki idam cezaları kaldırılarak yerine müebbet ağır hapis cezası getirilmiştir. Azınlık vakıflarının taşınmaz mal edinimlerinin önündeki engeller kaldırılmıştır. Radyo ve televizyonlarda Kürtçe yayın yapılmasına ilişkin düzenleme hayata geçirilmiş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye aleyhine verdiği kararların yeniden yargılama sebebi sayılmasına ilişkin değişiklik yapılmıştır.

M- 9 EKİM TARİHLİ TÜRKİYE İLERLEME RAPORU

2002 İlerleme Raporu Türkiye'nin 2001'den bu yana sağladığı ilerlemeyi ayrıntılı şekilde değerlendirmektedir.

Avrupa Komisyonu'nun 9 Ekim 2002 tarihli raporunda, Türkiye'ye tam üyelik görüşmelerine başlama konusunda yeni bir tarih verilmeyerek, bu konuda nihai karar Kopenhag Zirvesi'ne bırakılmıştır. On ülkenin 2004 yılında Birliğe katılımının tavsiye edildiği raporlarda, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Litvanya, Letonya, Estonya, Slovenya, Malta ve Kıbrıs Rum Kesimi'nin bu yıl üyelik görüşmelerini tamamlayabilecekleri ve AB'ye 2004 yılında tam üye olarak katılabilecekleri kaydedilmiştir. Komisyon, Bulgaristan ve Romanya'nın ise birliğe 2007 yılında giriş çabalarını desteklediğini belirtirken, Türkiye'nin siyasi kriterleri tam olarak yerine getirmediğini, ancak önemli ilerlemeler kaydettiğini belirtmiş, fakat tam üyelik müzakereleri ve başlangıç tarihi konusuna değinmemiştir.

Komisyon üç olumsuz noktaya dikkat çekmektedir.

Birincisi, gerçekleştirilen reformların ilerleme raporunda da belirtildiği gibi temel hak ve özgürlüklerin tam olarak kullanılmasına yönelik bazı önemli sınırlamalar içerdiği. İkinci olarak, reformların çoğunun uygulanması için tüzük ve diğer idari tedbirlerin kabulünün gerektiği ve etkin olabilmeleri için tüm ülkede, değişik

seviyelerdeki idari bilimler ve yargı organları tarafından uygulamaya geçirilmesine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Üçüncü olarak, siyasi kriterler kapsamında yer alan bazı önemli konulara ilişkin yeterli çalışma yapılmadığı vurgulanmıştır. Bu konular, işkence ve kötü muamele ile mücadele, sivillerin ordu üzerindeki kontrolü ile ilgili bazı sorunlar, şiddet içermeyen görüş ifade etmekten dolayı tutuklananlar ve AIHM Kararlarına uyulmasıdır.

Bu rapor, Türkiye'nin AB adaylığının gidişatı, bir sonraki evresi ve ülkemizin değerlendirilmesi konusunda önemli ipuçları vermektedir. Raporda üzerinde ciddiyetle durulması gereken dört temel konu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, TBMM'nin 3 Ağustos 2000 tarihinde yasalaştırdığı on dört maddelik son uyum paketinin siyasi anlamının Komisyon raporunda hakkıyla değerlendirilememiş olmasıdır. İkinci temel konu, raporun Türkiye'nin adaylığının bir sonraki evresi konusunda dolaylı bir tavsiyede bulunmasıdır. En dikkat çekici tavsiye ise, GB kapsamının genişletilmesi ve bu sayede Türkiye ile AB arasındaki ticaret ve yatırım sermayesi akışının derinleştirilmesidir. Dördüncü önemli nokta ise raporun, Kopenhag Kriterlerindeki eksikliklere ve aksayan uygulamalara dikkat çekmesidir.

Rapor bu noktalarıyla, Türk yetkililer tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış, üyelik öncesi stratejinin güçlendirilmesi olarak tanımlanan önerilerin ise süreci yavaşlatıcı ve asıl hedefinden saptırıcı olabilir endişesini yaratacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu dönem Türkiye'nin 3 Kasım seçimlerine odaklanmış olduğu dönemdir.

Kabul edilmelidir ki, söz konusu yasalar, özellikle zor koşullarda kabul edilmiştir. Türk siyasi sisteminin hassas olarak nitelendirilen alanlarında bile kararlılıkla önemli adımlar atılmıştır.

Raporda ortaya çıkan bu sonuç, beklenen bir sonuç olup, Türkiye'nin gerekli demokratikleşme düzeyine ulaşabilmesi için çabalarına ara vermemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

2002 İlerleme Raporuyla Türkiye'ye kapılar kapanmamıştır. 12-13 Aralık tarihinde yapılacak Kopenhag Zirvesi, Türkiye için belirleyici konuma taşınmıştır.

III- KOPENHAG ZİRVESİ'NDEN TARAMA SÜRECİNE A- AVRUPA BİRLİĞİ KOPENHAG ZİRVESİ

12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleşen Avrupa Konseyi Kopenhag Zirvesi'nde gündem konularını; Kıbrıs, Türkiye, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), Ortadoğu ve Irak oluşturmıştır. Zirve'de ayrıca, bütçe ve mali konular, 12 Aralık 2002 Konsey toplantısı Bildirisi, Ortadoğu ve Irak'a ilişkin bildiriler ek metinler olarak kabul edilmiştir. Zirve'nin sonuç bildirisinde Türkiye ile ilgili olarak, Aralık 2004'deki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde verilecek olan, Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine, Kopenhag Siyasi Kriterleri'nin karşılandığına karar verilirse, Avrupa Birliği'nin Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacağı açıklanmıştır.

Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile sürdürülen müzakerelerin tamamlanarak 1 Mayıs 2004'te bu ülkelerin Avrupa Birliği'ne katılması kararı alınmıştır. Katılım tarihine kadar, üyelik sorumluluklarını almak için yeni katılacak ülkeler bir izleme sürecine tabi tutulacak, izleme raporları temelinde Komisyon gerekli bulduğu önerileri yapacaktır.

Zirvede, 16 Nisan 2003 tarihinde Atina'da imzalanmak üzere Katılım Anlaşması'nın taslağının hazırlanması ve Avrupa Komisyonu'nun görüşü ve Avrupa Parlamentosu ile Avrupa Konseyi'nin onayının alınması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, 10 yeni katılımcı ülke, 1 Mayıs 2004 tarihinde yapılacak olan Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılabilecektir.

B- ZİRVE SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

Kopenhag Zirvesi'nin ardından Türkiye-AB ilişkilerinin geldiği nokta, şüphesiz Türk kamuoyunun zirve öncesindeki beklentilerini tam olarak karşılayamamıştır. Ancak, zirve ile ilgili olarak yapılan değerlendirmeler, genellikle Türkiye'nin net bir takvim alamaması noktası ile sınırlı tutulmuş, bu nedenle de zirvede tam olarak ne söylendiği ve bundan sonra yaşanacaklarla ilgili net bir harita ortaya konulamamıştır. Öte yandan, zirve döneminde Türkiye'nin bütün gündemini Irak sorunu ile ilgili gelişmelerin oluşturması ve Kıbrıs gelişmeleri, ne yazık ki Türkiye'nin AB gündeminin yeterince sağlıklı değerlendirilmemesini ve atılması gereken adımların ikinci plana itilmesi sonucunu doğurmuştur. "2004 tarihi Türkiye açısından çok önemlidir. Çünkü, somut bir müzakere tarihinin konuşulması ve kapının aralanması ile hem AB hem de Türk kamuoyunda önemli bir adım atılmıştır. Ancak, siyasi kriterlere uyum sağlanmadan müzakerelerin başlayamayacağı dikkate alındığında, siyasi kriterlerin tümüyle yerine getirilmesi halinde 2004 yılı sonu, Türkiye için müzakerelerin başlanmasına karar verildiği bir tarih olacaktır. Bu çerçevede önümüzdeki bir buçuk yılın çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir."

Bu bağlamda, zirve sonuçları ışığında gelecek dönemde yapılacak çalışmalar kararlaştırılmıştır. AB Komisyonu, Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlayacaktır. Bu belgedeki ifadelerin mümkün olduğunca açık olması Türkiye'nin beklentileri arasındadır.

Bir diğeri ise, Türkiye, Yeni Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki öncelikleri de dikkate alarak Ulusal Programını yenileyecektir. Türkiye ile AB arasında müzakereler başlamadığı için tarama süreci de başlayamamış "analitik inceleme", "detaylı inceleme" gibi ifadelerle Türk ve AB mevzuatının karşılaştırılması yetersiz kalmıştır. Gümrük Birliği'nin genişletilmesi ve derinleştirilmesi için görüşmeler yapılacaktır. Geçmiş yıllarda Türkiye'ye verilen mali kaynaklar yetersiz kalmış, yeni dönemde Türkiye'ye tahsis edilen

mali kaynaklar arttırılacağı için Türkiye'nin Ulusal Program önceliklerini yerine getirmesi kolaylaşacaktır.

Kopenhag Zirvesi'nin ardından yayınlanan Başkanlık Bildirisi'nin Türkiye'yi ilgilendiren paragrafları 18, 19, 20 ve 21, Kıbrıs'ı ilgilendiren paragrafları ise 3, 10, 11 ve 12'dir. Bu paragraflar incelenecek olursa, Türkiye ile ilgili olarak On sekizinci maddede şöyle denir:

"18- Avrupa Konseyi, Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temel alınarak Birliğe katılacak olan bir aday ülke olduğunu belirten tarihli Helsinki kararını hatırlatmaktadır. Konsey, özellikle Katılım Ortaklığı Belgesi'nde belirtilen birçok öncelikli alanı kapsayan yasa paketleri ve bunları takiben gerçekleştirilen uygulamaya yönelik tedbirler olmak üzere, Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini karşılama yönünde attığı adımları memnuniyetle karşılamaktadır. Birlik, yeni Türk hükümetinin reform yolunda atılacak adımlar konusundaki kararlılığını görmekte ve hükümeti, özellikle siyasi kriterler alanındaki eksiklikleri hem yasal alanda hem uygulamada gidermesi için teşvik etmektedir.

Birlik, 1993 yılında Kopenhag'da karara bağlanan siyasi kriterlere göre, üyeliğin gerçekleşmesi için aday ülkenin demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasına saygıyı sağlayacak istikrarlı kurumları yerleştirmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. "

19'uncu madde şöyledir. - " Birlik, Türkiye'yi reform sürecini hızla sürdürmesi yönünde teşvik etmektedir. Eğer Aralık 2004'deki Avrupa Konseyi, Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşıladığına karar verirse, Avrupa Birliği, Türkiye ile katılım müzakerelerini geciktirmeksizin başlatacaktır. "

20'inci madde de şöyle denilmektedir. - "Türkiye'nin AB üyeliği yolunda desteklenmesi amacıyla, Türkiye'nin katılım stratejisi

güçlendirilecektir. Komisyon, gözden geçirilmiş bir Katılım Ortaklığı Belgesi için öneri sunmaya ve yasal inceleme sürecini güçlendirmeye çağrılmaktadır. Buna paralel olarak, AB-Türkiye Gümrük Birliği genişletilmeli ve derinleştirilmelidir. Birlik, Türkiye'ye yaptığı katılım öncesi mali yardımı önemli ölçüde arttıracaktır. Bu yardım, 2004 yılından itibaren, bütçeden " katılım öncesi giderleri" başlığı altında karşılanacaktır. “

21'inci madde şu şekildedir- *“Avrupa Birliği ve katılan ülkeler, Katılım Antlaşması'na eklenecek olan ve genişleme sürecinin sürekli kapsayıcı ve geri döndürülemez yapısına ilişkin " Tek Avrupa" adlı deklarasyonunu kabul etmiştir.”*

Kıbrıs ile ilgili maddelere gelince:

Üçüncü madde: – *“1993 yılındaki Kopenhag Konseyi, Avrupa'da süregelen anlaşmazlık ve bölünmüşlüğe son vermek için bir süreç başlatmıştır. Bugün, Güney Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya ile bu sürecin tamamlanmasında tarihi ve benzeri görülmemiş bir dönüm noktasına gelinmiştir. Birlik bu ülkelerin 1 Mayıs 2004 itibarıyla üye olmalarını beklemektedir. Bu başarı, Avrupa halklarının ortak bir kararlılıkla kıtamızda barış, demokrasi, istikrar ve refahın itici gücü haline gelen Avrupa Birliği'nde bir araya geldiğini kanıtlamaktadır. Dayanışma ilkesine dayanan bu birliğin tam üyeleri olarak bu ülkeler Avrupa projesinin daha da gelişmesinde rol oynayacaklardır. “*

Onuncu madde: - *“3.paragraf uyarınca, Kıbrıs ile katılım müzakereleri tamamlandığında Kıbrıs Avrupa Birliği'ne yeni bir üye devlet olarak kabul edilecektir.*

Buna rağmen, Avrupa Konseyi Avrupa Birliği'ne birleşmiş bir Kıbrıs'ın katılımı yönündeki güçlü tercihini yinelemektedir. Bu bağlamda Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde, Kıbrıslı Rumların ve Kıbrıslı Türklerin 28 Şubat

2003 tarihine kadar Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulmak amacıyla müzakerelere devam etme kararlılığını memnuniyetle karşılamaktadır. Avrupa Konseyi, önerilerin, ilerideki haftalarda çözüm sağlanabilmesi için benzersiz bir fırsat sunduğuna inanmakta ve Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının liderlerini bu fırsatı kullanmaya çağırmaktadır. “

On birinci madde: “*Birlik, çözüm koşullarının, AB'nin kurulduğu temel ilkelere uygun olarak, Katılım Antlaşması'nda yer alması konusundaki arzusunu yinelemektedir. Çözüm durumunda Konsey, Komisyon önerileri temelinde oybirliği ile Kıbrıs Türk toplumu ile ilgili olarak Kıbrıs'ın AB'ye katılım koşullarının uyarlanması konusunda karar verecektir.*”

On ikinci madde: “*Avrupa Konseyi, çözüm sağlanamadığı takdirde, komisyon önerisi temelinde oybirliği ile aksi kararlaştırılmadıkça, AB müktesebatının adanın Kuzey kısmında uygulanmasının askıya alınmasına karar vermiştir. Ayrıca Konsey, Komisyon'u Kıbrıs hükümeti ile danışma içinde, Kıbrıs'ın kuzey kısmının ekonomik kalkınmasının desteklenmesi ve Birliğe yakınlaştırılmasının yollarını incelemeye çağırmaktadır.*

Türkiye, AB tarihinde ilk kez bu kadar çok tartışılmış, AB hükümet ve devlet başkanları ilk kez Türkiye'nin bir gün tam üye olabilmesini ciddi olarak tartışmak zorunda kalmışlardır.”

Bu dönemde, Türkiye açısından kapı kapatılmamış aksine, 2004 yılında yapılacak değerlendirmenin ardından Türkiye'nin 2005 yılında müzakerelere başlaması olası görülmektedir.

Türk heyeti verilen tarihi her ne kadar öne çekmek istemiş ise de, 2004 Aralık ayı olarak belirlenmiştir. Artık tek koşul demokratikleşmenin, çağdaşlaşmanın ölçütü olarak kabul edilen Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek olacaktır. Katılım Ortaklığı Belgesi açıklanmış buna karşılık Ulusal Program yeniden düzenlenmiş ve Uyum Yasası paketleri arka arkaya çıkartılmıştır.

" Bundan sonra yapılması gereken Türkiye'nin evinin içini temizlemesidir".

D- DÖRDÜNCÜ VE BEŞİNCİ UYUM YASASI PAKETLERİ

Kopenhag Zirvesi sonrası AB'ye tam üyelik yolunda yapılan çalışmalar devam etmiştir.

Yürürlüğe konulan Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma, Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi, Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri ve Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları, İçişleri Bakanlığı, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Dernekler Daire Başkanlığı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanması Yönetmelikleri, Cezaevi Reformu ile birlikte bir dizi Adalet Bakanlığı genelgesinin yayınlanması ile ikinci mevzuat, esas itibarıyla yürürlüğe konulmuştur.

16 ve 23 Ocak tarihlerinde AB çerçevesinde 4'üncü ve 5'inci Uyum Paketleri TBMM tarafından onaylanmış, 4'üncü Paketle Siyasi Partiler Yasası ve Adli Sicil Kanunu'nda değişiklik yapılarak siyasi yasaklar yumuşatılmıştır. Siyasi yasaklıların milletvekili seçilmelerinin önündeki engel kaldırılmış, Siyasi Partiler yasasında değişiklik yapılarak parti kapatılmasını zorlaştıran düzenlemeler getirilmiştir. İşkence cezalarının paraya çevrilmeyeceği ve ertelenmeyeceği yönünde değişiklik yapılmıştır. 5'inci Uyum Paketiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına dayanarak yeniden yargılama yapılması kolaylaştırılmıştır.

D- KATILIM ORTAKLIĞI BELGESİ 2003

AB Komisyonu, 26 Mart 2003 tarihinde Türkiye İçin Gözden Geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ni açıklamış, Konsey kararına yönelik bir Komisyon önerisi olarak sunulan taslak metin, Konsey tarafından 19 Mayıs 2003 tarihinde görüşülerek kabul edilmiştir. 19 Mayıs 2003 tarih ve 2003/398/EC sayılı Konsey kararı, 12 Haziran 2003 tarih ve 1.145 sayılı Avrupa Birliği Resmî Gazetesi'nde yayımlanarak geçerlilik kazanmıştır. Gözden geçirilmiş KOB, Türkiye'nin 2003-2004 döneminde siyasi ve ekonomik kriterler ile müktesebat uyumu alanlarında yerine getirmesi gereken yükümlülükleri içermektedir.

Bilindiği üzere, Komisyon 9 Ekim tarihli " Genişletilmiş Birliğe Doğru" Strateji Belgesi'nde, " Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin adaylığının bir sonraki aşamasını göz önünde bulundurarak, katılım öncesi hazırlıklarına verdiği desteği güçlendirmesini" önermişti. Komisyon, aynı zamanda bu hedefin gerçekleştirilmesi yönünde, Katılım Ortaklığı Belgesi'ne kıyasla Komisyon önerisini, son iki yılın gelişmelerini geniş bir şekilde ele almakta ve öncelikli faaliyetlerin sürdürülmesi gereken alanlara dikkat çekmektedir. Komisyon Türkiye'ye mali yardımın arttırılmasını öngören daha detaylı öneriler sunmuştu. Konsey tarafından 2001 yılında kabul edilen katılım Ortaklığı Belgesi'ne kıyasla Komisyon önerisi, son iki yılın gelişmelerini geniş bir şekilde ele almakta ve öncelikli faaliyetlerin sürdürülmesi gereken alanlara dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin KOB temelinde AB müktesebatının kabulüne ilişkin gözden geçirilmiş bir Ulusal Program hazırlaması, gerekli tedbirleri kabul etmesi ve uygulaması beklenmektedir.

E- ATİNA ZİRVESİ

Atina Zirvesi'nden önce 9 Nisan 2003 tarihinde Türk basınında çıkan bir haber, Türkiye-AB ilişkilerinde şok etkisi yaratmıştır. Danimarkalı bir gazetecinin belgesel niteliği taşıyan haberinde, 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nden önce yapılan toplantılarda Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in ağzından çıkan " Türkleri önce uyutalım sonra unutalım" sözü kafalarda soru işareti yaşatmıştır. Toplantıda bulunan Danimarka Başbakanı ise; " Masada onların dostlarından hiçbiri yoktu. Kimse Türkiye'yi desteklemedi. Şimdi Türkiye'nin durumu sadece 2004'te görülecek. Türkiye'yi birliğe istemeyenler, o zaman bir bahane bularak karşı çıkacaklar ve bu iş uzayacaktır. 2004'e kadar Türkiye konusu kapanmıştır. " ifadesini kullanmıştır.

Haber özellikle Türk basınında farklı başlıklarla verilmiştir.

" Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasını engelleyen hiçbir şey yok" mesajını sık sık veren Avrupa'nın ikiyüzlü olması makalelerde çok kez yazılmıştır. "

Türkiye-AB ilişkilerinde en büyük sorun " güven" sorunu olurken, bu tür haberler iki taraf arasındaki güveni sarsmıştır. AB yolu gerçekten zorlu, virajlı bir yoldur. İyi ve planlı politikaların olumlu şekilde hayata geçirilmesi için taraflar arasında diyalogun verimli işlemesi şarttır.

AB Dönem Başkanı Yunanistan'ın başkenti Atina'da, 16 Nisan 2003 tarihinde düzenlenen gayri resmi zirve toplantısında, Mayıs 2004'de AB'ye tam üye olacak on ülkenin katılım antlaşması imzalanmıştır. Katılım Antlaşması imza töreninin gerçekleştiği zirve toplantısı sonrasında ise Avrupa Birliği ülkeleri ve vatandaşlarının temsilcileri tarafından onaylanan Atina Deklarasyonu açıklanmıştır. Atina Deklarasyonu ile on yeni AB üyesi; Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Letonya, Litvanya, Estonya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne hoş geldin denilmiştir. Katılım

Antlaşmasının, ulusal parlamentolarda onaylanmasının ardından 1 Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmüştür.

16 Nisan 2003 tarihinde gerçekleşen Atina Zirvesi'nde, AB'nin genişleme süreci çerçevesinde on yeni ülkenin katılım imzalarını atması, özellikle Kıbrıs Rum Kesiminin " Kıbrıs Cumhuriyeti" adı altında anlaşmayı imzalaması Türkiye tarafından sert bir tutumla karşılanmıştır. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, bu imza törenine katılmayarak tepki göstermiş, törende Türkiye'yi Atina Büyükelçisi Yiğit Alpogan temsil etmiştir.

Türk Dışişleri Bakanlığı, AB'nin Rum Kesimini tek taraflı üyeliğe kabul etmesine tepki gösteren bir açıklama yayımlamıştır. Açıklamada, " BM Güvenlik Konseyi'nin gündeminde bulunan bir uluslararası ihtilafı içine dahil etmesi, AB'nin dayandığı hukukun üstünlüğü ve demokratik meşruiyet ilkeleriyle bağdaşmıyor" denilmiştir. 1960 Anlaşmalarının Kıbrıs Ortaklık Cumhuriyeti'ni kurduğu ve Türkiye, Yunanistan ve Britanya'ya garantörlük görevi verdiği anımsatılan açıklamada, AB'nin adanın tümünü temsile yetkili olamayan bir siyasi otoriteyi uluslararası anlaşmaları ihlal ederek içine alma hakkına sahip olmadığı vurgulanmıştır. Açıklamada, " Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin tam üyeliği ile ilgili Katılım Anlaşması'nı ve ekli protokolü, hukuki ve siyasi bakımdan kabul etmemektedir." Denilerek, bu görüşün Avrupa Komisyonu'na diplomatik yoldan iletildiği kaydedilmiştir.

Zirve'de Kıbrıs Rum Yönetimi'ne iki protokol imzalatılmıştır. İlk protokolde, AB müktesebatının önce Rum Kesimi'nde, çözümün ardından da tüm adada uygulanacağı ve bu çerçevede AB'nin, BM kararları çerçevesinde, BM Genel Sekreteri'nin de katkısıyla, adil bir çözüm istediği ifadeleri yer almıştır. Protokolde, çözümden sonra AB Müktesebatının Kıbrıs'ın tümünde, AB Komisyonu'nun önerisi ve AB Konseyi'nin oybirliğiyle vereceği karar sonrası uygulanacağı da kaydedilmiştir. Diğer protokolde ise Britanya'nın Kıbrıs'taki iki

askeri üssünün konumunun değişmeyeceği açıklamasına yer verilmiştir.

Dışışleri Bakanı Abdullah Gül, zirve sonrası yaptığı konuşmada, Kıbrıs'ın tek taraflı üyeliğinin ilişkileri zedeleyeceğini belirtmiş, Türkiye ile AB arasında müzakerelerin başlayacağı tarih olan Aralık 2004'e kadar, Kıbrıs'ta çözüm ümidi vermeyen Gül, basın mensuplarına; " Eğer Türkiye-AB müzakereleri başlarsa sorunun çözümü çabuklaşır" açıklamasını yapmıştır.

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere Ankara, Kıbrıs konusunu, müzakerelerin başlatılmasını sağlamak için bir koz olarak kullanacağı mesajını vermiştir.

Sonuçta Atina Zirvesi, Türkiye'nin tam üyelik sürecini, dikenli bir yola dönüştürmüştür. Rum Kesimi için Atina Zirvesi gerçekten tarihi bir gün olmuştur. Ancak Türkiye için henüz hiçbir şey bitmiş değildir. Atina Zirvesi'nden sonra, 1 Mayıs 2004 tarihi, AB'nin samimiyetini göstermesi için önemli bir tarih, Birliğin çifte standart uygulayıp uygulamadığının belli olacağı gün olarak görülmeye başlanmıştır.

F- AVRUPA BİRLİĞİ SELANİK ZİRVESİ

Avrupa Birliği Dönem Başkanlığının Yunanistan'dan İtalya'ya geçtiği Avrupa Konseyi Zirvesi, 19-20 Haziran 2003 tarihleri arasında Selanik'te gerçekleşmiş, aday ülkelerin gözlemci olarak katıldıkları Zirve'de, Türkiye'yi Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışışleri Bakanı Abdullah Gül temsil etmiştir.

Zirve'de yaklaşık bir yıldır sürdürülen Konvansiyon çalışmaları neticesinde oluşturulan Taslak Anayasa, Konvansiyon Başkanı Valery Giscard d'Estaing tarafından AB liderlerine sunulmuştur. Zirve gündemini, AB'nin gelecekteki yapısının kararlaştırılması ve

2003 sonbaharındaki hükümetler arası konferans için hazırlanan Anayasal Antlaşma taslağının yansırı sığınma ve göç konuları ile genişleme oluşturmuştur. Türkiye ile ilgili olarak ise, AB Konseyi, Türk Hükümetinin reform sürecini devam ettirme ve özellikle geriye kalan yasal düzenlemeleri 2003 sonuna kadar tamamlama yönündeki kararlılığını memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye'nin, AB'ye üyelik müzakerelerinin başlaması amacıyla Kopenhag siyasi Kriterlerini yerine getirme çabalarının desteklendiği vurgulanmıştır. Kaydedilen ilerlemelere rağmen daha çok çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'ndeki önceliklere uyumunun AB üyeliği yolunda ilerlemesine yardımcı olacağı vurgulanmıştır. Özellikle Avrupa Konseyi'nin Aralık 2004'te alacağı karar göz önüne alındığında KOB'un, Türkiye-AB ilişkilerindeki önemli bir dönüm noktasını oluşturduğunun altı çizilmiştir.

Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasındaki temas ve iş birliğini engelleyen kısıtlamaların yumuşamasının olumlu olduğu ve iki toplumun AB üyesi bir odada beraber yaşayabileceklerini kanıtladığı belirtilmiştir. Bununla birlikte, bu gelişmenin, sorunun genel anlamda çözümü için yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle Kıbrıslı Türk ve Rum yetkililer başta olmak üzere, tüm taraflar BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde müzakerelere tekrar başlamaya davet edilmiştir. Bu zirvenin bir diğer özelliği de AB'nin bir üye ülkede yaptığı son zirve olmasıdır. Ekonomik nedenlerden ötürü, bundan sonra AB zirvelerinin tümü Brüksel'de yapılacaktır.

Zirve'de Türkiye açısından iki önemli gelişme olmuştur. İlki, Avrupa Konvansiyonu Başkanı, Anayasa taslağını devlet ve hükümet başkanlarına sunmuştur. Bundan sonra devlet ve hükümet başkanları, hükümetler arası konferansta bir araya geleceklerdir.

Ekim ve Aralık 2003 tarihleri arasında yapılacak çalışmalara aday ülkelerden yalnızca müzakereye başlayan ülkelerin katılımı öngörülyordu. Ancak Türkiye, üyelik müzakerelerine

başlamamasına karşın, bu çalışmalara Bulgaristan ve Romanya ile birlikte gözlemci sıfatıyla katılabilecektir. Bu çok önemli bir gelişmedir. Diğer önemli gelişme de 20 Haziran 2003'te yapılan Batı Balkanlar toplantısıdır.

Selanik Zirvesi'nin ertesi günü yapılan bu toplantıda Avrupa Birliği üyesi ülkeleri ile Balkan ülkeleri yer almıştır. Türkiye bu toplantıya Avrupa cephesinde katılmıştır. Bu da özellikle Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olarak görülmeye başlandığının kanıtıdır.

Zirve'nin geneline baktığımızda, temel konu Anayasa taslağı olmuştur. Türkiye diğer zirvelere kıyasla daha tatmin edici cevaplar almıştır. Ancak Kıbrıs konusunda bir süre daha sıkıntıların yaşanacağı kesindir.

Son dönemde Irak'ta yaşanan gelişmeler sonucu, ABD ile Türkiye arasında ortaya çıkan soğukluk, Türkiye için, Ortadoğu'nun yanısıra Avrupa ve Asya'da çok ciddi arayışları zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin niteliği değişmiştir. Hem AB'nin Türkiye'den beklentilerini hem de Türkiye için üyelik sürecinin seyrini değiştiren bu yeni durum, özellikle Avrupa ile Türkiye'nin bölgesel ve küresel gelişmelere bakışını birbirine yaklaştırmıştır. Kopenhag Zirvesi ile başlayan süreç, Selanik Zirvesi ile güçlenerek devam etmiştir.

G- ULUSAL PROGRAMIN SON ŞEKLİ

" Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" ile " Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine İlişkin Karar" , 24.07.2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Ulusal Programın giriş bölümünde, " Türkiye'nin esenliğini belirleyecek hedeflere ulaşmasını sağlayacak en önemli proje, Avrupa Birliğine tam üyeliktir. Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme emeli, her vatandaşımızın bugününü ve yarınını temelden etkileyen toplumsal bir dönüşüm projesidir." açıklaması yapılmaktadır.

Ulusal Program'da, Türkiye'nin komşuları ve çevre bölgelerle ilişkilerini, barışçı dış politika hedefleri temelinde geliştirmeye devam edeceği vurgulanmaktadır.

Kıbrıs konusunda ise, Avrupa Birliği ile güçlendirilmiş siyasi diyalogun bir parçası olarak, Kıbrıs'ta her iki tarafın egemen eşitliğine dayanan yeni bir ortaklık oluşturma yolundaki tüm çabaların destekleneceği, programın giriş bölümünde dile getirilmiştir. Ulusal Program'da, Türkiye'nin AB'ye uyum çerçevesindeki gelişmenin düzenli olarak izlenebilmesi ve Avrupa Birliği Komisyonu'nda gerekli bilgilerin temin edilmesi amacıyla tüm kamu kurum ve kuruluşlarının " Avrupa Birliği Müktesebatına Uyum Ulusal Veri Tabanına" iki ayda bir düzenli veri aktarımları da öngörülmüştür.

Siyasi Kriterlere gelince, hükümet, çeşitli yasalarda katılım müzakerelerinin başlaması için ön şart niteliğindeki siyasi kriterlere uyum konusunda gerekli düzenlemeleri süratli bir şekilde yasa paketleriyle gerçekleştirmeyi uygun görmüştür. Ancak bununla birlikte temel yasaların daha uzun vadede bir bütünlük içinde yenilenmesi hedeflenmektedir.

Hükümet, ifade özgürlüğünün geliştirilmesine ve sürdürülmesine öncelik ve önem verecektir. İşkence ve kötü muamele olayları önlenecek ve bu konuda sıfır hoşgörü gösterilecektir. Bu amaçla yürürlüğe konan yasal ve idari önlemler titizlikle uygulanacaktır.

Hükümet, tüm bireylerin herhangi bir ayırım yapmaksızın tüm insan hakları, temel özgürlükler ve kültürel haklardan tam ve eşit olarak

yararlanmalarını güvence altına almanın temel görevi olduğuna inanmaktadır.

Türk vatandaşlarının geleneksel olarak kullandıkları dil ve lehçelerde yayın yapılması ve bu dil ve lehçelerin öğrenilmesine ilişkin hükümlerin uygulanması sağlanacaktır.

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin işlevleri, Anayasa ve ilgili yasa değişiklikleriyle yeniden tanımlanan danışma organı niteliğiyle uyumlaştırılacaktır.

Türkiye'nin güncellenmiş Ulusal Programı'nın ekonomik kriterler bölümünde ise, makroekonomik politikaların temel özellikleri ekonomide sürdürülebilir büyüme ortamını oluşturma, enflasyonu kalıcı şekilde düşürmek, kamu açıklarının ve kamu borç stokunun Gayri Safi Yurtiçi Hasıla oranını AB üye ülkeleri ortalamalarına yaklaştırılması hedeflenmiştir. Programa göre, yatırım ortamının hem hukuki hem de iktisadi açıdan iyileştirilmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi doğrultusunda atılan adımlar sürdürülecektir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile birlikte yürütülen ekonomik reform programı da güçlendirilerek kararlı şekilde uygulanmaya devam edilecektir.

Üyelik yükümlülüklerinin Üstlenilmesi, Müktesebatın Uygulanmasına Yönelik İdare Kapasite ve Finansman İhtiyacı gibi başlıklar programda mevcuttur. Ama daha önemli olan siyasi ve ekonomik kriterlerdir.

Gerçekte bu program 2001 yılındaki Ulusal Program'dır. Değişen koşullara göre yeniden gözden geçirilmiştir. Aynı zamanda program 2004 yılı sonunda üyelik müzakerelerinin başlamasını hedefleyen bir siyasi taahhüt niteliği de taşıyacaktır. Program, 2003, 2004 ve 2005 yıllarında yapılması öngörülen düzenlemeleri de içermektedir.

Program, sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, önerileri doğrultusunda şekillenerek Resmî Gazete 'de yayınlanmıştır.

Programın ortaya konulması kadar uygulanmasının da önem taşıdığı açıktır. Söz konusu reformlar öncelikle Türkiye'yi hakketdiği yere getirmek için yapılmalıdır. Daha demokratik, daha özgür, ekonomik ilişkileri güçlü bir Türkiye için çalışılmalıdır.

AB yalnızca paketlerle, programlarla sınırlı bir yol olmamalıdır. Türkiye bütünüyle bu yolda hareket etmelidir. Yapılan bu çalışmalar gerçekte, Türkiye'nin demokratikleşmesi için gerekli olan şeylerdir. Atılacak adımların, AB endeksli olmaktan çok, ülkemiz için öncelikle toplumsal örgütlenmeyi sağlaması gerekmektedir. Ancak o zaman, Avrupa ile her koşulda eşit duruma gelebiliriz. Avrupa'nın böyle bir Türkiye'yi benimsemekten başka bir çaresi yoktur.

H- ALTINCI UYUM YASALARI

TBMM Genel Kurulu'nda hükümetin AB Kopenhag Kriterleri için mevzuatta uyum sağlamak amacıyla hazırladığı ve " Altıncı Uyum Yasası Paketi" olarak bilinen " Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı" TBMM'de yapılan müzakerelerin ardından 19 Haziran 2003 tarihinde kabul edilmiştir.

Yirmi iki maddeden oluşan yasayla, bir yandan Anayasa'da yapılan değişikliklere uyum sağlanması, diğer yandan AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı çerçevesinde yapılması gerekli düzenlemelerle ilgili olarak çeşitli yasalarda değişiklik yapılması amaçlanmıştır.

Altıncı Uyum paketiyle birlikte, Terörle Mücadele Yasası'nın " devletin bölünmez bütünlüğü aleyhine propaganda yapma" suçunu tanımlayan 8'inci maddesi kaldırılmıştır. Özel televizyonlarla birlikte TRT'nin de Kürtçe yayın yapmasına imkân sağlanmış, Çocuklara bazı isimlerin konulamayacağına ilişkin yasak kaldırılmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda değişiklik yapılarak DGM'lerle diğer mahkemeler arasındaki yargılama farklılığına son verilmiştir. TBMM tarafından 19 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen 6. Uyum paketinin analizi yapılacak olursa:

I- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun:

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle;

Yüksek Seçim Kurulu'nun özel radyo ve televizyon kuruluşlarına yönelik yaptırım yetkisi kademeli olarak değiştirilmekte ve hafifletilmektedir.

II- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun:

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle;

* Türk vatandaşlarınca günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkânı hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları vasıtasıyla yasal güvenceye kavuşturulmaktadır.

* Seçim dönemlerindeki yayın yasağının süresi daraltılmaktadır.

III. Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu:

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle;

* Denetim konusundaki sınırlama sebepleri azaltılmaktadır.

* Denetleme Kurulunun oluşumundan Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği çıkartılmaktadır.

* Yetkili merciin kararı bakımından hâkim güvencesi getirilmektedir.

IV. Terörle Mücadele Kanunu:

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle;

* Terörle Mücadele Kanunu'nun terör tanımıyla ilgili 1'inci maddesinde terör suçunun oluşmasında şiddet ve cebir şartı getirilmektedir. Ayrıca, maddede yapılan diğer bir değişiklikle, sadece " suç teşkil eden eylemler" in maddede tanımlanan terör suçunu oluşturacağı hükme bağlanmaktadır.

* Düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi bağlamında Terörle Mücadele Kanunu'nun 8'inci maddesi yürürlükten kaldırılmaktadır.

V. Vakıflar Kanunu:

Bu Kanunda yapılan değişiklikle;

Cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu belirlenen taşınmaz malların, vakıf adına tescili için yapılacak başvurular bakımından öngörülen " altı aylık" süre " on sekiz ay"a çıkarılmaktadır.

VI. İmar Kanunu:

Bu kanunda yapılan değişiklikle;

Farklı din ve inançlara sahip bireylerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlükleri genişletilmektedir.

VII. Nüfus Kanunu:

Bu kanunda yapılan değişiklikle;

İsim koyma konusundaki kriterler genişleterek, kişilerin özel hayatlarına ve aile hayatlarına ilişkin özgürlükler korunmaktadır.

TÜRK CEZA KANUNU

Bu kanunda yapılan değişikliklerle;

* "Namus için çocuk öldürme" suçunun failine verilen cezalar ağırlaştırılmaktadır.

* "Töre cinayetleri" olarak bilinen fiilin cezasında indirim yapılmasını içeren madde yürürlükten kaldırılmaktadır.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun:

Bu Kanunda yapılan değişikliklerle, dördüncü uyum paketiyle 16'ncı maddenin dördüncü fıkrasının yürürlükten kaldırılmasına paralel olarak, müdafî ile görüşme konusundaki Ceza Muhakemeleri Usulü kanunu hükümlerinin Devlet Güvenlik Mahkemelerinde de uygulanması yönündeki değişiklik, madde başlığına yansıtılmaktadır.

Yapılan değişikliklerle, yakalanan ve tutuklanan şahısların haklarına ilişkin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda da uygulanabilmesi sağlanmaktadır.

AİHM Kararları Işığında Yargılamanın Yenilenmesi:

İdari Yargılama Usulü Kanununda yapılan değişikliklerle, hukuk ve ceza davaları açısından mümkün olan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında yargılamanın iadesi yoluna başvurma, idari davalar açısından da olanaklı kılınması söz konusudur.

6. Uyum Paketi'nin özellikle Terörle Mücadele Kanunu'nun 8.maddesinde yapılan değişiklik, eleştirilere hedef olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in onayına sunulan 6. AB Uyum Paketi'nin, Terörle Mücadele Yasası'nın devlete karşı işlenen terör suçlarını içeren 19. ve 21. maddeleri veto edilmiştir.

Cumhurbaşkanı Sezer'in gerekçesi şöyledir:

" 8.maddenin kaldırılması, terör yöntemlerine başvurmayı özendirecek biçimde işlenmesi durumunda, suçun cezasız kalması sonucunu doğurur" şeklindedir.

Meclis'e geri gönderilen paket aynen kabul edilince, paket ikinci kez Cumhurbaşkanı'nın onayına sunulmuş ve bu kez Cumhurbaşkanı Sezer tarafından onaylanmıştır. Paket 19 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

İ- YEDİNCİ UYUM YASASI PAKETİ

AB Kopenhag Kriterlerine iç mevzuatta uyum sağlamak amacıyla yapılan kanun değişiklikleri 6. Uyum Paketiyle sınırlı kalmamış arkasından 7. Uyum paketini getirmiştir.

Avrupa Birliği'ne uyum yasaları çerçevesinde hazırlanan ve kamuoyunda " 7. Uyum Yasası Paketi" olarak bilinen yasa tasarısı TBMM Genel Kurulu'nda 30 Temmuz 2003 tarihinde onaylanmıştır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün kapsamını genişleten yasa, Milli Güvenlik kurulu ve işleyişi ile ilgili önemli değişiklikler içermektedir. 7. Uyum Paketinin getirdiği düzenlemeler şöyledir.

* Devletin ve görevlilerin manevi şahsiyetlerine " tahkir ve tezyif" suçlarına verilecek cezanın alt sınırı bir yıldan 6 aya indirilmiştir.

* " Tahkir, tezyif ve sövme kastı bulunmaksızın, sadece eleştirmek maksadıyla yapılan düşünce açıklamaları" cezayı gerektirmeyecektir.

* " Bilim ve sanat eserleri ile edebi değere sahip olan eserler, genel ahlaka aykırı yapılan yayınlar" kapsamında değerlendirilmeyecektir.

* Halkın ar ve haya duygularını inciten veya cinsi arzuları tahrik ve istismar eder nitelikteki genel ahlaka aykırı yayınlar, imha edilmeyecek, sadece müsaderesine karar verilebilecektir.

* " İşkence" suçunun soruşturulması öncelikli işlerden olacak. Bu suçlarla ilgili davalarda, duruşmalara zorunluluk olmadıkça otuz günden fazla ara verilmeyecek, adli tatilde de bakılacaktır.

* Asker olmayan kişiler, barış zamanında, " askerleri kanunlara karşı itaatsizliğe teşvik etme" ve " halkı askerlikten soğutma" suçları iddiasıyla sivil mahkemelerde yargılanacaktır.

* TBMM Başkanlığı'nın talebi üzerine, Sayıştay, Silahlı Kuvvetlerin elindeki mallar da dahil olmak üzere denetlemeler yapabilecektir.

* Çocuk mahkemelerinde yargılanma yaşı 15'ten 18'e çıkarılmıştır.

* Dernek hakları genişletilmiştir. Tüzel kişiler de dernek kurabilecek. Dernek üyeliğinden ayrılmak isteyenin altı ay önceden haber vermesine gerek olmayacaktır.

* Toplantı ve gösteriler, 30 gün yerine ancak 10 gün ertelenebilecektir.

* Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere özel kurslar açılacaktır.

MGK :

* Milli Güvenlik Kurulu'nun görevleri yeniden tanımlandı. MGK, ayda bir kez yerinde iki ayda bir toplanacaktır.

Kurul, gerektiğinde Başbakan'ın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanının çağrısı ile toplanabilecektir. MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. MGK Genel Sekreterliğine sivil de atanabilecektir. Genel Sekreter, Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanacaktır. Söz konusu atamanın, TSK mensupları arasından yapılması halinde Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşü alınacaktır.

* Türkiye'de kurulan vakıflar, amaçları doğrultusunda, uluslararası alanda iş birliği yapılmasında yarar görülen hallerde, Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü alınmak koşuluyla İçişleri Bakanlığı'nın izniyle yurtdışında kurulmuş vakıf veya kuruluşlara üye olabilecektir.

TERÖRLE MÜCADELE KANUNU:

Terörle Mücadele Kanunu'nun 7.maddesinin ikinci fıkrasına " şiddeti teşvik" eklenmiştir

Buna göre, " terör örgütü mensuplarına yardım edenlere, şiddet veya diğer terör yöntemlerine başvurmayı teşvik edecek şekilde propaganda yapanlara" fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve 500 milyon liradan 1 milyar liraya kadar ağır para cezası verilecektir.

Avrupa Birliği, Türkiye'de yapılan bu hızlı reform değişikliklerini memnuniyetle karşılamıştır.

Avrupa Birliği'nin Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi Günter Verheugen yaptığı yazılı açıklamada; Reform sürecinin devam edeceğini, Türk hükümetinin Kopenhag Siyasi Kriterlerine uyum sağlanması için mevzuat değişikliklerini gerçekleştirme yönünde ciddi kararlılığının olduğunu vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, 7. uyum paketini 06.08.2003 tarihinde onaylamış ve

paket resmî Gazete 'de yayımlanmak üzere Başbakanlığa gönderilmiştir.

Bu pakette de birtakım değişiklikler eleştiri konusu olmuştur. Özellikle MGK Genel Sekreterliği'ne sivillerin de atanabileceği kararı oldukça eleştirilmiştir. Kuşkusuz Türkiye'de MGK'nın yeri çok önemlidir.

Ancak, Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlaması olasılığının iyice güçlendiği bir dönemde, MGK'nın işleyiş biçiminin ve yapısının değiştirilmesinin yadırganacak ve eleştirilecek bir yanı yoktur. Türkiye güvenlik açısından kırılgan bir coğrafyada yer almaktadır.

Ulusal Güvenlik açısından TSK'nın her zaman için çok önemli görevleri olacaktır. Yedinci Paket, Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki iradesini ve kararlılığını en etkili biçimde hissettirdiği belge olarak kabul edilmelidir. Bu yasaların kabul edilmesiyle Türkiye artık dönüşü olmayan bir yolda ilerlemektedir.

J- BRÜKSEL ZİRVESİ

Genişleme sürecinde Türkiye-AB ilişkileri, 17-18 Haziran 2004 tarihlerinde gerçekleştirilen Brüksel Avrupa Konseyi'nde de ele alınmıştır.³⁰³ Brüksel Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi'nde;

* AB Konseyi'nin, Türkiye'nin reform sürecinde bugüne kadar gösterdiği ilerlemeleri takdirle karşıladığı,

* AB Konseyi'nin, Türk hükümetinin Kopenhag kriterlerini karşılama yolundaki kararlı çabalarından memnuniyet duyduğu,

* Bu bağlamda, gerçekleştirilen çalışmaların uygulamaya yansıtılmasının önemli olduğu,

* AB'nin özellikle yargının bağımsızlığı ve işleyişinin güçlendirilmesinde, temel özgürlüklerin (toplanma, ifade ve inanç) uygulanmasının geliştirilmesinde, sivil-asker ilişkileri ile Güneydoğu Anadolu'daki mevcut durumun Avrupa'daki uygulamalarla uyumlaştırılmasında Türkiye'ye yardım etmeye devam edeceği,

* Aralık 2004'de AB Konseyi, AB Komisyonu raporu ve tavsiye kararına dayanarak, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verdiği takdirde, Türkiye ile üyelik müzakerelerine gecikme olmaksızın başlanacağı,

* Avrupa Konseyi'nin, Türkiye'yi Topluluk adına Komisyon ve 25 üye ülkeyle Ankara Anlaşması'nın yeni ülkelerin katılımını dikkate alacak şekilde uyarlanmasına ilişkin müzakereleri tamamlamaya hazır olduğunu göstermeye davet ettiği, ifade edilmiştir. Türkiye ile ilgili ifadelerde üstü kapalı olarak, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin de diğer yeni üyeler ile birlikte, Türkiye-AB Gümrük Birliği'ne dahil edilmesi yönünde Türkiye'ye çağrıda bulunulmuştur.

K-2004 İLERLEME RAPORU, ETKİ RAPORU VE KOMİSYON TAVSİYESİ

Türkiye'ye ilişkin olarak 6 Ekim 2004 tarihinde yayımlanan İlerleme Raporu,

Etki Raporu ve Komisyon tavsiyesinde özet olarak şu konulara değinilmiştir.

a-) İlerleme Raporu

2003 yılı İlerleme Raporu'ndan 31 Ağustos 2004 tarihine kadarki dönemi kapsayan 2004 yılı İlerleme Raporu'nun yapısı, önceki raporlara büyük ölçüde benzerlik arz etmekte ve temel olarak Türkiye'nin 1993 tarihli Kopenhag Avrupa Konseyi'nde belirlenen

siyasi, ekonomik kriterler ile üyelik yükümlölüklerini yerine getirme kapasitesi gözden geçirilmektedir.

aa-) Gelişmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler

Aday ölkeler tarafından üyelik için uyulması gereken siyasi kriterler “demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların haklarına saygıyı sağlayan kurumların istikrarıdır. 2004 yılı İlerleme Raporu’nda bu başlık altında yeni gelişmeler, demokrasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunması ve Kıbrıs konularıyla ilgili olarak yer alan değerlendirmeler şöyle özetlenebilir.

* Geliştirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterlere ilişkin öncelikler konusunda özellikle geçen yılki raporda belirtilen alanlarda mevzuat açısından ciddi ilerleme kaydedilmiştir. Uygulama açısından da önemli ilerleme sağlanmıştır. Bununla birlikte, eksiklikler bulunmaktadır ve siyasi reform süreci daha da konsolide edilmek ve genişletilmek durumundadır.

* Türkiye, Kıbrıs sorununa ilişkin olarak kapsamlı bir çözüme ulaşılması yönünde BM Genel Sekreterinin çabalarını desteklemiştir. Yunanistan ile ilişkiler pozitif yönde gelişmiştir.

* Sivil-asker ilişkileri, Avrupa standartlarına yaklaşmaktadır. Devlet Güvenlik

Mahkemelerinin kaldırılması da dahil olmak üzere yargı sisteminde de önemli değişiklikler getirilmiştir. İnsan hakları alanında Türkiye, AB ve uluslararası hukukun önceliğini tanımıştır. Uygulamada bazı aksaklıklar yaşansa da Türk vatandaşlarının temel özgürlüklerinin kapsamı geliştirilmiştir. Halihazırda yaşanan sıkıntılara rağmen ülkenin Güneydoğusunda normalleşme süreci başlamıştır.

* Son yıllarda Türkiye, siyasi reform sürecinde Katılım Ortaklığı Belgesinde ortaya konulan öncelikler çerçevesinde ciddi ilerleme kaydetmiştir. Bununla beraber, dernekler kanunu ve yeni ceza kanunu, ceza usul ve ceza infaz kanunları hala yürürlüğe girmemiştir.

* Türkiye söz konusu reformların uygulanması için güçlü çaba göstermektedir. Bununla birlikte, özellikle işkence ve kötü muamele, ifade, din ve vicdan özgürlüğü, kadın hakları, sendikal haklar ve azınlık hakları konularında uygulamanın güçlendirilmesi gereklidir.

ab-) Ekonomik Kriterler

Ekonomik kriterler, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısı ile baş etme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Türkiye pazar ekonomisi olma yolunda, başta makro-ekonomik dengesizliklerin giderilmesi olmak üzere, önemli adımlar atmıştır. Ayrıca, Türkiye istikrar politikasına devam etmesi ve yapısal reformlarla ilgili olarak kararlı adımlar atması halinde Birlik içindeki rekabetçi baskılara ve piyasa güçlerine dayanabilecektir. 2001 krizini takip eden dönemde ekonomik istikrar kayda değer ölçüde gelişmiştir. Bu kapsamda, yüksek enflasyonla mücadelede başarı sağlanmış, devletin ekonomiye müdahalesi azalmış, ekonomik yapı ve düzenlemeler uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmiş, mali sektörün hassasiyetleri büyük ölçüde giderilmiş, ekonominin şoklara direnç gösterme kapasitesi artmış, kamu yönetiminde şeffaflık ve etkinlik sağlanmış, doğrudan yabancı sermaye girişine kolaylık getirecek düzenlemeler yapılmış ve özelleştirmenin yasal çerçevesi geliştirilmiştir. Mevcut olumlu gelişmelerin sürdürülebilir kalkınma ve istikrara yansıyabilmesi için, reform sürecinin kesintiye uğramadan devam etmesi önem arz etmektedir

ac-) Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenme Kapasitesi

Bu bölümde, Türkiye'nin, yirmi dokuz başlık altında Topluluk müktesebatına uyumda kaydettiği ilerleme değerlendirilmektedir. Malların serbest dolaşımı alanında mevzuat uyumu istikrarlı şekilde devam etmiştir. Ancak, mevcut uyum ve uygulama düzeyi yetersizdir. Yatay ve prosedürel önlemler ile uygunluk değerlendirmesi ve piyasa gözetimi bakımından önemli adımların atıldığı spesifik mevzuat, en çok gelişme kaydedilen alanlar olmuştur. Kamu alımlarına ilişkin mevzuat halen AB mevzuatından farklılıklar içermektedir. Türkiye, ticarete teknik engelleri kaldırmaya, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmeye ve uyumlaştırılmamış alanda malların serbest dolaşımını temin edecek düzenlemeleri hayata geçirmeye yönelik çabalarını arttırmalıdır.

Rekabet politikası alanında, AB anti-tröst mevzuatıyla uyum sağlanması önemli bir adım olmuştur. Bununla birlikte, devlet yardımları konusundaki uyum sınırlı kalmaya devam etmiştir. Bu kapsamda, devlet yardımları mevzuatının yürürlüğe konulması, devlet yardımlarını izleme otoritesinin kurulması ve çelik sektörünün yeniden yapılandırılması önem arz eden konulardır.

Gümrük Birliği alanında son İlerleme Raporundan itibaren bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. İdari kapasite daha da güçlendirilmiş ve bazı spesifik alanlar dışında genel uyum düzeyi yükselmiştir. Serbest bölgelerdeki uygulamalar hala AB'ninkilerden farklılık arz etmektedir.

Dış ilişkiler alanında genel uyum düzeyi halihazırda yüksektir ve daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. AB GSP'sinin büyük kısmına uyum özellikle iyi bir gelişmedir. Türkiye bu alandaki ve AB'nin tercihli ticaret rejimlerine uyum konusundaki çabalarına devam etmelidir.

b-) Etki Raporu

Avrupa Komisyonu, 6 Ekim 2004 tarihinde Türkiye için açıkladığı İlerleme Raporu ile birlikte değerlendirilmek üzere, Türkiye'nin muhtemel AB üyeliğinin etkilerini analiz eden bir rapor yayımlamıştır. Etki raporunda şu değerlendirmeler öne çıkmaktadır.

* Nüfusu, büyüklüğü, coğrafi konumu, ekonomik, güvenlik ve askeri potansiyeli gibi sebeplerle Türkiye'nin AB üyeliği önceki genişlemelerden farklı olacaktır.

* Türkiye halihazırda radikal bir değişim sürecinden geçmekte olup, bu sürecin devamı durumunda, özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü gibi temel değerlere bağlı olan, çoğunluğu Müslüman, model bir ülke olacaktır.

* Türkiye'nin AB üyeliği Türk ekonomisinin büyüklüğü ve halihazırda mevcut ekonomik entegrasyon göz önüne alındığında AB ekonomisi üzerinde küçük fakat olumlu bir etki yaratacaktır. Katılım müzakerelerine başlanması, Türkiye'nin makroekonomik istikrarı sağlama, yatırım ve büyümeyi teşvik etme çabalarını destekleyecektir. Bu varsayımlar altında, Türkiye'nin Gayrı Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH)nın AB ortalamasından daha hızlı büyümesi beklenmektedir.

* Türkiye, AB üyeliği sonrası gerek Ortak Tarım Politikası, gereksel bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi kapsamında, mevcut kuralların devamı halinde, önemli miktarda AB fonundan yararlanabilecektir.

* Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin sonucunda göç akımlarının, AB iş piyasasına olumsuz etkisini önlemek için uzun geçiş dönemlerinin uygulanması düşünülebilecektir. Türkiye'nin nüfus dinamikleri yaşanan AB toplumunun olumsuz sonuçlarını giderebilecektir. Bu bağlamda, AB Türkiye'de eğitim ve öğretime

yapılan yatırım ve reformları desteklemede önemli menfaatlere sahiptir.

* Ortak Tarım Politikasına başarı ile katılım sağlamak için Türkiye'nin, kırsal kalkınması ve idari kapasitesinin güçlendirilmesi yönünde çaba sarf etmesi gerekmektedir.

* Türkiye'nin AB'ye üyeliği Birlik için, enerji yollarının güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olacaktır.

* Türkiye'nin üyeliği sonucu gerçekleşecek bütçe transferleri 2025 yılında 22.1 milyar Euro ile 33,5 milyar Euro arasında olacaktır. Türkiye'nin 2025 yılında AB bütçesine katkısının 5.6 milyar Euro olacağı varsayıldığında AB'ye net maliyet 16.5 ile 27.9 milyar Euro arasında gerçekleşecektir.

c-) Komisyon Tavsiyesi

Aralık 2002 Avrupa Konseyi Sonuç Bildirgesi'nde AB Komisyonu raporu ve önerisi temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesi durumunda, Aralık 2004 Zirvesi'nde alınacak kararla Türkiye ile müzakerelere gecikmeksizin başlanacağı ifade edilmiştir. Bu kapsamda, AB Komisyonu tarafından Türkiye'nin AB üyeliği yönünde kaydettiği gelişmelere ilişkin olarak hazırlanan öneride öne çıkan hususlar şunlardır:

* Reformlarda kaydedilen gelişmeler ışığında ve Türkiye'nin ilgili mevzuatı uygulamaya koyması durumunda Komisyon, Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterince yerine getirdiğini düşünmekte ve katılım müzakerelerinin başlatılmasını önermektedir.

* Türkiye'nin AB'ye katılım süreci; sonucu önceden garanti edilemeyecek ucu açık bir süreçtir. Müzakerelerin sonucundan bağımsız olarak AB ve Türkiye ilişkileri Türkiye'nin Avrupa yapılarına tam olarak bağlı kalmasını garanti altına alacak şekilde devam etmelidir.

* AB ile Türkiye arasında sorunsuz bir bütünleşmeye imkan verecek koşulların oluşması için kayda değer bir zamana ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu süreç, hem AB'nin uyum ve etkinliğinin korunması hem de Türkiye'nin kalkınma düzeyiyle uyumlu olmayan politikaları uygulama zorunluluğuyla karşı karşıya kalmaması için gereklidir.

* AB'nin temel prensipleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin olması durumunda, AB Komisyonu, Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Anayasası'na dayanarak, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecektir. Konsey, bu yöndeki bir tavsiye üzerine, nitelikli çoğunlukla karar verecektir.

* Katılım müzakereleri, kararların oybirliğiyle alınacağı bir Hükümetler arası Konferans kapsamında yürütülecektir. Müzakerelerin resmen açılmasının hemen ardından, Komisyon müktesebatın incelenmesine dayanan tarama sürecini başlatacaktır. Tarım, yapısal politikalar ve kişilerin serbest dolaşımı gibi alanlar uzun geçiş süreleri ve/veya spesifik önlemler uygulanmasını gerektirebilecektir. Müzakereler, her biri ayrı bir politika alanını düzenleyen müktesebat başlıkları esas alınarak yapılacaktır. Komisyon, Türkiye'nin hazır olduğunu düşündüğü müktesebat başlıkları için müzakerelerin açılmasını tavsiye edecek, ekonomik boyutu olan alanlar için ön koşullar tespit edebilecektir. Müzakerelerin hızı ve seyri, sadece Türkiye'nin gösterdiği uyum düzeyine bağlı olmayacak, AB'nin yeni üyeleri kabul etme kapasitesi, bazı alanlarda kendini hazırlama ihtiyacı ve Avrupa

entegrasyonunun devamlılığının sağlanması gereği de dikkate alınacaktır.

d-) Avrupa Parlamentosu Kararı

Türkiye'ye ilişkin 2004 İlerleme Raporu ve Komisyon Tavsiyesine yönelik olarak Avrupa Parlamentosunca hazırlanan Rapor, 15 Aralık 2004 tarihli Genel Kurul toplantısında kabul edilmiştir.

Rapor 'da dikkat çeken noktalara değinmek gerekirse

* Avrupa Parlamentosu, Türkiye'nin reformlarda kaydettiği genel ilerleme düzeyini göz önüne alarak, Avrupa Konseyi'ne, üyelik müzakerelerine gecikmeksizin başlanması çağrısında bulunmaktadır.

* Yeni bir Anayasa taslağı hazırlanması, Türk devletinin modernleşmesi ve AB üyeliği için gerekli değişikliklerin yapıldığının önemli bir göstergesi olacaktır.

* Dini azınlıklara yönelik ayrımcı her türlü faaliyete son verilmelidir. Bu kapsamda ilk açık gösterge olarak Rum Ortodoks Ruhban okulunun açılması ve Alevilerin tanınması ve korunması talep edilmektedir.

* Müzakereler başladıktan sonra Türkiye'nin özgürlük, demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler ve hukukun üstünlüğü prensiplerini ciddi ve devamlı ihlali durumunda müzakereler Avrupa Parlamentosu ile istişare edilerek askıya alınmalıdır.

* Komisyon ve Konsey, Türkiye'nin siyasi kriterleri karşılaması hususuna ilişkin yıllık raporlar hazırlamalı ve söz konusu raporlara yıl içinde yaşanan işkence olayları ile AB üyesi devletler tarafından kabul edilen Türk mülteci sayısını da dahil etmelidir.

* Rapor 'da ayrıca, Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinin iyileştirilmesi ve geçmişte yaşanan olaylara ilişkin olarak ortak bir

uzlaşaı sağlanması yönündeki ifadelerin yanı sıra Fırat ve Dicle nehirlerinin paylaşımına yönelik değerlendirmeler de yer almaktadır.

L- BRÜKSEL ZİRVESİ'NİN SONUÇLARI

16-17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Zirvesi'ne ilişkin sonuç bildirgesinde,310 Türkiye ile ilgili konular genişleme başlığı altında yer almaktadır.

Türkiye ile ilgili önemli noktalar maddeler halinde sıralanacak olursa;

* Türkiye ile üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlanacaktır.

* Avrupa Konseyi, Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı kriterler temelinde değerlendirilecek bir aday ülke olduğuna ve Aralık 2004 Zirvesi'nde; AB Komisyonu raporu ve tavsiyesi temelinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine karar verilmesi halinde, gecikmesizin müzakerelere başlanacağı yönünde daha önce alınmış Konsey kararlarına atıfta bulunmaktadır.

* Avrupa Konseyi, Türkiye'nin başlatmış olduğu reform sürecini memnuniyetle karşılamakta ve reform sürecinin devam edeceği yolundaki inancını ifade etmektedir. Politik reform sürecinin geri dönölmezliğini teyit etmek amacıyla ve işkence ile kötü muameleye 'sıfır tolerans' ilkesi çerçevesinde, Türkiye'nin kişilerin temel özgürlükleri ve insan haklarına uyumundan emin olmak için, reform süreci Komisyon tarafından gözlem altında tutulacaktır. AB, reform sürecine ilişkin öncelikleri ortaya koyan bir Katılım Ortaklığı Belgesi temelinde siyasi reformlarda kaydedilen ilerlemeyi izlemeye devam edecektir.

* Avrupa Konseyi Türkiye'nin, yeni üyelerin katılımını göz önüne alarak, Ankara Anlaşması'nın adaptasyonuna yönelik protokolü imzalama kararını memnuniyetle karşıladığını belirtmektedir. Bu kapsamda, Türkiye'nin “Türk Hükümeti Ankara Anlaşması'nın adaptasyonuna ilişkin Protokolü müzakerelerin fiilen başlaması öncesinde ve AB'nin mevcut üyeleri dikkate alındığında gerekli olan mutabakatın sağlanması ve adaptasyonların sonuçlanmasını takiben imzalamaya hazır olduğunu teyit etmektedir” şeklindeki deklarasyonu memnuniyet vericidir.

* Avrupa Konseyi Türkiye'nin komşularıyla iyi geçinme ve AB'ye üye ülkelerle sınır sorunlarının, barışçıl yoldan Birleşmiş Milletler Hukuku çerçevesinde çözüme kavuşturma çabalarını memnuniyetle karşılamaktadır. AB Konseyi, çözüm sürecinde sorun teşkil edebilecek ikili anlaşmazlıklarda sorunların, eğer gerekli görülürse, Uluslararası Adalet Divanına taşınması gerektiğini belirtmektedir.

* AB'nin temel prensipleri olan özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel özgürlüklerin korunması ve hukukun üstünlüğü konularında ciddi ve sürekli ihlallerin olması durumunda, AB Komisyonu, kendi inisiyatifi ya da üye ülkelerin 1/3'ünün talebi üzerine, müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye edecek ve müzakerelerin yeniden açılması için gerekli şartları önerecektir.

16-17 Haziran 2005 tarihlerinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Zirvesi Sonuç Bildirgesinin giriş bölümünde, “Avrupa Konseyi genişlemeye ilişkin olarak 17-18 Haziran 2004 ve 16-17 Aralık 2005 tarihli Zirve kararlarına atıfta bulunmuş ve söz konusu kararların tam olarak uygulanması gereğine vurgu yapmıştır.” ifadesine yer verilmiştir. Temmuz-Aralık 2005 döneminde AB dönem başkanlığını üstlenen İngiltere'nin programında genişleme başlığı altında ülkemiz ile ilgili olarak şöyle denilmiştir;

“Türkiye’ye 3 Ekim 2005 tarihinde katılım müzakerelerine başlanacağına dair verilen sözün yerine getirilmesine çalışılacaktır. Bu AB için, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecini başlatması açısından önemli bir adım olacaktır.”

M- MÜZAKERE ÇERÇEVESİ

16-17 Aralık 2004 tarihli Zirve toplantısında Avrupa Konseyi ülkemiz ile müzakerelere 3 Ekim 2005 tarihinde başlanması kararını almıştır. Söz konusu karar kapsamında, Avrupa Komisyonu Konsey’e sunulmak üzere ülkemiz için 29 Haziran 2005 tarihinde müzakere çerçevesini kabul etmiştir.

Çerçeve metinde şu hususlar dikkati çekmektedir:

* Müzakerelerin nihai hedefi Türkiye’nin AB üyeliğidir. Müzakere sürecinin ucu açıktır ve sonucu önceden garanti edilemez.

* Özgürlük, demokrasi, insan haklarına saygı, temel haklar ve hukukun üstünlüğü prensiplerinin, ciddi ve sürekli ihlali durumunda üyelik müzakereleri askıya alınabilecektir.

* Müzakerelerde kaydedilecek ilerlemenin şu alanlardaki gelişmelere bağlı olacağı belirtilmiştir.

a) Kopenhag kriterlerine uyum,

b) Türkiye’nin, komşuları ile olan sınır anlaşmazlıklarını Birleşmiş Milletler kuralları çerçevesinde çözmesi,

c) Türkiye’nin, Kıbrıs probleminin çözümüne yönelik olarak çabalarına devam etmesi ve anılan ülke ile ikili ilişkilerini normalleştirilmesi,

d) AB-Türkiye Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülükler başta olmak üzere Türkiye'nin Ortaklık Anlaşmasından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi.

* Türkiye'ye yönelik olarak, kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım gibi alanlarda uzun geçiş süreleri, derogasyonlar, spesifik düzenlemeler veya sürekli korunma önlemleri gündeme gelebilecektir.

* Türkiye'nin katılımının ciddi mali sonuçları olabileceğinden, müzakereler ancak 2014 sonrası için, muhtemel mali reformlarla birlikte, Mali Çerçevenin belirlenmesini müteakiben sonuçlandırılabilir.

* Müzakerelerin hızını Türkiye'nin AB müktesebatını doğru ve etkin uygulama düzeyi belirleyecektir.

Özet olarak değerlendirildiğinde, ülkemiz için açıklanan müzakere çerçevesi içerik olarak 16-17 Aralık 2004 tarihli Zirve kararlarından farklı bir husus içermemektedir.

Son olarak, Ankara Anlaşması'nın AB'nin 1 Mayıs 2004 tarihli genişlemesi dikkate alınarak adaptasyonuna yönelik Uyum Protokolü, bir Deklarasyon eşliğinde 29 Temmuz 2005 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmıştır. Türkiye, AB ile arasındaki Gümrük Birliği'ni, aralarında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de bulunduğu on yeni AB üyesini de kapsayacak şekilde genişleten, ek protokolü 29 Temmuz 2005'te imzaladı. Türkiye, protokolle birlikte bir deklarasyon yayımlayarak, atılan imzanın protokolün onaylanması ve uygulanmasının Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanıma anlamına gelmediğini duyurdu.

N- 2005 YILI İLERLEME RAPORU

AB Komisyonu tarafından 9 Kasım'da açıklanan İlerleme Raporu'nda "Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşılamaya devam ettiği" tespiti raporun öncelikli vurgulanması gereken yönü.

Raporda yer alan, değişim hızının 2005 yılında düştüğüne ilişkin uyarının, reformların sürdürülmesi ile müzakere süreci arasındaki sıkı bağlantı göz önüne alındığında önemle dikkate alınması gerekiyor.

AB Komisyonu'nun açıkladığı Türkiye'ye yönelik 2005 yılı İlerleme Raporu ve Katılım Ortaklığı Belgesi'nin siyasi ve ekonomik kriterleri ile 2005 Genişleme Strateji Belgesi'nin Türkiye ile ilgili bölümleri incelendiğinde, iki belgenin de sürpriz unsurlar taşımadığı gerek üslup gerek içerik açısından büyük ölçüde dengeli ve gerçekçi olduğu görülüyor.

Dikkat çeken bir husus, bazı hassas konularda daha dikkatli ve özenli bir dil kullanılmış olmasıdır. 2005 yılı İlerleme Raporu, bir önceki İlerleme Raporu'ndan bu yana Türkiye'nin siyasi ve ekonomik kriterler ile müktesebat uyumu alanlarında kaydettiği ilerlemeleri ve eksikliklerini eleştirel bir bakış açısı ile özellikle de eksikliklerin düzeltilmesini hedefleyerek, ayrıntıları ve örnekleri ile ortaya koymaktadır. KOB ise çok daha kısa ve öz bir yaklaşımla, önümüzdeki dört yıllık dönemde neler yapılması gerektiğini belirlemekte ve sıraladığı önceliklerin Türkiye tarafından hazırlanacak kapsamlı bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi beklentisini dile getirmektedir. Bu açıdan her iki belge de temel referans belgeleri olarak değerlendirilmeli ve tespit edilen eksiklikler yol gösterici olmalıdır.

İlerleme Raporu'nda özellikle, "Türkiye siyasi kriterleri yeterli ölçüde karşılamaya devam etmektedir" ifadesi ve bu ifadeyi takip eden tespit ve değerlendirmelerin AB tarafından müzakerelere başlamak için yeterli görülen Türkiye'nin siyasi kriterlere uyum

performansının daha da artırılmasına ve sürdürülebilirliğine yönelik olduğu görülüyor.

Bu saptamadan hemen sonra değişim hızının 2005 yılında düştüğüne dair bir uyarı gelmekte ve Türkiye'nin müzakere süreci boyunca da siyasi kriterlere uyum ve uygulamaya azami özen göstermesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Reformların sürdürülmesi ile müzakere süreci arasındaki sıkı bağlantı göz önüne alındığında bu uyarının önemle dikkate alınması gerekmektedir.

Raporda "Doğu ve Güneydoğu'da 1999'dan beri iyileşen güvenlik konusunun AB'nin terör örgütü listesinde yer alan PKK'nın yeniden başlattığı şiddet olayları nedeniyle hassaslaştığı"na dikkat çekiliyor.

Türkiye açısından büyük hassasiyet taşıyan bu konuda, Komisyon'un sorunun kaynağını PKK olarak gördüğünü net biçimde vurgulaması, AB kanadında Türkiye'nin haklı tezlerine yönelik olumlu yönde gelişen bir yaklaşım farkını ortaya koyuyor.

Raporda AB Komisyonu'nun, ekonomik kriterlere uyum çalışmalarından memnuniyet duyulduğunu vurgulayarak, istikrar programının dikkatle takip edilmesi ve popülist yaklaşımlardan kaçınılması uyarısında bulunduğu belirtiliyor. 2005 yılı İlerleme Raporu'nun, ekonomik kriterler bölümünden çıkan temel sonuç, "Türkiye'nin Kopenhag ekonomik kriterlerini karşılama konusunda önemli bir ilerleme kaydettiği ve bu yöndeki çabalarını sürdürmesi gerektiği" şeklinde değerlendirilebilir.

20 Ekim'de başlayan tarama sürecinin 2006 yılı sonbahar aylarında tamamlanması bekleniyor. Uzun ve zorlu müzakere süreci devam ediyor.

O- AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN TAM ÜYE OLMASI DURUMUNDA ÇIKABİLECEK SORUNLAR

Türklerin tarihinde Avrupa'nın önemli bir yeri vardır. Avrupa için de aynı durum söz konusudur. Sosyal, ekonomik ve siyasi boyutlarda Avrupa'nın Türklerle ilişkileri ve etkileşimi uzun bir tarihi süreç içerisinde önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri her zaman en ağırlıklı konumda olmuştur. Nüfus hareketleri, işgücü, ticaret, kültür, sosyal ve ekonomik gelişme gibi pek çok konuda Türkiye ve Avrupa ilişkilerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler, 1960'ların başında tam üyelik gibi uzak bir hayalle başladı. Bundan neredeyse kırk yıl sonra, Aralık 1999'da yapılan AB Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyelik adaylığı olasılık haline geldi.

Gözlemcilerin çoğuna göre, kapıların Türkiye'nin yüzüne çarpıldığı Lüksemburg Zirvesi'nden yalnızca iki yıl sonra alınan yüz seksen derece ters yöndeki bu karar öylesine ani oldu ki, iki taraf böyle bir gelişmeye hazırlıksız yakalandı. Türk kamuoyu heyecansızdı. Bu duygu belki de içinde bulunulan aşamanın sonuçlanmayacağı ve AB-Türkiye ilişkilerinde öncekine göre daha da sert bir çözülmenin yaşanacağı şeklindeki bir şüpheden kaynaklanıyordu.

Türkiye Avrupalı mı? sorusu, Avrupa Birliği- Türkiye ilişkilerinde kuşkusuz en fazla sorulan soru olmuştur. 12-13 Aralık Kopenhag Zirvesi'nde de bu sorunun cevabı aranmış, Türkiye ile müzakerelerin 2004 yılının sonuna doğru başlayabileceği belirtilmiştir. Bu ertelemenin AB açısından sebepleri incelenecek olursa; AB'nin içinde bulunduğu durumu ve Türkiye'yle ilgili bazı faktörleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

Genişleme; on yeni üyenin katılımının kurumsal ve ekonomik etkilerinin AB içi dengelerde sindirilmesi ve halk nezdinde benimsenmesinin gerektireceği zaman ihtiyacı.

Derinleşme; Avrupa'nın Geleceği Kurultayı'nın üzerinde çalışmakta olduğu yeni AB yasasının, üye ülkelerdeki referandumlarda kabul görmemesi, ret eğilimlerinin güçlenmesi ve bu durumun başta Euro'nun istikrarı olmak üzere ekonomiye olumsuz etkileri.

Ekonomik sorunlar; ekonomik büyümenin %2 seviyesinin altına düştüğü bir konjonktürde, hükümetlerin gerekli yapısal reformları yapmakta sosyal tepkiler nedeniyle zorlanmaları.

Türkiye'nin imajı: yıllar boyunca insan hakları ve demokrasi açısından Türkiye'nin görüntüsü ve uluslararası saygınlığının çok olumsuz etkilenmesi. Son demokratik reformların çok yeni olmaları nedeniyle henüz AB nezdinde bu algılamının düzelmemiş olması. Bu durumun AB siyasetçilerinin Türkiye'ye yaklaşımlarına yansması.

AB Kamuoyunda, Türkiye'nin birliğe girmesiyle ortaya çıkacak sorunlarla ilgili bazı yanlış yargılar söz konusudur.

a-) Demografik sorun(nüfus)

Yaşlı Avrupa'nın önünde 70 milyonun üzerinde nüfusuyla Türkiye, gerçekten genç ve dinamik nüfus potansiyeli ile önemli bir güçtür. Doğurganlık oranı Avrupa'ya kıyasla yüksek olan Türkiye, yaşlı Avrupa'nın kuşaklarını korkutmaktadır. Türkiye'nin adaylığında din faktörünün yanında nüfus sorunu da bu nedenle sorgulanmaktadır. Müslüman bir demografik yapısı olan bir ülkenin Avrupa'ya katılması perspektifi, birçok Avrupalı için korkutucu bir perspektiftir. Siyasi açıdan ise; AB'ye girdiği varsayılan Türkiye, Avrupa Parlamentosu'nda yirmi yıl sonra en büyük parlamenter grubunu oluşturacak yani Almanya'nın önüne geçerek birinci ülke konumuna

gelecektir. Bu da Türkiye'nin istenmeyen bir devlet olmasında en büyük ikinci sebeptir.

Doğu ve Batı'nın, Kuzey ve Güney'in, Hristiyanlık ve İslam'ın kesişme noktasındaki Türkiye, Boğaz'dan binlerce kilometre ötedeki ülkeleri etkileme potansiyeline veya cazibe merkezine dönüşebilir. Zengin, demokratik ve hoşgörölü bir Türkiye imajı tüm bölge için önemli bir yol gösterici, belirleyici olabilir.

Bunun dışında, Avrupa'nın İslam dini ile olumlu bir kıyaslama sorunu bulunmaktadır. Avrupa'nın İslam dünyası ile sınırları vardır. Milyonlarca Müslüman, Avrupa ülkelerinde çalışmakta ve yaşamaktadır. Bu nedenle aşırı olmayan bütün pozisyonları desteklemek ve değerlendirmek Avrupa'nın çıkarıdır. Türkiye yaklaşık bir asırdır laik devlet prensibini kabul etmiştir, Avrupa gerçekte bunun bilincindedir. Türkiye'nin üyeliğini engelleyen ve üye olması durumunda çıkabilecek sorunlardan başlıcası ülkenin büyüklüğü ve toplumsal yapısıdır. Türkiye diğer ülkelerden daha az gelişmiş olmasının yanı sıra, şu an için Almanya dışında, hepsinden daha fazla nüfusa sahip olan potansiyel bir ülkedir.

b-) Göç

Diğer bir olumsuz yargı ise, " Türkiye'nin AB üyeliğı, göçmen akımı sonucunu doğurur" şeklindedir. Tüm kamuoyu yoklamalarında, AB vatandaşlarının Türkiye'nin

AB üyeliğine karşı çıkan kesiminin (ortalama %55'i) en başta gelen olumsuz yargısının göç sorunu olduğı ortaya çıkmıştır. Avrupa'da şu anda 11-12 milyon Müslüman yaşamaktadır. Fransa'da beş milyon, Almanya'da üç milyon, İngiltere'de iki milyon ve İtalya'da bir milyon Türk bulunmaktadır. Türkler AB içinde serbest dolaşırsa, ülkemizden kaç kişinin göç edeceğine bağılı olarak bir Müslüman işgali yaşanır korkusu bulunmaktadır.

Bazı rakamlara bakarsak, Avrupa'nın tarımdaki nüfusu %4 civarındadır. Tarıma destek de GSYİH oranı olarak %1,7, Türkiye'de toplam resmi işgücü rakamı 20-21 milyon kişidir. Tarımdaki nüfus en iyimser tahmin ile %35, tarıma destek ise son IMF programları sonrasında bile kabaca %4,3 civarındadır. Korkulan şey, Türkiye'nin tarım nüfusunun önemli bir kısmının serbest dolaşımında AB'yi işgal etmesidir.

Bu bağlamda AB'de ortalama kişi başı geliri, Türkiye'nin ortalama gelirinin en az on misli kadardır. Türkiye'nin tarım nüfusunun ortalama geliri ise, genel ortalama gelirinin üçte biri kadar olabilmektedir.

Türkiye'nin 1961-1973 yılları arasında yurtdışına gönderdiği işçi sayısı 1,5 milyon kişidir. Bu rakam Türkiye'nin 1970 yılındaki çalışan nüfusun %10 kadarı ve 20-29 yaş arası erkek işgücü grubunun %40'ı kadardır. 1980'li yıllarda yapılan anketlerde ise, genç erkeklerin %20'si yurtdışına çalışmaya gitmek istediklerini söylüyorlardı. Korkulan, bugünkü yüksek ve genç nüfusa bu oranlar uygulandığı zaman, müthiş bir göç dalgasının yaşanacağıdır. %8-9 rakamları arasında dalgalanan işsizliği olan ve sosyal refah sisteminde kriz yaşayan AB, Türkiye'deki genç erkek ve kadınların %20-30 arasındaki bir kısmının göçünü kaldıramayacak durumdadır. Bu bağlamda, AB, tüm sosyal ve ekonomik dengelerin bozulacağı korkusu içindedir. Bu nedenle, yeni üye ülkelerle AB arasındaki işgücünün serbest dolaşımına yönelik sınırlamaların 2007'ye kadar kaldırılmayacağı kaydedilmektedir. Genç nüfusun oranı en yüksek ülkelerden biri olan Türkiye üye olarak kabul edilmesi durumunda en önemli göç kaynağı olacaktır.

Türkiye'deki ücretlerin düşüklüğü, göç olasılığını arttıran en önemli unsurlardan biridir. Türkiye'de çalışan nüfusun çoğunluğunun tabi olduğu asgari ücret, 119 Euro düzeyindedir. AB üyelerinde ise en düşük asgari ücret düzeyi 406 Euro ile Portekiz'dedir.

Birlik üyesi ülkelerde verilen sosyal yardımlar da Türkiye'yle kıyaslanmayacak ölçüdedir. OECD verilerine göre, tek başına yaşayan bir bireye verilen maksimum aylık sosyal yardım, Avrupa Birliği'nde 332 Euro ile 825 Euro arasında değişmektedir.

Aradaki bu ücret uçurumunun AB'deki işgücü dengelerinin bozulmasına neden olacağından korkulmaktadır. Oluşacak bir göç dalgasıyla Batı Avrupa ülkelerindeki yabancı karşıtı ve ırkçı sağ partilerin güçlenebileceği endişesi de vurgulanmaktadır. Ancak bir nokta daha vardır ki, AB zamanla yaşlanan ve azalan nüfusu nedeniyle ileride işgücüne ihtiyaç duyacaktır. Olağandır ki; düşük gelirli ülkeler ile yüksek gelirli ülkelerin entegrasyonu büyük sorunlar yaratır.

c-) Demokrasi ve İnsan Hakları

Türkiye'nin AB üyeliğine olumsuz bakan kesimlerin bir diğer yargısı ise şu şekilde seslendirilmektedir.

" Türkiye demokratik kültürden yoksun, insan haklarına ve azınlıklara saygısız ve İslamcı olma eğilimli bir ülkedir" Bu yargının temelinde özellikle Avrupa medyasının Türkiye konusunda olumsuzlukları ön planda tutan habercilik yaklaşımı ve karşıt lobilerin kendi davalarını savunma yolunda Türkiye'nin demokratik zayıflıklarından güç kazanmaları yatmaktadır.

İlber Ortaylı bir makalesinde, " İslam dünyasında demokrasi var mıdır? " sorusuna " hayır yoktur" diyerek cevap vermiş ancak bunun İslam dünyasında demokrasi olmayacak anlamına gelmemesi gerektiğini de belirtmiştir. Demokrasinin toplum içinde yavaş yavaş gelişeceğini ve zamanla vazgeçilmez bir rejim halini alacağını vurgulamıştır. Ayrıca demokrasinin, batı ile doğu arasında bir ayrımın göstergesi olmadığını, bu bağlamda bugün demokrasi üreten milletlerin çoğunun, onu

geç devirde öğrendiğini hatta tam olarak öğrenemediğini de açıklamıştır.

Demokratikleşme ve insan hakları, son yıllarda Türkiye-AB ilişkilerinde en önemli faktörlerden birisidir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda büyük ölçüde ekonomik ve teknik konulara dayalı olan ilişki kalıbı giderek yapısal değişikliklere uğramıştır.

AET'den AB'ye doğru yönelen Avrupa entegrasyon girişiminin niteliksel dönüşümü bunda etkili olmuştur. Ekonomik bir oluşumdan siyasal bir oluşuma geçerken, AB'nin üye olmayan ülkelerle ilişkilerinde siyasal boyut önem kazanmıştır. 1980 yılından sonra Türkiye'nin içerisinde bulunduğu koşullar AB-Türkiye ilişkilerinde insan hakları ve demokratikleşme konularının öncelik kazanmasına neden olmuştur.

Sonuçta, insan hakları ve demokratikleşme konuları, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin önemli bir boyutu haline gelmiştir. Kısaca, Türkiye-AB ilişkilerinde, insan hakları ve demokratikleşme gibi siyasal sorunların ağırlık kazanmasında, AB'nin kendi yapısal dönüşümü, Türkiye'nin demokrasi ve insan haklarına ilişkin iç sorunları ve soğuk savaş sonrası uluslararası sistemin yeniden yapılanması etkili olmuştur.

Demokrasi ve insan hakları konularını, dış politikasının önemli bir unsuru haline getiren Avrupa Birliği, Türkiye ile ilişkilerinde de bu siyasi baskıyı kullanmaktadır. AB ile bütünleşmenin temel unsuru, ekonomik istikrarın yanında insan hakları ve demokrasi ilkelerinden evrensel standartların benimsenmesidir. Türkiye özellikle son dönemde çıkardığı 6.ve 7. uyum paketleriyle demokrasi ve insan hakları hususunda önemli adımlar atmıştır. Bu konuda çalışmalar devam edecektir.

d-) Ekonomi

Bazı çevrelerin dile getirdiği, "Türkiye AB'ye ekonomik bir yüküttür" iddiası da Türkiye AB ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biridir. Türkiye'nin AB ortalamasının altındaki kalkınmışlık seviyesi, doğal olarak AB kamuoyunda endişe yaratmaktadır. Müzakere süreci aday ülkenin kalkınmasını hazırlayan bir süreçtir. Geçmişteki deneyimler, AB üyeliğinin refah düzeyi yüksek ülkeler ile diğerleri arasındaki farkı daha da açacağı görüşünü çürütmektedir. Her AB genişlemesi, yeni üyeler fakir olsun veya olmasın, bölgesel dengesizlikleri arttırmamış aksine azalmıştır.

1950 ve 1990 yılları arasında, AB ülkeleri arasındaki eşitsizlikler 2/3 oranında, bölgeler arasındaki eşitsizlikler ise %50'den daha fazla azalmıştır. İrlanda, Portekiz ve Yunanistan gibi gelir düzeyleri AB ortalamasının altında olan ülkelerin AB'ye girişinde bile, durum böyle olmuştur. AB'nin büyümesini yavaşlatmak yerine, yeni üyeler, artan ticaret ve yatırım düzeylerinin desteği sayesinde, AB ortalamasının hayli üzerinde büyüme oranlarıyla, genel ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır.

Türkiye'nin AB karşısındaki rekabet gücü dengesi, 1995'te Gümrük Birliği uygulamasıyla yoğunlaşmıştır. Ankara Anlaşması'nda öngörüldüğü şekliyle, 1971'de o zamanki adıyla AET, sınırlı sayıdaki ürün dışında sanayi ürünlerinde Türkiye'ye gümrüklerini sıfırlamış, 1996'da ise aynı yükümlülüğü Türkiye yerine getirmiştir.

Gümrük Birliği ile birlikte Türkiye, basit bir serbest ticaret anlaşmasının çok ötesine geçen bir sisteme girmiş ve ekonomik açıdan AB ile bütünleşmiştir.

Bunun yanında ülkemizin iç dinamiğinden gelen birtakım zayıflıklar vardır. Bugün Türk sanayicisinin ihtiyacı olan, AB ülkeleri ve dünya piyasaları ile rekabet edebilmek için bu ülkelerdeki üretim, yatırım, finansman vb. koşullara sahip olmaktır. Bugün ne yazık ki bu koşulların var olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sıkıntıların

giderilmesi, sanayicinin önünün açılması gereklidir. Türkiye ekonomik durumunu düzeltmelidir. O zaman Avrupa bizim kapımıza gelecektir.

Türk ekonomisi yapısal bakımdan henüz istenilen noktaya ulaşmamıştır. AB'ye tam üyelik süreci içerisindeki Türkiye ekonomisi, yapısal bakımdan sağlam temellere oturtulmaya çalışılmalıdır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik kriterlerinin başta geleni budur. Avrupa Birliği, ekonomik krizlere kapalı, temeli sağlam bir Türk ekonomisi görmek istemektedir. Bu çerçevede, hükümetin özellikle ekonomi politikasıyla ilgili konularda, Türk iş dünyası ile eşgüdüm içinde olması ve alınan kararların uygulanması aşamasında iş birliği sağlaması, Türkiye'nin önündeki hedeflere ulaşmasını kolaylaştıracaktır.

e-) Din , Kültür ve Kimlik

Bilindiği üzere, Türkiye-AB ilişkilerinde din, kültür ve kimlik farklılığı sıkça gündeme gelmekte ve tartışılmaktadır. Ortak bir Avrupalılık kimliği oluşturmaya yönelik tartışmalar çerçevesinde AB'nin bir Hristiyan Kulübü olduğu, AB'de bazı çevreler tarafından sıkça öne sürülen bir iddidir. Bu görüşe göre, AB-Türkiye arasındaki ilişkiler din farklılığına göre şekillenmektedir. Bazı AB yetkililerince yapılan açıklamalar da bu görüşleri destekler niteliktedir. Komisyon eski başkanlarından Jacques Santer tarafından yapılan bir açıklamada, AB kimliğinin özünün Yunanca, Latince ve Hristiyanlıkta aranması gerektiği ifade edilmiştir.

Avrupa Birliği içinde ne yazık ki, " Avrupa çok kültürlü bir yapıya sahiptir" görüşüne tolerans göstermeyen ve bu görüşü benimsemeyen bir kesim bulunmaktadır. Irkçılık, kökten dincilik ve milliyetçi duygular giderek yoğunlaşmaktadır. Avusturya örneğinde görüldüğü gibi, AB'de aşırı sağ güçlerde bir hareketlenme görülmektedir. Bunlar ulusların bütünlüğünü savundukları kadar, yabancılara karşı da ırkçı tepkiler göstermeye başlamışlardır. Türkiye'nin AB'ye üye

olmak istemesi bu kesimde " Türkler Avrupa'yı istila edecek" şeklinde algılanmaktadır.

Samuel D. Huntington bu eğilimleri kitabında şu şekilde tanımlamıştır:

" İnsanlar kimlik kriziyle uğraşırken kan ve inanç bağlarına, itikada ve aileye önem verir. Halklar, ecdadı, dini, dili, değerleri ve kurumları kendilerinininkine benzeyen halklarla biraya gelirken, farklı olan halklara uzak durur, aralarına almak istemez bu bağlamda, Avrupa'nın güçlü devletleri, Müslüman bir ülke olan Türkiye'yi Avrupa Birliği içinde görmek istemediklerini açıkça belli etmektedirler.

Türkiye'de de medyanın önemli bir kısmında ve siyasi partiler içinde, tonu gittikçe yükselen bir AB karşıtlığı görülmektedir. Buna karşın, hükümet Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek için elinden gelen çabayı göstermektedir.

Bu tartışmalar, her iki tarafta da devam etmektedir. Ancak eleştirilmesi gereken, daha doğrusu sorulması gereken bir soru vardır:

Avrupa ile Türkiye arasındaki bu kimlik ve kültür farklılığı neden Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1963 yılında yapılan Ankara Anlaşması'nda ön plana çıkmamış ve yaşanmamıştır. " Bunun cevabı açıktır, AB, " Avrupa Birliği nasıl olmalı?" sorusuna daha kendi içinde cevap bulamamıştır. İngiltere dışında AB üyelikleri, başvurularının üzerinde pek fazla düşünülmeden gerçekleşmiştir. Türkiye'nin şimdi yüz yüze geldiği kültür, sınır gibi meseleler hiçbir zaman ele alınmamıştır. Çünkü gerekli görülmemiştir. Türkiye'nin adaylığıyla AB bunları düşünmeye başlamıştır.

AB'nin bir birlik olarak önündeki en kritik mesele, kendini tanımlamasıdır. 19-20 Haziran 2003 tarihinde Selanik'te yapılan zirvede, AB Anayasa taslağı en önemli gündem maddesini

oluşturmuştur. Sunulan taslağın ilk maddelerinde özellikle AB değerleri üzerinde durulmuştur.

" AB kendisi ile aynı değerleri paylaşan ve onları beraberce geliştirmek isteyen bütün Avrupalı ülkelere açıktır. Bu değerler çerçevesinde toplumda çoğulculuğu, hoşgörüyü, dayanışmayı destekler. AB vatandaşlarına, sınırların bölmediği bir özgürlük, güvenlik ve adalet alanı ile serbest rekabete dayalı tek bir pazar sağlar. AB'nin amacı dengeli bir ekonomik büyümeyi, sosyal pazar ekonomisi koşullarını, sosyal gelişmeyi, tam istihdamı, bilim ve teknik alanda ilerlemeyi gerçekleştirmek ve çevre kalitesini yükseltmektir. Birlik, toplumdan dışlanmaya ve ayrımcılığa karşıdır. AB, sosyal himayeyi, kadın-erkek eşitliğini, kuşaklar arasında dayanışmayı ve çocuk haklarını korumayı hedef alır. AB, üye ülkelerin ulusal kimliklerine, temel politik ve anayasal yapılarına saygılıdır. Toprak bütünlüğünün, asayişin ve iç güvenliğin korunmasını her devletin temel işlevi olarak görür. AB, Anayasası'na uygun olarak üye ülkelerin kendisine tanıdığı yetkiler çerçevesinde hareket eder.

Bu değerler, üyelerin ulusal kimliğine, anayasal yapılarına ve toprak bütünlüğüne yapılan vurgularla Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelikleriyle bağdaşmaktadır. Bu değerler Atatürk'ün bize miras bıraktığı değerlerle çelişmemektedir. Din, ayrılık yaratan bir faktör değil dayanışma yaratan bir faktör olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda, Tek Avrupa Kimliği diye bir şey yoktur. Bunun yerine, kimlik politikası dediğimiz süreçte birinin diğeriyle çatıştığı, bazen birbirini inşa ederek beslediği, Avrupa kimliklerinin çoğulu vardır.

Önemli olan hoşgörüdür, ancak hoşgörü; kendi değerlerinden vazgeçmek değil, yani kimliğinden vazgeçmek anlamına gelmez. Sonuçta, Avrupa da Türkiye de kendi kimliğini koruma hakkına sahiptir. Bu çok kültürlülüğü paylaşmamız, bir arada yaşamayı zorunlu kılan demokratik yapının gerektirdiği değerleri paylaşmamız demektir. Zaten Kopenhag Kriterleri, Avrupa'nın ortak

değerlerine sahip çıkmak kadar, milli kimliği ve değerleri de koruyup garantisi altına almaktadır. Bu kriterler Türk insanının refaha kavuşması, dünyanın en büyük siyasi ve ekonomik gücünün saygın bir üyesi olarak geleceğe güvenle bakan bir Türkiye için gereklidir.

SONUÇ

Mayıs 2004 tarihinde on yeni üye ülkenin AB'ye resmen katılması ile AB, tarihinin en kapsamlı genişlemesini tamamlamış oldu. Toplam 378 milyon nüfusa sahip olan 15 üyeli AB'nin nüfusu, son genişleme ile birlikte 454 milyona ulaşırken; yeni ülkelerin katılımıyla AB'nin resmi dillerinin sayısı da on Bir'den yirmi 'ye yükseldi. Avrupa kıtasının tarihi bölünmesini sona erdiren bu genişleme dalgası, AB'nin sosyal, kültürel, ekonomik iç dengelerinin yanı sıra kurumsal yapısını da büyük ölçüde değiştirdi.

1985 yılında gerçekleştirdiği üçüncü genişleme dalgasının ardından kendi içine kapanan Avrupa Topluluğu, Lüksemburg Zirvesi'nden çıkan Tek Avrupa Senediyle ortak pazarı yarattı. 1991 Maastricht Zirvesi'nde Avrupa Toplulukları, bütünleşme yolunda önemli bir dönemeçten geçti ve yalnız Avrupa Birliği olarak biçim kazanmakla kalmadı. Ekonomik ve parasal birliğin tamamlanması, ortak dış politika, ortak savunma ve güvenlik politikası, federalizm yerine sıkı birlik, ortak vize uygulaması gibi konular üzerinde anlaşma sağlandı. Bütünleşme sürecinde aksamayı engellemek için aday ülkelerden önce topluluk müktesebatına uyum sağlamaları istendi. 1993 yılı Kopenhag Zirvesi'yle artık birliğe aday ülkelerden sadece müktesebata uymaları değil, öncelikle bazı kriterle sahip olmaları istendi. İşte yıllardır ülkemizde de Avrupa Birliği denilince sözü edilen ünlü koşullar çıktı ortaya; Kopenhag Kriterleri...

Avrupa Topluluklarının yeni hali, Avrupa Birliği'nin genişlemesi yolunu da açtı. Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden bir sene sonra, 1995 yılında Avusturya, İsveç ve Finlandiya kolaylıkla AB üyesi haline geldi. Tam üyeliği beklenen diğer bir aday olan

Norveç ise, 1973 genişlemesinde olduğu gibi referandum sonucu, Birlik dışında kalmayı tercih etti.

Doğu Avrupa’da yaşanan siyasi değişiklikler, Avrupa Birliği’ni yeni üyelik talepleriyle karşı karşıya bıraktı. Tüm Avrupa’da barış, düzen ve güvenliğin tesisi çerçevesinde kendini Avrupa’yı yeniden birleştirmekle sorumlu gören birlik, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Kıbrıs ve Malta’dan gelen taleplere kayıtsız kalamadı ve yeni bir genişleme sürecinin kapılarını açtı.

AB’nin yeni genişleme sürecini başlatmasının ardında yatan temel düşünce, Avrupa’da kalıcı barışı sağlayabilmek için, Doğu Blok’unun çöküşünden sonra bu ülkeleri, demokrasi ve liberal ekonomi gibi değerlerle yeniden yapılandırarak Avrupa Birliği’ne kazandırma amacıdır.

Çok sayıda Avrupalı için siyasi açıdan büyük önem taşıyan beşinci genişleme hareketi, bir yandan da birliğin “genişlemeden çok derinleşmesi gerektiğini” savunanlar tarafından eleştirildi. Son genişleme hareketinin siyasi nedenlerle aceleye getirildiğini düşünen bu grup, AB’nin, altı üye için oluşturulmuş, daha sonra birkaç kez gözden geçirilmiş yapısının böyle bir gelişmeye yeterince hazırlanmamasından şikâyet etti. Türkiye’nin üyeliğine de tereddütlerle yaklaşan bu gruplar, AB’nin zaten hazırlıksız bir şekilde on yeni üyeyi bünyesine dahil ettiğini, Birliğin bundan sonra yavaş hareket ederek kendi içindeki yapılanma süreçlerine odaklanması gerektiğini savunuyorlar.

Türkiye, Avrupa Birliği üyeliği için özellikle 1980’lerin ortalarından başlayarak hızlı adımlar attı. Hatta, bazı ekonomik kayıpları da göze alarak hiçbir aday ülkeden talep edilmeyen gümrük birliği anlaşmasını kabul etti. 1990’ların sonlarından başlayarak da özellikle insan hakları başta olmak üzere arka arkaya çok sayıda siyasi reform gerçekleştirdi.

Türkiye, Avrupa Birliği üyeliği konusunda en büyük hayal kırıklığını 1990'ların ortasında yaşadı. Düne kadar demirperde gerisinde kalan, ekonomik ve siyasi kriterler bakımından Ankara'nın gerisinde kalan ülkelerin adı üyelik için geçmeye başladı.

AB'nin Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi, Türkiye için büyük hayal kırıklığı oldu. Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs Rum Kesiminin tam üyelik için aday ülkeler olarak belirlendiği zirvede, Türkiye'nin adının adaylar arasında anılmaması Türk kamuoyunda tepkiyle karşılandı. AB, Türkiye'nin adaylar arasında yer almayışını, "insan hakları ihlalleri", "Kıbrıs Sorunu" ve "Türk-Yunan Anlaşmazlığı" gibi konulara bağladı. AB'nin tavrını protesto eden Türkiye, AB ile belirli alanlardaki siyasi ilişkileri askıya aldı.

Cardiff, Viyana ve Köln zirvelerinde atılan bazı olumlu adımlara karşın Türkiye'nin adaylığının resmen teyit edilmesi Aralık 1999'daki Kopenhag Zirvesinde mümkün oldu. Türkiye-AB ilişkilerinin 2000'li yıllarda karşı karşıya kaldığı sorun, müzakerelere başlama tarihinin belirsiz kalışı oldu.

Türkiye, AB uyum süreci çerçevesinde reform paketleri hazırlamayı sürdürdü, birçok yasada değişiklik yapıldı, Kıbrıs sürecinde ise Türk tarafı üstüne düşeni yerine getirdi ve Rumlar Annan Planı'nı reddederken, Kıbrıs Türk halkı planı onayladı.

AB, ortak güvenlik ve dış politika alanlarında birliğe büyük katkısı olacağı çok açık olan Türkiye'yi, daha fazla bekletemedi ve müzakere süreci başladı. Ekim 2005'te başlayan Tarama süreciyle, Türkiye'nin ilgili alanlardaki uyum düzeyi belirlenmiş olacak. Bu çerçevede ya başlık müzakereye açılacak ya da bazı ön şartlar sunulacak.

Müzakere süreci tam üyelik perspektifiyle başladı, müzakerelerin "ucunun açık" olacağı şeklindeki ifade, Türkiye'ye özel bir durum

değil. Yaklaşık iki yüzyıla dayanan çağdaşlaşma yönelimini Cumhuriyet ile taçlandıran Türkiye, bu doğrultuda önemli bir hedef olarak gördüğü Avrupa Birliği üyeliğine hiç olmadığı kadar yakın.

Türkiye-AB ilişkileri uzun ve sancılı dönemler geçirdi, ilişkiler uluslararası konjonktüre göre değişen bir yapı sergiledi süreç içinde. Uluslararası konjonktürün Türk politikacılar tarafından takip edilmesi ve buna uygun stratejiler geliştirilmesi bundan sonra daha büyük önem taşıyor.

Türkiye-AB ilişkilerinde din, kültür ve kimlik farklılığı sıkça gündeme geliyor. AB içinde de Avrupa'nın çok kültürlü yapısına tolerans göstermeyen bir kesim bulunuyor. Üye ülkelerde iktidarların bu görüşteki partilerin kontrolüne geçmesi Türkiye'nin işini zorlaştıracak etkenlerden.

Avrupa, Ortadoğu ve Orta Asya arasında bir köprü olan Türkiye, AB için vazgeçilemeyecek bir öneme sahip. On beş milyon Müslüman'ın yaşadığı Avrupa'da üç buçuk milyon Türk bulunuyor. Avrupa'da bazı kesimler, Türkiye'den gelebilecek göçle birlikte, Avrupalı kimliğinin kaybedilmesi gibi kaygılarla geriliyor. Tam da bu noktada, Avrupa Birliği, bir Hristiyan Kulübü olmadığını ancak Türkiye'nin üyeliğiyle kanıtlayabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE ANAYASAL DEĞİŞİM VE REFORM PAKETLERİ

Genel olarak değerlendirilirse, 1999 Helsinki zirvesinde AB Devlet ve Hükümet Başkanlarının Türkiye'yi, diğer aday ülkelere uygulanan kıstasları yerine getirmesi şartıyla, AB'ye "tam üyelik adayı" olarak kabul ve ilan etmelerinin devamında, Türkiye, Avrupa Birliğine tam üyelik müzakerelerine başlanmasının önkoşulu olan' Kopenhag Siyasi Kriterlerinin yerine getirilmesi niyetiyle geniş kapsamlı bir reform süreci başlatmıştır. 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde Türkiye ile "AB'ye katılım" müzakerelerine başlanmasına karar verilmiş ve 3 Ekim 2005'de müzakerelere başlanmıştır.

Türkiye'de yaşanan yasal ve anayasal dönüşüm çabasının ve siyasal reform hareketlerinin gerekliliğini değerlendirebilmek, öncelikle Kopenhag ve Maastricht Kriterlerine bakmakla mümkün olabilecektir.

2.1. *Kopenhag Kriterleri*

Avrupa Birliği'ne tam üyelik için temel koşul olan bu kriterler Türkiye'de yaşanan siyasal dönüşüm çabasının gerekliliği konusunda ışık tutacaktır. 22 Haziran 1993 tarihinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nde, Birliğe adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken kriterleri belirtilmiştir.

1993 Kopenhag Zirvesinin özelliği, AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini ve Kıbrıs'ı içine alacak şekilde genişlemesinin ilk kez bu zirvenin sonuç belgesinde yer almasıdır. Dolayısıyla, bu sonuç belgesinde daha sonra "Kopenhag Kriterleri" olarak nitelendirilen, genişleme için öngörülen koşullara da yer verilmiştir.

Kopenhag kriterleri kendi içinde üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve topluluk mevzuatının

benimsenmesi (AB Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme) yeteneğidir.

2.1.1. Siyasi Kriterler

Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı, Kopenhag Siyasi Kriterleri arasında sayılmıştır. Buna göre, AB'ye girmeye aday ülkeler;

- a. istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasi,
- b. hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- c. insan haklarına saygı,
- d. azınlıkların korunması,

olmak üzere tam olarak dört temel kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır. Genel hatlarıyla ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Ancak, bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir.

2.1.2. Ekonomik Kriterler

Kopenhag koşullarından ikincisi Birliğe aday ülkelerin sağlıklı bir piyasa ekonomisine sahip olmasını öngörüyor. Avrupa Birliği Komisyonunun ikinci Kopenhag Kriterine ilişkin yorumu aynen şöyle: “sağlıklı bir piyasa ekonomisine sahip olmak”.

2.1.3. Topluluk Mevzuatına Uyum Kriteri

AB Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Yeteneği, ilgili ülkenin üyelik yükümlülüklerini üstlenme istek ve yeteneğine sahip olmasını ve 'acquiscommunutaires' olarak bilinen Topluluk müktesebatını üstlenilebilmesi ve uygulamaya geçirilebilmesi için gerekli hukuki ve idari yapıya sahip olunması anlamına gelmektedir.

Bir başka deyişle, siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dahil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunmasıdır.

2.2. *Maastricht Antlaşması Kriterleri*

Maastricht kriterleri, AB'ye üye ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmeleri için gerekli şartları belirlemektedir. Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinen Maastricht Antlaşması, 7 Şubat 1992'de Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanmış ve 1 Kasım 1993'de yürürlüğe girmiştir. Antlaşma, Avrupa bütünleşmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Avrupa Tek Senedinin ardından Kurucu Antlaşmalarda en geniş revizyonu yaratan Maastricht Antlaşması, Avrupa Topluluklarının yapısını oldukça değiştirmiştir. 200 madde, 17 ek protokol ve 33 ek'ten oluşan Maastricht Antlaşması, siyasi ve ekonomik birlik konusunda 1986 yılından beri sürdürülen çalışmaların nihai şeklini yansıtmaktadır.

Maastricht Antlaşması'nda üye devletlerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılımı için öngörülmüş bulunan zorunlu koşullara Maastricht Kriterleri denilmektedir. Söz konusu kriterler şu şekildedir:

- Toplulukta en düşük enflasyona sahip (en iyi performans gösteren) üç ülkenin yıllık enflasyon oranları ile ilgili üye ülkenin enflasyon oranı arasındaki fark 1.5 puanı geçmemelidir.

- Üye ülke bütçe açığının Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına oranı %3'ü geçmemelidir.
- Üye ülke devlet borçlarının Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına oranı %60'ı geçmemelidir.
- Herhangi bir üye ülkede uygulanan uzun vadeli faiz oranları 12 aylık dönem itibarıyla, fiyat istikrarı alanında en iyi performans gösteren 3 ülkenin faiz oranı 2 puandan fazla aşamayacaktır.
- Üye devletlerin ulusal paraları, Avrupa Döviz Kuru Mekanizmasının izin verdiği “normal” dalgalanma marjı içinde kalmalıdır.

2.3. Siyasal Bağlamda Türkiye'nin Kopenhag Ve Maastricht Kriterlerine Uyum Konusunda Yaşadığı Sorunlar

AB, ekonomik bir düzen yaratmanın yanında, aynı oranda bu düzenin işleyişini mümkün kılacak siyasi bir düzen çabasıdır. AB, çağdaş siyasi değerler üzerine oturmuş, ya da oturmayı hedeflemiş olan bir düzendir. Bunların başında; gerçek anlamda işleyen bir demokrasi, sivil bir yönetim ve cinsi, rengi, dili ve inancı ne olursa olsun insan haklarına saygı gibi çağdaş prensipler gelmektedir.

Bu prensipler bakımında ele alındığında, Türkiye'de birtakım eksikliklerin var olduğu bilinmektedir. Türkiye'de düşünce özgürlüğü başta olmak üzere birçok alanda kısıtlama ve engellemeler bulunmaktadır. Ancak istenildiği ve siyasi bir irade gösterildiği takdirde, başta Anayasa olmak üzere anti demokratik yasa ve yönetmeliklerin değişmesi hiç de zor değildir.

Öte yandan Türkiye'de demokratik yönetim askeri darbelerle birlikte kesintiye uğramıştır. Türkiye'nin AB ile entegrasyon sürecindeki en önemli duraklamalar, her zaman askeri darbe dönemlerinde ve anti demokratik dönemlerde olmuştur. Özellikle askeri darbeler ve

müdahaleler sonrasında Türkiye-AB ilişkileri ya tamamen durdurulmuş ya da olumsuz bir şekilde etkilenmiştir.

Türkiye’de siyasi partiler seçimle hükümet olsalar da, özünde tam olarak iktidar olamamaktadırlar. Birçok tarihsel ve psikolojik etkenden dolayı hükümete kim gelirse gelsin kontrolün orduda olduğu izlenimi ve inancı yaygındır. Bunda Türkiye’nin yakın tarihinde yaşanan askeri darbe ve müdahalelerin yapılmış payı büyüktür. Diğer taraftan Türkiye’de parlamentonun üstünde bir Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) bulunması söz konusudur.

Genelkurmay Başkanlığı’nın demokratik ülkelerdeki gibi Milli Savunma Bakanlığı’na değil Başbakan’a bağlı olması ve gerektiğinde Meclis ve Bakanlar Kurulunun üzerinde görünür bir etkiye sahip olması AB’ye girme konusunda en büyük engeli teşkil etmektedir.

Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(A.İ.H.M.) nde aleyhine en çok dava açılmış ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca; BM’nin işkence üzerine yaptığı özel bir araştırmanın sonuç raporunda Türkiye, dünya üzerinde işkence uygulayan 29 ülke arasında yer almaktadır.

İnsan hakları, siyasi ve psikolojik bir boyutunun olmasının ötesinde “güvenlik” boyutu da olan bir konudur. İnsan haklarının olmadığı toplumlar, güvenliği risk altında olan ülkelerdir. AB insan hakları sorunu olan bir Türkiye’nin kendi içerisine girmesinin AB’nin iç güvenliğini riske atacağını düşünmektedir.

Bu bağlamda değerlendirilebilecek bir diğer sorun azınlık hakları konusudur. Sorun, Kopenhag kriterlerinde yer alan “azınlık haklarına saygı” ifadesinin uygulama alanı konusundaki uzlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. AB, özellikle Kürt asıllı vatandaşları bir azınlık olarak ele almakta ve onların azınlık hakları konusunda Türkiye’nin uygulamalarını eleştirmektedir.

AB'ye girmenin önündeki sorunlardan biri de Kıbrıs ve Yunanistan ilişkilerinin bulunduğu “diplomatik sorunlar” dır. Yunanistan'ın üyelik süreciyle ilgili olarak Kıbrıs'ı sürekli öne sürmesi nedeniyle AB'ye üyelikle Kıbrıs sorununun çözömlenmesi konusu sıkıca irtibatlandırılmıştır.

Oysa eğer objektif bir bakışla incelenirse, Türkiye halkı ile Yunanistan halkı arasında önemli bir sorun bulunmadığı, sorunun hükömetler ve devletin üst düzey yöneticileri arasında olduğu görölecektir. AB üyelik sürecinde Kıbrıs'taki Türk askerinin varlığı sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak Kıbrıs sorunu diplomatik bir sorundur ve aslında çözümsüzlüğü yaratanlar yöneticilerdir. Bir diğer bakış açısında ise AB'nin istediği demokratik süreci etkileyen bir diğer faktör ise Türkiye'nin siyasi ve sosyal yaşamını uzun bir süre çok olumsuz bir şekilde etkileyen ve ağır bedeller ödemesine sebep olan terörizm deneyimidir. Belirli terör hareketlerinin yaratmış olduğu “bölünme” endişesi, Türkiye'nin normal bir gelişim sürecinde geliştirebileceği demokrasi ve insan haklarına ilişkin atılımlarını engellemiştir.

2.4. AB Uyum Paketleri, Yasal ve Anayasal Reformlar

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükömet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğe adaylığının oybirliğiyle teyit edilmesiyle birlikte, ölkemiz de Birlik ile katılım müzakerelerine başlamak için önkoşul niteliğindeki Kopenhag Siyasi Kriterlerinin yerine getirilmesi yolunda yoğun bir reform sürecine girmiştir. Bu reform süreci kapsamında anayasal ve yasal değişiklikler uyum yasa paketleri yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Uyum yasa paketleriyle pek çok alanda temel hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmiş, demokrasi, hukukun üstünlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü ve insan hakları alanlarında düzenleyici yasal reformlar yapılmıştır.

2.4.1. Birinci Uyum Paketi

6 Şubat 2002 tarihinde kabul edilmiş ve 19 Şubat 2002 tarih ve 4744 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 107 ve 128,
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16,
- Türk Ceza Kanunu Madde 159 ve 312,
- Terörle Mücadele Kanunu Madde 7 ve 8,

Bu uyum paketi ile; Anayasanın 19. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak "tutuklamadan ve tutuklamanın uzatılmasına ilişkin her karardan tutuklunun bir yakınına veya belirlediği kişiye hâkim kararıyla gecikmeksizin haber verileceği" hükme bağlanmıştır. (CMUK m. 107). Ayrıca, toplu olarak işlenen suçlarda azami gözaltı süresi "7 gün"den "4 gün"e indirilmiştir. (CMUK m. 128). Bu değişiklikle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının ve Avrupa Konseyi'nin öngördüğü mevzuata uyum sağlanmış olmaktadır.

Olağanüstü hâl bölgelerindeki gözaltı süresi "yedi gün “den "dört güne; bu sürenin azami haddi de "on gün “den "yedi güne indirilmiş; buna ek olarak olağanüstü hal bölgesinde gözaltına alınan kişilerin gözaltı sürelerinin uzatılması için "hakim önüne çıkarılması şartı" da konulmuştur. Ayrıca, sanığın avukatı ile her zaman görüşebileceğine ilişkin hükmün cumhuriyet savcısı tarafından gözaltı süresinin uzatılmasına yazılı olarak emir verilen kişi için de uygulanabilmesinden söz edilmiştir. (DGMKYUK m.16).

“Devletin manevi şahsiyetine hakaret” sayılan fiilleri kapsayan TCK’nın 159. Maddesinde yer alan cezalarda indirimde gidilmiştir. Türk Ceza Kanunu’nun 159. Maddesinin birinci fıkrasında yer alan

“bir seneden altı seneye kadar ağır hapis” ibaresi “bir seneden üç seneye kadar hapis” olarak, üçüncü fıkrasında yer alan “15 günden 6 aya kadar hapis ve 100 liradan 500 liraya kadar ağır para” ibaresi “15 günden 6 aya kadar hapis” olarak değiştirilmiştir. Böylece birinci fıkrada düzenlenen hapis cezalarının oranları açısından indirimle gidilmesiyle, ifade özgürlüğünün kapsamının genişletildiği sonucuna varılabilir.

TCK’nın 312. Maddesinde kelime değişiklikleri yapıldı. Çok eleştirilen “olasılık” kelimesi yerine “tehlike” kelimesi, “kişileri” tabiri yerine ise “halkı” tabiri getirilmiştir. Suçun unsuru olarak "kamu düzeni için tehlikeli olabilecek şekilde" ibaresinin getirilmesi de suçun ancak bu şartın gerçekleşmesi halinde oluşmasına sebebiyet verecektir. Bu düzenlemeye göre, suçun oluşması için artık “tahrik” yeterli olmamakta, ayrıca kamu düzenini tehlikeye düşürüp düşürmediği de araştırılacaktır. Dolayısıyla bu değişikliklerle de ifade özgürlüğünün sınırlarının genişletildiği sonucuna varılabilir.

Terörle Mücadele Kanunu’nun 7. maddesinin ikinci fıkrası, 'örgüt mensuplarına yardım edenlere veya terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde örgütle ilgili propaganda yapanlara fiilleri başka bir suç oluştursa bile ayrıca bir yıldan beş yıla kadar hapis ve beşyüzmilyon liradan birmilyar liraya kadar ağır para cezası verilir' şeklinde değiştirilmiştir. Maddenin ikinci fıkrasında öngörülen değişiklik "örgütle ilgili propaganda yapanlara" ibaresinin başına "terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek şekilde" ibaresi eklenerek, her propagandanın değil, terör yöntemlerine başvurmaya özendirecek propagandaların suç olması öngörülmektedir. Bu çerçevede suçun oluşması eski kanundaki düzenlemeye oranla zorlaştırmaktadır. Bu kapsamda düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletildiği sonucuna varılabilir.

Son olarak, Terörle Mücadele Kanunu’nun 8. maddesinde gerçekleştirilen değişikliklerle, bu maddede öngörülen cezalarda indirimle gidilmiştir.

2.4.2 İkinci Uyum Paketi

26 Mart 2002 tarihinde kabul edilmiş ve 9 Nisan 2002 tarih ve 4748 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Basın Kanunu Madde 16, Ek Madde 1, Ek Madde 2,
- Dernekler Kanunu Madde 4, 5, 6, 7, 11, 12, 34, 38, 43,
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16,
- Devlet Memurları Kanunu Madde 13,
- İl İdaresi Kanunu Madde 29,
- Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu Madde 9,
- Siyasi Partiler Kanunu Madde 101, 102, 103,
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 9, 17,19, 21.

Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, bir taraftan Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesi de dahil olmak üzere spesifik olarak düzenlenmiş bulunan çeşitli suçlar madde metninden çıkarılmış (Ek Madde 1); madde kapsamında düzenlenen suçlara ilişkin öngörülen cezalarda indirimle gidilmiştir (Ek Madde 2). Anayasanın 26 ve 28. maddelerinde yapılan değişikliğe paralel olarak, 16. maddenin "kanunla yasaklanmış herhangi bir dille yayın yapılmasına" ilişkin beşinci fıkrası yürürlükten kaldırılmaktadır.

Dernekler Kanunundaki değişikliklerle; 18 yaşını doldurmuş ve fiil ehliyetine sahip herkese dernek kurma hakkı tanındı. Affa uğramış olsalar bile, bazı suçlardan daha önce hüküm giyenlerin ise dernek kurması yasaklandı. Bu çerçevede, TCK'nun 312. maddesinden hüküm giyenler de 5 yıl süreyle bu haktan mahrum edildi. Dernek,

sendika ve meslek kuruluşları amaçları dışında da toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilecekler. Bu toplantıları düzenleme yaşı da 21'den 18'e indirildi. Dernek kurma yasakları, ad ve işaret yasaklarından bir kısmı ile uluslararası dernek kurma yasağı kaldırıldı. Derneklerin federasyon kurması için kamu yararına çalışan dernek olması ibaresi madde metninden çıkarıldı. Yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrenciler için dernek kurma imkânı tanındı.

Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 16. maddesinde yapılan değişiklikle, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin görev alanına giren suçlardan dolayı yakalanan veya tutuklanan kişinin müdafî ile yalnız görüşmesini sağlamak ve böylece savunma hakkını güçlendirmek amacıyla maddenin son fıkrası yürürlükten kaldırıldı.

Devlet Memurları Kanunu'nun 13. maddesi değiştirilerek, işkence ve kötü muamele sebebiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin hükmettiği tazminatın, bu suçları işleyen görevlilere ödettilmesi esası benimsendi. Bu hüküm, dolaylı olarak, kişi özgürlüğü ve güvenliğinin korunması yönünde bir hüküm olarak değerlendirilebilir.

İl İdaresi Kanunu'nun 29. maddesi, "Kaymakamlığa sadece mülki idare amirliği hizmetleri sınıfından olanlar vekalet edebilir." şeklinde değiştirilmiştir.

Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanununun 9. maddesinde yapılan değişiklikle "Ancak, Jandarma subaylarına valilik ve kaymakamlığa, Jandarma astsubaylarına da bucak müdürlüklerine geçici bir süre ile vekalet görevi verilebilir." şeklindeki ikinci cümle madde metninden çıkarılmaktadır. Bu çerçevede jandarma komutanlarının illerde valiye, ilçelerde de kaymakama geçici olarak vekalet etmesi imkânı kalmamaktadır.

Siyasi Partiler Kanunu değiştirilerek, parti kapatmalarda "odak olma" tanımında partiler lehinde düzenleme yapıldı. Siyasi parti üyelerinin

partiden çıkarılabilmelerinde hüküm gitme koşulu getirilmiştir. Böylece Anayasa Mahkemesi, ancak üyelerin mahkumiyetleri sonucunda karar verme olanağına sahip olacaktır. Ayrıca partilere kapatma yerine Hazine yardımıdan men cezası verilebilmesi öngörüldü.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda değişiklik yapılarak, bu hakkın kullanımı için öngörülen yaş haddi 18'e indirilmiş; bu hakkın kullanımının sınırlama sebepleri getirilmiş ve "amaç dışı toplantı ve gösteri yürüyüşü" başlıklı madde yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni düzenlemeyle bu hakkın sınırları genişletilmiş; düzenleme kuruluna ait olan sınırlama yetkisi azaltılmıştır⁷⁹.

2.4.3 Üçüncü Uyum Paketi

3 Ağustos 2002'de kabul edilmiş ve 9 Ağustos 2002 tarih ve 4771 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Basın Kanunu Madde 5, 21, 22, 24, 25, 30, 31, 34, Ek Madde 3
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 327 ve 335
- Dernekler Kanunu Madde 11, 12, 15, 39, 40, 45, 46, 47, 56, 62, 73,
- Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 445, 448
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Madde 4, 26
- Polis Vazife ve Salahiyeti Kanunu Madde 8, 9, 11, 12, 13, Ek Madde 1
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 3, 10
- Türk Ceza Kanunu Madde 159
- Vakıflar Kanunu Madde 1

•Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Ek Madde 3

•Serbest Bölgeler Kanunu Geçici Madde 1

•Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunu Madde 1, 2

•Türk Ceza Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ve Orman Kanunu (idam cezasının kaldırılmasına ilişkin)

Basın Kanunundaki değişikliklerle basın suçlarından dolayı mevcut hapis cezaları kaldırılarak basın özgürlüğü genişletilmektedir. Ayrıca, Basın Kanunu'nun 31. ve Ek 3. Maddesi yürürlükten kaldırılarak düşünce ve basın özgürlüğü genişletilmekte ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uyumu sağlanmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle uyumlu olarak, ifade özgürlüğüyle ilgili... hukukî garantilerin güçlendirilmesi" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında yer alan "Basın suçlarının kapsamı ve öngörülen cezalarla ilgili olarak Basın Kanunu'nun gözden geçirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Dernekler Kanunu'nun 11 ve 12. maddelerinde yapılan değişikliklerle, Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışında ve yurt dışında kurulan derneklerin de Türkiye'deki faaliyetlerini kolaylaştırıcı hükümler getirilmektedir. Dernekler Kanunu'nun 15. maddesindeki değişiklik ile dernek kütüğü ve kayıt işlerinin, İçişleri Bakanlığı bünyesinde ve tek elde toplanması sağlanmaktadır. Dernekler Kanunu'nun 39. maddesi yürürlükten kaldırılarak, kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurumlarının önündeki engel kaldırılmaktadır. Keza Dernekler Kanunu'nun 56. maddesinin yürürlükten kaldırılmasıyla, öğrenci sayılan kişilere derneklerle ilgili olarak konulan kısıtlamalar sona erdirilmektedir. 40. maddede yapılan değişiklikle deprem ve benzeri doğal afetlere karşı hazırlık

alışmalarının sivil toplum kuruluşları tarafından yapılabilmesi imkânı getirilmektedir. 45. ve 47. maddelerinde yapılan değişikliklerle derneklerin denetiminde "yerinde denetim" usulü değiştirilerek, "beyana bağlı" denetim usulü getirilmekte ve bu beyannamenin mahallin en büyük mülki amirine verilebilmesi ve 62. maddede yapılan değişiklerle de derneklerin işlemleri kolaylaştırılmaktadır. 46. ve 73. maddelerde yapılan değişikliklerle dernekler ile ilgili hizmetleri yürütme görevi Emniyet Genel Müdürlüğü'nden alınarak, İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan Dernekler Daire Başkanlığı'na devredilmektedir. Daha önce derneklerle ilgili olarak yeni Medeni Kanun ve ikinci uyum yasaları paketiyle derneklerle ilgili önemli düzenlemeler getirilmişti. Bu yeni değişiklikle, dernek kurma özgürlüğü'nün genişletilmesi ve derneklerin faaliyetlerinin kolaylaştırılması açısından ilerleme sağlanmaktadır.

Hukuk ve ceza usulü kanunlarında yapılan değişikliklerle hukuk ve ceza davalarına ilişkin olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında muhakemenin iadesi imkânı getirilmektedir. Bu sayede, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarının doğrudan hukuk sistemimize yansıtılması mümkün olabilecek ve insan hakları ihlallerine ilişkin tashih imkanları güçlendirilmiş olacaktır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Tüm insan hakları ihlallerine ilişkin tashih imkanlarının güçlendirilmesi" beklentisi karşılanmaktadır.

Türk Ceza Kanunu, Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun ve Orman Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 nolu Protokolüne uygun olarak, idam cezası Türk Hukuk sisteminden savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında kaldırılmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan beklenti tamamen karşılanmaktadır.

Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununda gerçekleştirilen değişikliklerle Anayasa'da kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut

dokunulmazlığı ve kadın-erkek eşitliğine ilişkin son Anayasa değişiklikleriyle yapılan düzenlemelere uyum sağlanmakta, teknolojik ve toplumsal gelişmelere paralel olarak belirli yerlerde daha önce 21 olan çalışma yaşının 18'e düşürülmesi ile sesli ve görüntülü eserlerin yeniden tanımlanması gibi değişikliklere gidilmektedir. Bu çerçevede, Ulusal Program'da yer alan "Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun gözden geçirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Maddeler 4/I, 4/f, 4/v ve 26 Kanunun 4/I maddesi değişikliğiyle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılmasının önündeki hukukî engeller kaldırılmakta ve yayın imkânı güvence altına alınmaktadır. Bu yayınların çerçevesinin RTÜK tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle belirleneceği düzenlenmektedir. 4/f ve 4/v değişiklikleriyle yayın ilkeleri arasında yer alan ve çok eleştirilen "Kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında kişilerin özel hayatının yayın konusu yapılmaması" ifadesi ve muğlak bir ifade olan "karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa ve şiddet eğilimlerini körükleyici" ifadeleri madde kapsamından çıkartılarak özel hayatın gizliliğine ve ifade özgürlüğünün genişletilmesine yönelik olarak düzenlemeler yapılmaktadır. 26. madde değişikliğiyle de yeniden iletim konusu açıklığa kavuşturularak, Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Sözleşmesi'ne uyum sağlanmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle uyumlu olarak, ifade özgürlüğüyle ilgili hukuki "garantilerin güçlendirilmesi" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında yer alan "RTÜK Kanununun gözden geçirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Serbest Bölgeler Kanunu değiştirilerek, serbest bölgelerde 10 yıl süreyle grev yasasına ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmaktadır. Bu

sayede, Ulusal Program'da yer alan "Sendikal haklarla ilgili mevcut sınırlamaların gözden geçirilmesi" taahhüdüyle paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nun 159. Maddesinde yapılan değişiklikle, düşünce ve ifade özgürlüğünün sınırları Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlu olarak genişletilmektedir ve kanun uygulayıcılarına maddeyi değerlendirirken açıklık getirecek bir değişiklik yapılmaktadır. Buna göre, "sadece eleştirmek maksadıyla yapılan yazılı, sözlü veya görüntülü düşünce açıklamaları cezayı gerektirmez". Ancak bunun etkili olabilmesi, yargıçların ifade özgürlüğünü geniş yorumlamasına bağlıdır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle uyumlu olarak, ifade özgürlüğüyle ilgili hukuki garantilerin güçlendirilmesi. Şiddet yanlısı olmayan görüşleri dile getirmekten hüküm giymiş kişilerin durumuna eğil inmesi" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında yer alan "ifade özgürlüğünün daha da geliştirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır. Ayrıca, Türk Ceza Kanunu'nun 201/a, 201/b maddeleri değiştirilerek, "Palermo Sınır Aşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" hükümlerine uyum sağlanmıştır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 3. maddesinde yapılan değişiklikle yabancıların Türkiye'de toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılmaları ve etkinliklerde yer almaları konusunda mevcut izin usulü muhafaza edilmekte ancak yabancıların bu Kanuna göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları konularında "bildirim" esasına geçilmektedir. Keza 10. maddede yapılan değişiklikle Türk vatandaşları için toplantı düzenleme bildirim süresi yetmiş iki saatten kırk sekiz saate indirilerek toplantı ve gösteri yürüyüşleri konusundaki özgürlükler genişletilmektedir. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Barışçı toplantı yapma ve dernek kurma özgürlüğüne ilişkin hukuki ... garantilerin

güçlendirilmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesinin teşvik edilmesi" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da yer alan "Dernek kurma özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Vakıflar Kanunundaki değişikliklerle çok uzun süredir bir sorun teşkil eden Türkiye'deki azınlıklara ait cemaat vakıflarının taşınmazları konusu çözüme kavuşturulmakta ve bu suretle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 14. maddesindeki "ayrımcılık yasağı" ile Ek 1 nolu Protokolün 1. maddesindeki mülkiyetin korunması hükümleriyle uyum sağlanmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan "Tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç ve dinine bakılmaksızın tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam olarak yararlandırılmasının temini" beklentisi karşılanmaktadır. Böylece, Ulusal Program'da yer alan "Ülkemizde yaşayan ve Türk vatandaşı olmayan gayrimüslim kişilerin de mensup oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde ve kendileriyle ilgili diğer uygulamalarda gerekli pratik kolaylıkların kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuatımız çerçevesinde geliştirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması" taahhüdüne paralel değişiklikler de gerçekleştirilmiş olmaktadır. Değişiklikle, yabancı ülkelerde kurulmuş olup, Türkiye'de şube açmış ve açmak arzusunda olan vakıfların faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler getirilmektedir. Bu sayede, bir süredir yabancı vakıfların Türkiye'deki faaliyetleri açısından eksikliği hissedilen hukuki dayanak sağlanmış olmaktadır.

Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Kanunundaki değişikliklerle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeleri öğrenmelerinin önündeki hukuki engeller kaldırılmakta ve bu dil ve lehçelerin özel kurslarda öğrenilmesi konusunun Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir yönetmelikle düzenleneceği hükme bağlanmaktadır. Bu çerçevede, Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan beklenti doğrultusunda hukuki

engel kaldırılmakta ve Avrupa Birliği normlarına uygun bir düzenleme getirilmektedir.

2.4.4. Dördüncü Uyum Paketi

2 Ocak 2003'te kabul edilmiş ve 11 Ocak 2003 tarih ve 4778 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Adli Sicil Kanunu Madde 5 ve 8
- Basın Kanunu Madde 15
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 316
- Çocuk Mahkemeleri Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde34
- Damga Vergisi Kanunu Ek Madde 1
- Dernekler Kanunu Madde 5, 6, 11, 12, 16, 18, 44
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16/4
- Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanun Madde 1, 2, 3, 4, 7, 8
- İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu Madde 7
- Mahalli İdareler ve Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun Madde 8
- Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun Madde 2
- Milletvekili Seçimi Kanunu Madde 7, 11, 39
- Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler •Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Madde 3/c

- Siyasi Partiler Kanunu Madde 8, 11, 66, 98, 100, 102, 104, 111
- Türk Ceza Kanunu Madde 245
- Türk Medeni Kanun'u Madde 91 ve 92
- Vakıflar Kanunu Madde 1

Adli Sicil Kanunu'nun 5. maddesi değişikliğiyle, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme esaslarına paralel olarak, on sekiz yaşından küçükler hakkında adli sicile geçirilen bilgilerin ancak sayılan istisnai durumların varlığında istenebileceğine ilişkin hüküm getirilmektedir. Böylece çocukların korunmasına ilişkin hükümler getirilmektedir. Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 34. maddesi de bu maddede düzenlenen esaslar Adli Sicil Kanunu'nun 5. maddesine yansıtılmakta olduğundan, yürürlükten kaldırılmaktadır. Adli Sicil Kanunu'nun 8. maddesi değişiklikleriyle, "adli sicilden silinemeyecek suç kavramı" ortadan kaldırılmakta ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'ne uygun olarak, suç tarihinde on sekiz yaşını tamamlamamış olanları kapsayacak biçimde düzenlemeler yapılarak, AIHM'nin ihlâl kararı verdiği durumlarda ihlâl kararına konu olan suçlarla ilgili bilgilerin bilgi arşivinde muhafaza edilmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır.

Basın Kanunu'nun 15. maddesinde yapılan değişikliklerle, AIHM içtihatlarına uyum, basının demokratik toplumlardaki fonksiyonunu yerine getirmesi ve kamunun bilgilendirme hakkının zedelenmemesi çerçevesinde basının haber kaynaklarını açıkla- maya zorlanmaması konusunda düzenleme getirilmektedir.

CMUK'unun 316. Madde değişikliğiyle, Yargıtay Başsavcısının tebliğ namesini sanığa veya müdafine bildirmesinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda AIHM içtihatları da göz önünde bulundurularak, savunma hakkının kuvvetlendirilmesi hedeflenmektedir.

Damga Vergisi Kanununa Ek Madde eklenerek, AIHM kararları uyarınca ödenecek tazminatlar ile dostane çözümler nedeniyle ödenecek meblağlar damga vergisi kesintisi yapılamayacak durumlar arasına dahil edilmektedir. Bu çerçevede, bu meblağlardan yapılan damga vergisi kesintileri sonucu AIHM kararlarının yerine getirilmediği yönündeki iddiaların engellenmesi amaçlanmaktadır.

Dernekler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle; kurulması yasak derneklere ilişkin 5. maddede, kurulması yasak dernekle ilgili kısıtlamalar daraltılarak, Anayasanın 33. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak dernek kurma özgürlüğü genişletilmektedir. Bazı ad ve işaretleri kullanma yasağına ilişkin 6. maddede, Anayasanın 26. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak, derneklerin yurtdışı temaslarında ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dilleri kullanabilmelerine imkân tanınmaktadır. Bu çerçevede, derneklere ilişkin özgürlüklerin genişletilmesi amaçlanmaktadır. "Üye olma hakkına ilişkin 16. maddede yapılan değişiklikle tüzel kişilerin de derneklere üye olabileceğine; 18. maddede yapılan değişiklikle de derneklere üye olan tüzel kişilerin oy hakkını kullanmalarına ilişkin düzenlemeler getirilmektedir. Bu çerçevede son Anayasa değişiklikleri çerçevesinde Anayasanın 33. maddesinde dernek kurma özgürlüğünün genişletilmesine ilişkin yapılan düzenlemenin Dernekler Kanunu'na yansıtılması hedeflenmektedir. Bildiri yayınlanmasına ilişkin 44. maddede, derneklerin bildiri, beyanname ve benzeri yayınları ile ilgili olarak, bunların yayınlanması için dernek yönetim kurulu kararı ve üyelerinin imzalarının bulunmasının getirdiği uygulamaya ilişkin zorluklar ve ön bildirim zorunluluğu kaldırılmaktadır. Ayrıca, yapılan diğer bir değişiklikle, Anayasanın "Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti "ne ilişkin 26. maddesinde yapılan değişikliğe paralel olarak, "kanunla yasaklanmış herhangi bir dille ve yazı ile yazıldığı" ibaresi madde metninden çıkarılmaktadır. Bu çerçevede, düşünce ve ifade özgürlüğünün kapsamının genişletilmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de kurulan derneklerin yurt dışındaki faaliyetlerine ilişkin 11. madde ile yurt dışında kurulan

derneklerin Türkiye'deki faaliyetlerine ilişkin 12. madde yürürlükten kaldırılarak, bu konulara ilişkin olarak Medeni Kanun'un 91 ve 92. maddelerinde değişikliklere gidilmektedir. Bu çerçevede, konunun düzenlenmesi açısından yeknesaklığın sağlanması amaçlanmaktadır.

DGM Kanununun 16. maddesinin 4. fıkrası yürürlükten kaldırılmaktadır. Değişiklikle, adi suçlarda yakalanan veya tutuklanan şahısların haklarına ilişkin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin DGM'lerin görevine giren suçlarda da uygulanması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, özellikle yakalanan şahsın gözaltı süresinde avukat yardımından faydalanma hakkı tanınmaksızın alınan ifadelerin yargılama sırasında delil olarak kullanılmasının, AİHM'nin adil yargılanmaya ilişkin 6. maddesinin ihlâli kararlarına yol açmasının ve AİHM'de işkence ve kötü muamele konularında aleyhimize ihlâl kararlarının verilmesinin engellenmesi amaçlanmaktadır.

Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanunun 1, 2, 3, 4 ve 7. madde değişiklikleriyle, Türkiye'de ikamet eden yabancıların dilekçe hakları ile ilgili Anayasanın 74. madde değişikliğine paralel olarak düzenlemeler yapılmaktadır. 8. madde, "Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderilen dilekçelerin, Dilekçe Komisyonunda incelenmesi ve karara bağlanması altmış gün içinde sonuçlandırılır İnceleme ve karara bağlamanın esas ve usulleri Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde gösterilir." şeklinde değiştirilmiştir. 8. madde değişikliğiyle de dilekçelere cevap verilmesi konusunda 7. madde değişikliğiyle uyumlu olarak "otuz günlük" süre şartı getirilmektedir. 7. maddede yapılan diğer bir değişiklikle dilekçe sahiplerine "gerekçeli olarak" cevap verilmesi hususu hukuki güvence altına alınmaktadır. Bu çerçevede gerek yabancılara ilişkin hak ve özgürlüklerin kapsamı genişletilmekte, gerekse dilekçe sahiplerine cevap verilmesi konusundaki esaslar hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesi yönünde geliştirilmektedir.

İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanununun 7. maddesi değişikliğiyle, insan hakları ihlalleri ile ilgili başvurularda azami cevap süresi "3 ay"dan "60 gün"e indirilmektedir. Bu sayede bu tür başvuruların daha kısa sürede cevaplandırılmaları hukuki güvence altına alınmaktadır.

Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunun 2. maddesi değişikliğiyle, tüm kamu görevlilerinin işkence ve kötü muamele iddialarında idari izin prosedürü kapsamı dışında tutularak yargılanmalarına imkân sağlayacak düzenlemeler getirilmektedir. Bu çerçevede, AIHM'de hakkında işkence ve kötü muamele iddiaları bulunan kamu görevlilerinin idari izin prosedürü nedeniyle yargılanamadığına ilişkin iddiaların engellenmesi amaçlanmaktadır.

Medeni Kanun'un 91. madde değişikliğiyle, Türkiye'de kurulan derneklere ilişkin Bakanlar Kurulu'ndan izin alma prosedürü madde metninden çıkarılmakta; Medeni Kanun'un 92. madde değişikliğiyle de yabancı derneklerin Türkiye'deki faaliyetlerine ilişkin olarak Bakanlar Kurulu'nda bulunan yetki, Dışişleri Bakanlığının görüşü alınmak kaydıyla İçişleri Bakanlığı'na verilmektedir. Ayrıca, Medeni Kanun 92. maddesi değişikliğiyle "uluslararası alanda iş birliği yapılmasında yarar görülmesi" kriteri öne çıkarılarak, bu konudaki diğer kısıtlamalar kaldırılmaktadır. Her iki maddeye de derneklerin "iş birliğinde bulunmalarına" ilişkin hükümler de eklenmektedir. Bu çerçevede derneklere ilişkin özgürlükler genişletilmektedir. Tüm bunların yanı sıra, Medeni Kanun'un değişik 92. maddesi hükmünün dernekler ve vakıflar dışındaki diğer kâr amacı gütmeyen kuruluşlar hakkında da uygulanması yönünde düzenleme de getirilerek, bu kuruluşlarla ilgili özgürlükler de genişletilmektedir.

Siyasi Partiler Kanununun 111. Maddesine "104'üncü maddeye göre verilen ihtar kararının gereğini yerine getirmeyerek partiyi Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakan sorumlular hakkında üç aydan altı aya kadar hafif hapis, Devlet yardımından

faydalanmayan siyasi partilerin sorumluları hakkında ise altı aydan bir yıla kadar hafif hapis cezası” bendi eklenmiştir. Siyasi Partiler Kanununun 8. maddesinin 1. fıkrası değişikliğiyle, siyasi partilerin kurulmasında kurucu üye olabilme için aranan koşullar ile siyasi partilere üye olma koşulları arasında paralellik sağlanmaktadır. Siyasi Partiler Kanununun 11. maddesinin 2. fıkrası b/5 bendi ile Milletvekili Seçimi Kanununun 11. maddesinin f/3 bendi değişiklikleriyle birinci uyum paketiyle Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesinin ikinci fıkrasında yapılan değişikliğe paralel olarak "terör eylemlerinden mahkûm olanlar" ibaresi getirilmektedir. Ayrıca, yine Siyasi Partiler Kanununun 11. maddesinin 2. fıkrası b/3 bendi değişikliğiyle taksirli suçlar haricinde mevcut kanundaki "üç yıllık" alt sınır "beş yıl" olarak değiştirilmektedir. Siyasi Partiler Kanununun 66. maddesinin ikinci fıkrası değişikliğiyle, bazı gerçek ve tüzel kişilerin bir siyasi partiye "yayınları kullandırması" yasak kapsamına alınmaktadır. Siyasi Partiler Kanununun 98. maddesi değişikliğiyle, Anayasanın 149. Maddesinde yapılan siyasi partilerin kapatılmalarına karar verilmesi için aranan yeni "beşte üç oy çokluğu"na ilişkin değişikliğin bu maddeye yansıtılması amaçlanmaktadır. Siyasi Partiler Kanununun 100. Maddesi değişikliğiyle, bir siyasi parti hakkında kapatılma davasının açılması ile ilgili düzenlemeler "Anayasada yazılı nedenler"e münhasır tutulmaktadır. Siyasi Partiler Kanununun 102. Maddesi değişiklikleriyle "parti kapatma" hususu madde kapsamından çıkarılmakta ve Yargıtay Cumhuriyet Savcısının istemlerine karşı siyasi partiye yargısal başvuru hakkının tanınması hedeflenmektedir. Siyasi Partiler Kanununun 104. Maddesinde Anayasanın 69. maddesi değişikliğine paralel olarak, siyasi partilerin kapatılması şekilleri yeniden düzenlenmekte ve "kapatma" yaptırımı yerine ilgili siyasi partinin "Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması” yaptırımı getirilmektedir. Siyasi Partiler Kanununun 111. Maddesinde yapılan değişiklikle, 104. Madde değişikliğine paralel olarak, 104. Maddeye göre verilen ihtar kararının gereğini yerine getirmeyerek partiyi Devlet yardımından kısmen veya

tamamen yoksun bırakanlar hakkında ve Devlet yardımından faydalanmayan siyasi partilerin sorumluları hakkında hapis cezası düzenlenmektedir.

Türk Ceza Kanunu'nun 245. Maddesinde yapılan değişiklikle de işkence ve kötü muamele suçlarında verilen cezaların para cezasına veya tedbirlerden herhangi birine çevrilemeyeceği ve ertelenemeyeceği düzenlenmektedir. Böylece bu suçları işleme açısından caydırıcılık unsurunun getirilmesi hedeflenmektedir.

Vakıflar Kanunu'nun 1. maddesi değişikliğiyle Üçüncü Uyum Paketi çerçevesinde cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmelerine ilişkin olarak getirilen Bakanlar Kurulu şartı kaldırılmakta ve bu konuda "Vakıflar Genel Müdürlüğünün izni" şartı getirilmektedir. Bu sayede cemaat vakıflarının taşınmaz mal edinmelerine ilişkin prosedür kolaylaştırılmaktadır. Konuyla ilgili usul ve esasların bir yönetmelik tarafından düzenleneceği de belirtilmektedir.

2.4.5. Beşinci Uyum Paketi

Paket, 23 Ocak 2003 tarihinde kabul edilmiş ve 4 Şubat 2003 tarih ve 4793 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Geçici Madde 2

- Ceza Muhakemeleri Kanunu Madde 327 (327/a) ve 335

- Dernekler Kanunu Madde 82

- Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Madde 445, (445/A), 447, 448

Ceza Muhakemeleri Kanunu ile Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununda yapılan değişikliklerle, AİHM kararları ışığında yargılamanın iadesine gidebilme konusundaki hakkın kapsamı genişletilmekte, kanunun yürürlüğe girmesiyle ilgili hükümlerin

uygulanması imkân dahiline sokulmakta ve yargılamanın iadesine ilişkin prosedür kolaylaştırılmaktadır.

Dernekler Kanunu’nun 82. maddesinde yapılan değişiklikle, hürriyeti bağlayıcı cezanın yerini para cezası almakta ve bu sayede derneklere ilişkin özgürlükler genişletilmektedir.

2.4.6. Altıncı Uyum Paketi

19 Haziran 2003’te kabul edilmiş ve 19 Temmuz 2003 tarih ve 4928 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla şu hükümler değiştirilmiştir:

- Adli Sicil Kanunu Madde 9
- 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Madde 1/A
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Madde 31
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 16
- İdari Yargılama Usulü Kanunu Madde 53, Geçici Madde 5
- İmar Kanunu Ek Madde 2
- Nüfus Kanunu Madde 16
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Madde 4,15,32, Geçici Madde 10
- Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkında Kanun Madde 55/A ve 149/A
- Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu Madde 3,6,9

•Terörle Mücadele Kanunu Madde 1, 8, Geçici Madde 10

•Türk Ceza Kanunu Madde 453, 462

•Vakıflar Kanunu Madde 1

4771 Sayılı Kanun'da yapılan değişiklikle, ölüm cezasının savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında Türk mevzuatından çıkarılması amacıyla, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Kanununda yer alan ölüm cezaları müebbet ağır hapis cezasına dönüştürülmektedir.

18.11.1992 Tarihli ve 3842 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla yakalanan ve tutuklanan şahısların haklarına ilişkin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu hükümlerinin Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda da uygulanabilmesi sağlanmaktadır.

İdari Yargılama Usulü Kanununda yapılan değişiklikle, hukuk ve ceza davaları açısından mümkün olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ışığında yargılamanın iadesi yoluna başvurma'nın idari davalar açısından da olanaklı kılınması söz konusudur.

İmar Kanunu'nda yapılan değişiklikle, farklı din ve inançlara sahip bireylerin ibadet yerlerine ilişkin özgürlükleri genişletilmektedir.

Nüfus Kanunu değiştirilerek, isim koyma konusundaki kriterler daraltılarak, farklı kültürlere ve örf-adetlere sahip bireylerin özel hayatları ile aile hayatlarına ilişkin özgürlüklerin sınırları genişletilmiştir.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Bu Kanundaki değişikliklerle; 1. Türk vatandaşlarınca günlük yaşamda geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması imkânının hem kamu hem de özel radyo ve televizyon kuruluşları

vasıtasıyla sağlanması yasal güvenceye kavuşturulmaktadır. 2. Seçim dönemlerindeki yayın yasağının süresi daraltılmaktadır.

Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunundaki değişikliklerle, denetim konusundaki sınırlama sebepleri azaltılmaktadır. Denetleme Kurulunun oluşumundan Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği çıkartılmaktadır. Yetkili merciin kararı bakımından hâkim güvencesi getirilmektedir.

Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanununda yapılan değişiklikle Yüksek Seçim Kurulu'nun özel radyo ve televizyon kuruluşlarına yönelik yaptırım yetkisi daha hafif ve kademeli olarak değiştirilmektedir.

Terörle Mücadele Kanunu'nun terör tanımıyla ilgili 1. maddesinde terör suçunun oluşmasında şiddet ve cebir şartı getirilmektedir. Ayrıca, maddede yapılan diğer bir değişiklikle, sadece "suç teşkil eden eylemler" in maddede tanımlanan terör suçunu oluşturacağı hükme bağlanmaktadır. Düşünce ve ifade özgürlüğünün genişletilmesi bağlamında Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesi yürürlükten kaldırılmaktadır.

Türk Ceza Kanunundaki değişikliklerle, “namus için çocuk öldürme” suçunun failine verilen cezalar ağırlaştırılıyor. Buna göre, yeni doğmuş çocuğun yaşam hakkının daha kuvvetli korunması ve cezalarda caydırıcılığın sağlanması amacıyla anası tarafından "şeref kurtarmak" gerekçesiyle yeni doğmuş çocuğa karşı öldürme fiilinin işlenmesi halinde verilecek ceza, 8 - 12 yıl olarak uygulanacak. Töre cinayetleri" olarak da bilinen durumlarda fiilin cezasında indirim yapılmasını içeren madde yürürlükten kaldırılmaktadır.

Vakıflar Kanunda yapılan değişiklikle, cemaat vakıflarının tasarrufları altında bulunduğu belirlenen taşınmaz malların vakıf adına tescili için yapılacak başvurular bakımından öngörülen "altı aylık" süre "on sekiz ay"a çıkarılmaktadır.

2.4.7. Yedinci Uyum Paketi

30 Temmuz 2003 tarihinde kabul edilmiş ve 7 Ağustos 2003 tarih ve 4963 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Değiştirilen kanun hükümleri şunlardır:

- Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usullerine İlişkin Kanun Madde 11
- Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usullerine İlişkin Kanun 1 Sayılı
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Ek Madde 7
- Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 6
- Dernekler Kanunu Madde 1, 4, 8, 10, 16, 17, 31, 38, 83
- MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu Madde 4, 5, 9, 13, 15, 19, Geçici Madde 4
- Sayıştay Kanunu Ek Madde 12
- Terörle Mücadele Kanunu Madde 7
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu Madde 15, 16, 17, 18, 19
- Türk Ceza Kanunu Madde 159, 169, 426, 427
- Türk Medeni Kanun’u Madde 56, 64, 66, 82, 94
- Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Ek Madde 3
- Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi Hakkında Kanun Madde 2

Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun 11. maddesinde yapılan değişiklikle, Askeri Ceza Kanunu’nun 58.

maddesinde belirtilen Türk Ceza Kanunun askerleri isyan ve itaatsizliğe teşvik ile halkı askerlikten soğutmak ve milli mukavemeti kırma gibi fiillerle ilgili 153., 155. ve 161. Maddeleriyle düzenlenmiş suçların barış zamanında siviller tarafından işlenmesi halinde bu suçlara ilişkin davaların, askeri mahkemelerde görülmeyeceği düzenlenmektedir. Bununla, askeri mahkemelerin sivil şahıslara ilişkin yetki alanının daraltılması amaçlanmaktadır.

İşkencenin önlenmesi bağlamında, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa eklenen bir madde ile de (Ek Madde 7), işkence ve kötü muamele suçlarına ilişkin soruşturma ve kovuşturmaların acele işlerden sayılacağı, öncelik ve ivedilikle ele alınacağı, bu suçlarla ilgili davalarda zorunluluk olmadıkça duruşmalara otuz günden fazla ara verilemeyeceği, adli tatilde de bu davaların görüleceği düzenlenmektedir. Bu değişikliklerle, söz konusu suçlara ilişkin soruşturma ve kovuşturmalar ile yargılamanın hızla sonuçlandırılmasının sağlanması hedeflenmektedir.

Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 6. maddesinde yapılan değişikliklerle, çocuk haklarının geliştirilmesine yönelik olarak, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşme hükümleri doğrultusunda 18 yaşını bitirmemiş olan herkesin "çocuk" sayılması ve çocuk mahkemelerinin görev alanıyla ilgili istisnaların kaldırılması sağlanmaktadır.

Dernek kurma ile ilgili özgürlüklerin genişletilmesi bağlamında, Dernekler Kanunu'nun 1 ve 4. maddelerinde tüzel kişilerin de dernek kurabileceklerine ilişkin olarak açık hüküm getirilmektedir. Aynı Kanunun 8 ve 31. maddelerinde de bu düzenlemelere paralel olarak usul değişiklikleri gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, 4. madde değişikliğiyle, dernek kurma ile ilgili olarak mevcut sınırlamalar daraltılmaktadır. Bu bağlamda, Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesinde düzenlenen suçtan mahkûm olanlar için söz konusu olan belli süreli dernek kurma yasağı da ortadan kaldırılmaktadır.

Derneklere üye olma ile ilgili özgürlüklerin genişletilmesi çerçevesinde, Dernekler Kanunu'nun 16. maddesi değişikliğiyle, derneklere üye olamayacakların kapsamı daraltılmaktadır. Bu çerçevede, Türk Ceza Kanunu'nun 312. Maddesinden dolayı mahkûm olanlara ilişkin derneklere üye olma konusundaki belli süreli yasak kalkmaktadır. Ayrıca, Dernekler Kanunu'nun 38. maddesi değişikliğiyle de yükseköğretim kurumlarında kayıtlı öğrencilerin öğrenci dernekleri kurma konusundaki özgürlükleri genişletilmektedir. Dernekler Kanunu'nun 10. maddesi değişikliğiyle, birden çok ilde faaliyette bulunacak derneklerin kuruluş bildirisi ve eklerinin doğruluğu ile tüzüklerinin İçişleri Bakanlığı tarafından incelenmesinin azami süresi "doksan" günden "altmış" güne indirilerek, prosedürün hızlandırılması amaçlanmaktadır. Derneklere ilişkin özgürlüklerin genişletilmesi bağlamında, Dernekler Kanunu'nun 31. maddesi değişikliğiyle, tüm derneklere il, merkez ilçe, ilçe ve köylerde birden fazla şube açabilme imkânı getirilmekte ve şube kurucularının şubenin açılacağı yerde en az altı aydan beri ikamet etme zorunlulukları ortadan kaldırılmaktadır.

Derneklerle ilgili özgürlüklerin genişletilmesi çerçevesinde, Medeni Kanun'un 56, 64 ve 82. maddelerinde yapılan değişikliklerle, tüzel kişilerin de dernek kurabilecekleri açıkça düzenlenmekte ve bu düzenlemeye paralel olarak usul değişiklikleri gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda aynı Kanunun 66. madde değişikliğiyle de derneğe üye olan bir kişinin dernekten çıkmak istemesi durumunda "altı ay önceden" bu talebini bildirim şartı ortadan kaldırılmaktadır. Ayrıca, Dernekler Kanunu'nun 31. maddesinde şube kurucularının şubenin açılacağı yerde en az altı aydan beri ikamet etme zorunluluklarının ortadan kaldırılmasına paralel olarak, aynı hükmü içeren Medeni Kanun'un 94. maddesinin ikinci fıkrası da yürürlükten kaldırılmaktadır.

Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu ile, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri'nin,

Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanacağını öngörülüyor. Söz konusu atamanın, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi halinde, Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşü alınacak. Mevcut hükme göre, MGK Genel Sekreteri Orgeneral-Oramiral rütbesindeki silahlı kuvvetler mensupları arasından Genelkurmay Başkanı'nın inhası, Başbakan'ın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nun kararıyla atanacaktır.

Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununun 4 maddesi değiştirilerek, Kurulun görev alanı yeniden tanımlanmaktadır. Anılan Kanunun MGK Genel Sekreterliğinin görev ve yetkilerine ilişkin 9. ve 14. maddelerinin kaldırılması ve 13. maddesinin değiştirilmesi suretiyle, Genel Sekreterliğin işlevleri de danışma organı niteliğinde bulunan Kurulun sekretarya hizmetlerine uygun hale getirilmektedir. Aynı Kanunun 5. maddesi değişikliğiyle, yürütmenin işlevselliğinin sağlanması amacıyla Kurulun "ayda bir" toplanma yerine "iki ayda bir" toplanacağı hükme bağlanmaktadır. Aynı amaçla, Cumhurbaşkanı veya Başbakanın talebi ile de Kurulun toplanabilmesi imkânı getirilmektedir. Yine aynı Kanunun 15. maddesinde yapılan değişiklikle de MGK Genel Sekreterinin atanması usulü yeniden düzenlenmekte ve Genel Sekreterlik Kurumu'nun bu Kanunda değiştirilen niteliğine uygun olarak, Genel Sekreterlik makamına atamanın doğrudan Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yapılması usulü getirilmektedir. Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşünün alınması uygulaması ise atamanın Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılması durumu için öngörülmektedir. Ayrıca, "Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişileri Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeleri sürekli veya istenildiğinde vermek zorundadırlar" şeklindeki 19. madde hükmü yürürlükten kaldırılmaktadır. Bu sayede, özel hukuk tüzel kişileri açısından Anayasa'nın 20. maddesinde öngörülen özel hayatın gizliliği ve 22. maddesinde düzenlenen haberleşme hürriyetinin gereklerine uyum sağlanmakta

ve Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları açısından da MGK Genel Sekreterliğinin görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesine paralel olarak, yürütmenin işlevselliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Kanuna eklenen Geçici Madde 4 ile, Yedinci Uyum Paketi'nin yayımı tarihinden itibaren üç ay içinde MGK Genel Sekreterliğine ilişkin esas ve usulleri düzenleyen yeni bir yönetmelik çıkarılması hükme bağlanmaktadır.

Kamu harcamalarında şeffaflığın sağlanmasına yönelik olarak, Sayıştay Kanunu'na eklenen madde ile Sayıştay denetimine tabi olup olmadığına bakılmaksızın, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin talebi üzerine kamu kaynak ve imkanlarından yararlanan her türlü kurum, kuruluş, fon, işletme, şirket, kooperatif, birlik, vakıf ve dernekler ile benzeri teşekküller de dahil olmak üzere, kamu kaynaklarının kullanımıyla ilgili her alanda hesap ve işlemlerin Sayıştay tarafından denetlenmesine ilişkin esaslar düzenlenmektedir. Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi ile ilgili esas ve usullerin de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilecek bir yönetmelikle düzenleneceği hükme bağlanmakta ve Cumhurbaşkanlığı madde kapsamı dışında tutulmaktadır.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerine ilişkin hakların genişletilmesi bağlamında, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 15 ve 16. madde değişiklikleriyle, aynı günde bir il sınırı içinde veya bir bölge valiliğine bağlı illerde birden fazla toplantı yapılmak istenmesi halinde, toplantıların bir kısmını erteleme konusundaki azami süre "otuz" günden "on" güne indirilmektedir. Aynı Kanunun 17. maddesi değişikliğiyle, belli sebeplerle toplantı yasaklama sadece "suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması" durumuyla sınırlanmakta ve bu konudaki erteleme konusundaki azami süre de "iki ay"dan "bir ay"a indirilmektedir. Yine aynı Kanunun 19. maddesinde yapılan değişiklikte, valilerin belli sebeplerle il veya ilçelerde bütün toplantıların yasaklama konusundaki yetkileri "suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması" durumuyla sınırlanmaktadır. Ayrıca maddede yapılan diğer değişikliklerle,

erteleme ve yasaklama konusundaki azami süre de "üç ay"dan "bir ay"a indirilmektedir.

Türk Ceza Kanunu madde 159'da yapılan ilk değişiklikle "Türklüğü, Cumhuriyeti, Büyük Millet Meclisini, Hükümetin manevi şahsiyetini, Bakanlıkları, Devletin askeri veya emniyet muhafaza kuvvetlerini veya adliyenin manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif" suçunu işleyenlere verilecek hapis cezasının alt sınırı "bir seneden" "altı aya" indirilmektedir. Maddede yapılan ikinci bir değişiklikle de maddede tanımlanan eylemlerin, sadece eleştirmek amacıyla yapılan düşünce açıklamalarını içermesi halinde cezayı gerektirmemesi güvence altına alınmaktadır.

Türk Ceza Kanunu 426 ve 427. Maddelerde gerçekleştirilen değişikliklerle, "halkın ar ve haya duygularını inciten veya cinsi arzuları tahrik ve istismar eder nitelikte genel ahlaka aykırı" nitelikteki "basılı veya basılı olmayan eser"lerle ilgili suçların oluşumunda bilim ve sanat eserleri ile edebi değere sahip olan eserler kapsam dışına alınmaktadır. Ayrıca, suçlara ilişkin olarak düzenlenen cezalardan biri olan ilgili evrakın veya eşyanın "imha"sı hususu da madde metninden çıkarılmaktadır. Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesi değişikliğiyle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin bu alanda aradığı kriterlerin karşılanması amacıyla "şiddete başvurmaya teşvik" unsuru madde metnine dahil edilmektedir. Türk Ceza Kanunu madde 169'da yapılan değişiklikle, çete ve suç topluluklarına yardımla ilgili olarak, kişi hürriyetinin ve güvenliğinin sağlanması açısından suça ilişkin soyut kriterler ve muğlak ifadeler madde metninden çıkarılmaktadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Ek Madde 3'te yapılan değişiklikle, vakıfların yurtdışı faaliyetlerine ilişkin izin prosedürü kolaylaştırılmakta, konuyla ilgili olarak

Bakanlar Kurulu yerine, İçişleri Bakanlığının izni esası getirilmektedir.

Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanunun 2. maddesi değişikliğiyle, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesine yönelik olarak, ayrı bir bina tesis edilmeksizin, mevcut kurslarda öğrenimine imkân sağlamak amaçlanmaktadır. Maddede yapılan diğer bir değişiklikle, yürütmenin işlevselliğinin sağlanmasına yönelik olarak, Türkiye'de eğitimi ve öğretimi yapılacak yabancı dillerin tespitinde Milli Güvenlik Kurulunun görüşünün alınmasına ilişkin hüküm madde metninden çıkarılmaktadır.

2.4.8. Sekizinci Uyum Paketi

Sekizinci Uyum Paketi, 14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilmiş ve 21 Temmuz 2004 tarih ve 5218 sayılı kanunla yürürlüğe girmiştir. Değiştirilen Kanun hükümleri şunlardır:

- Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında Kanun Madde 1
- Avukatlık Kanunu Madde 65 ve Ek 3. Madde
- Cezaların İnfazı Hakkında Kanun Madde 1, 2, 19, Ek 2, Geçici 11, Geçici 12,
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Madde 110, 283, 305, 421
- Demiryollarının Usulü Zabıtasına Dair Nizamname Madde 1 ve 2
- Gelibolu Yarımadası Tarihî Milli Parkı Kanunu Madde 6
- Kanunların ve Nizamnamelerin Sureti Neşir ve İlanı ve Meriyet Tarihi Hakkında Kanun Madde 1

- Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu Madde 2
- Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun Madde 12
- Orman Kanunu Madde 110
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Madde 6
- Telsiz Kanunu Madde 6
- Terörle Mücadele Kanunu Madde 17
- Türk Ceza Kanunu Madde 11, 12, 13, 17 43, 47, 50, 51, 54, 55, 58, 59, 61, 62, 64, 65, 66, 70, 73, 82, 102, 112, 118, 125, 126, 127, 129, 131, 133, 136, 127,146, 147,149, 156, 285, 286, 296, 301, 302, 303, 305, 407,450, 451, 463,
- Yükseköğretim Kanunu Madde 6
- 4771 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun madde 1 ve Geçici Madde 1

Çeşitli kanunlarda yapılan değişikliklerle, ölüm cezası tamamen kaldırılmış ve yerine ağırlatılmış müebbet hapis cezası getirilmiştir.

Yükseköğretim Kanununda yapılan değişiklikle, Yükseköğretim Kurulu'na Genelkurmay Başkanlığınca bir üye seçilmesine ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeliğine MGK Genel Sekreterliğince aday gösterilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Telsiz Kanunu'nda yapılan değişiklikle, MGK Genel Sekreteri Haberleşme

Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkarılmıştır. Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanununda yapılan değişiklikle yetkili kurula MGK tarafından bir üye seçilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır.

Avukatlık Kanunu Madde 65/2'nin yürürlükten kaldırılması ve Ek Madde 3/2'nin değiştirilmesiyle avukatların barolardaki seçme ve seçilme haklarının önündeki bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır.

2.5. AB'ye Uyum Çerçevesinde Türkiye'de Yaşanan Anayasal Dönüşüm

2.5.1. 2001 Anayasa Değişiklikleri

3 Ekim 2001 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Anayasa'nın 177 maddesinin beşte birinden çoğunda değişiklik öngören bir yasa kabul edilmiştir. Türkiye'nin AB 'ye tam üyeliğini destekleyen toplumsal mutabakata dayalı geniş tabanlı siyasi iradenin bir sonucu olan Ekim 2001 tarihli Anayasa değişiklikleri, Türkiye'nin 2001 yılı Ulusal Programında yer alan öncelikler doğrultusunda, düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokrasi ve sivil otoritenin güçlendirilmesi, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü ve kadın-erkek eşitliği alanlarında yeni hüküm ve güvenceler getirmiştir.

• Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması

Hak ve özgürlüklerin temel rejimi bağlamında 1982 Anayasasının en çok eleştirilen yanlarından birisi, yasama organına istisnasız bütün hak ve özgürlüklerin sınırlanabilmesi yetkisini tanıyan bir “genel sınırlama hükmü”ne (md.13/1) yer vermiş olmasıydı. 1982 Anayasasını demokratik anayasacılıktan uzaklaştıran noktaların başında bu hüküm gelmekteydi. Çünkü böylece, “özgürlüğün kural, sınırlamanın istisna” olduğu liberal anayasacılık geleneğine ters

teklifinde yer alan “eylemler” ifadesi yerine “faaliyetler” terimin tercih edilmesidir. Dolayısıyla, bu madde son haliyle dahi, birey karşısında devleti koruma işlevini sürdürmektedir.

- ***Kişi özgürlüğü ve Güvenliği***

Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin düzenlendiği 19. maddenin 5'. Fıkrasında ki "Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat: ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok on beş gün içinde hâkim önüne çıkarılır..." hükmündeki "on beş gün", "dört gün" olarak değiştirilmiştir. Bu değişikliğin temel dayanağını; AİHS çerçevesinde Sözleşme, organlarının uzun gözaltı, süresi konusunda; Türkiye'den yapılan bireysel başvurular üzerine Sözleşme'nin kişi güvenliğini öngören 5. maddesinin ihlal edildiği yönünde verdikleri kararlar oluşturmaktadır. Anayasanın 19. maddesinin 6. fıkrasındaki değişiklik, istisnasız bir şekilde, “kişinin yakalandığı veya tutuklandığı, yakınlarına derhal bildirilir” hükmüne yer verilmiştir.

- ***Özel Hayatın Gizliliği***

Anayasa'nın özel hayatın gizliliği ve korunması ile ilgili 20.maddesinin ilk fıkrasındaki "...özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz” hükmünü izleyen “Adli soruşturma ve kovuşturmanın gerektirdiği istisnalar, saklıdır” hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

Özel hayatın gizliliği ile ilgili 20. maddede yapılan bu yenilik hak ve hürriyetle ilgili özel sınırların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ki esas çerçevesinde açık olarak belirlendiği olumlu bir değişikliktir. Bu değişiklik ile birlikte hâkim kararı olmaksızın kişilerin evinde eşya üzerinde arama yapılması ve bir kısım eşyalara el konulması halinde yetkili merci tarafından alınan bu kararların yirmi dört saat içinde hâkimin onayına sunulacağı, aksi takdirde el koymanın kendiliğinden ortadan kalkacağı hükmü getirilmiştir.

- ***Konut Dokunulmazlığı***

Anayasanın 21. maddesinde yapılan bu değişiklik konut dokunulmazlığı sınırlamasında ki özel haller, Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi çerçevesinde yeniden düzenlenerek özellikle konuta girme, arama yapma ve eşyaya el koymada yazılı emir şartı aranması hususlarında olumlu yenilikler getirmiştir.

- ***Haberleşme Özgürlüğü***

Haberleşmenin gizliliğiyle ilgili olarak Anayasanın 22. maddesinde yapılan değişiklik yetkili merci kararının 24 saat içerisinde hâkim onayına sunulmasını, hâkimin 48 saat içerisinde kararını açıklamasını, halde gizliliğin ve engellenme ile ilgili kararın kendiliğinden ortadan kalkmasını hükme bağlamaktadır.

- ***Yerleşme ve Seyahat Özgürlüğü***

Yerleşme ve seyahat özgürlüğünün düzenlendiği Anayasa'nın 23.maddesinin 4. fıkrasındaki"... vatandaşın "yurt dışına çıkma 'hürriyeti, - ülkenin ekonomik durumu," vatandaşlık ödevi ya da ceza soruşturması veya kovuşturması sebebiyle sınırlanabilir" hükmünden "ülkenin ekonomik durumu" ibaresi çıkarılmıştır.106

- ***Düşünceyi Açıklama ve Yayma Özgürlüğü***

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün düzenlendiği 26. maddede ve basın özgürlüğünün düzenlendiği 28. maddede yapılan değişikliklerle; “dil yasağı” kaldırılmıştır. Böylece gerek düşünceyi açıklama ve gerekse basın özgürlüğü bakımından “dil yasağı” getiren bir yasanın çıkarılma olasılığı ortadan kaldırılmıştır.

Anayasanın 26. maddesinde gerçekleştirilen değişikliklerden biri de ilgili maddenin ikinci fıkrasına “bu hürriyetlerin kullanılması” ibaresinden sonra gelmek üzere, “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması” ibarelerinin eklenmiş

olmasıdır. Getirilen bu yeni sınırlama sebepleriyle birlikte değerlendirildiğinde, 13. maddedeki genel sınırlama sebeplerinin kaldırılmış olmasının düşünceyi açıklama özgürlüğü açısından bir güvence oluşturmayaacağı anlaşılmaktadır.

“Düşünceyi açıklama özgürlüğüyle ilintili olan bir başka değişiklik, Anayasanın Başlangıç kısmında yapılan değişikliktir. “Anayasanın Başlangıç kısmının beşinci paragrafın hemen başında geçen “hiçbir düşünce ve mülâhazanın” ibaresi, Partiler arası Uzlaşma Komisyonunun hazırlamış olduğu pakette “hiçbir eylemin” şeklinde değiştirilmesi öngörülmüş iken, kesinleşen metinde “hiçbir faaliyetin” şeklinde kabul edilmiştir. Uzlaşma Komisyonunun teklifi kabul edilmiş olsaydı, düşünce suçu anlayışı daraltılmış olacak ve bu paragrafta yer alan “Türk milli menfaatleri”, “Türklüğün tarihi ve manevi değerleri” ve “Atatürk medeniyetçiliği” gibi keyfi yorumlara yol açabilecek nitelikte olan değerler karşısında düşünce açıklamaları korunmuş olacaktı. Oysa, kesinleşen metinle, “eylemler” yerine “faaliyetler” sözcüğünün tercih edilmiş ve böylece resmî ideolojiyle ters düşen düşünce açıklamaları korumasız bırakılmıştır”.

• *Basın Özgürlüğü*

Anayasa'nın 28.maddesinden 'kanunla yasaklanmış bir dilde yayın yapılamaz' hükmü tümüyle kaldırılarak 26. maddedeki değişikliğe paralel olarak bu konuda anayasal güvence sağlanmıştır.

• *Dernek Özgürlüğü*

Anayasanın 33. maddesinde yapılan değişiklikle dernek kurma hürriyeti yeniden düzenlenmekte, dernek kuruluşlarını kolaylaştırıcı hükümler getirilmektedir.

Dernek kurma özgürlüğü bakımından 2001 Anayasa değişikliği ile temel bir dönüşüme gidilmiş ve ön bildirim rejiminden önleyici rejime geçilmiştir. Ön bildirim yoluyla dernekler üzerinde, yönetim makamlarınca inceleme yetkisi veren Anayasa'nın 33.maddesinin

2.fıkrası ("Dernek kurabilmek için kanunun gösterdiği bilgi ve belgelerin, kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesi yeterlidir. Bu bilgi ve belgelerin kanuna aykırılığının tespiti halinde yetkili merci, derneğin faaliyetinin durdurulması veya kapatılması için mahkemeye başvurur") yürürlükten kaldırılmıştır.

• *Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması*

Temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ilişkin Anayasa'nın.40.maddesine eklenen 2.fıkra hükmüne göre; "Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yollar ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır. "Bu hükmün etkili uygulamasının sağlanması, kesin olarak, Anayasa altı düzenlemelerle olanaklıdır. Yönetim birimlerinde, Anayasal hükümlerin doğrudan uygulanma olanağı bulmadığı göz önünde bulundurulduğunda, bu hükmün, uygulanmasının ancak, doğrudan uygulamaya yönelik düzenlemelerle işlerlik kazanabileceği kabul edilecektir.

• *Siyasi Parti Özgürlüğü*

2001 Anayasa değişikliğiyle siyasi parti özgürlüğüne ilişkin önemli değişikliklere imza atılmıştır. Anayasanın 69. maddesinde yapılan değişiklikle, siyasi partilerin hangi hallerde 68. maddenin dördüncü fıkrası hükümlerine aykırı eylemlerin "odağı" haline geleceği belirlenmiştir. Yeni düzenlemeyle odaklaşma olgusu iki aşamalı olarak düzenlenmiştir. İlk aşamada partili üyelerle üst kademe parti organ ya da mercileri arasında bir ayırım yapılmış ve odaklaşma için üyelerin siyasal partiler için öngörülmüş olan yasak fiilleri yoğun bir biçimde işlemesi ve bunun partinin üst kademe organlarınca zımnen ya da açıkça benimsenmesi aranmıştır. İkinci aşamada ise, bu fiillerin doğrudan doğruya üst kademe organlarınca kararlılık içinde işlenmesi yeterli bulunmuştur.

Esas itibariyle, odak olmanın kriterleri daha önce yasal düzeyde 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununda düzenlenmişti. Ancak Anayasa Mahkemesi, ilgili yasa hükmünü tam iki kez iptal etmiştir. Bunun

üzerine, iptal edilen yasa hükmüne “genel başkan” ifadesi eklenerek, söz konusu hüküm anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.

Anayasanın 69. maddesinde yapılan bir başka değişiklikle, siyasi partiler hakkında kapatma yerine başka yaptırımlar öngörülebileceği kabul edilmiştir. Değişikliğe göre, “Anayasa Mahkemesi... temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir” (m.69/7). Bu düzenlemeyle, Venedik Komisyonunun önerilerine uyum sağlanmış olmaktadır.

Siyasi parti özgürlüğüne ilişkin getirilen bir başka yenilik, Anayasa Mahkemesinin çalışma ve yargılama usulünü düzenleyen Anayasanın 149. Maddesinde yapılan bir değişiklikle, Anayasa Mahkemesinin siyasi partiler hakkında kapatma kararı verebilmesi için gerekli olan salt çoğunluk oyu yerine, beşte üç oy çokluğu koşulu getirilmiştir.

2.5.2. 2004 Anayasa Değişiklikleri

7 Mayıs 2004 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Anayasa'da değişiklikler öngören 5170 sayılı kanun kabul edilmiştir. Bu değişiklikle birlikte, Anayasa yürürlüğe girdiği günden itibaren tam 9 kez değiştirilmiş oldu. Bu değişiklikler, 1987, 1993, 1995, 1999, 2001, 2002 ve 2004 yıllarında yapılmıştır.

Söz konusu kanun kapsamında, anayasada kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu belirtilmekte ve devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü kılınmaktadır. Bu değişiklikle kadın-erkek eşitliği daha da güçlendirilmiştir. Ölüm cezası her koşulda kaldırılmış, ölüm cezasına atıf yapılan bütün maddelerde değişiklik yapılmış ve ölüm cezası ibaresi madde metinlerinden çıkarılmıştır. Basın araçlarının korunması maddesi yeniden düzenlenerek "Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere

edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz." Şeklinde değiştirilmiştir.

"Yükseköğretim Üst Kuruluşları" başlıklı 131. Maddesi değiştirilmiştir. Madde metninde geçen "Genelkurmay Başkanlığı" ibaresi kaldırılarak, Yüksek Öğretim Kurulu'ndan Genel Kurmay Başkanlığınca seçilen üye çıkarılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile ilgili madde yürürlükte kaldırılmakta, silahlı kuvvetlerin ellerinde bulunan Devlet mallarının TBMM adına denetlenmesinde gizlilik esası ortadan kaldırılmaktadır.

Bunlardan en önemli değişiklikler şüphesiz, milletlerarası antlaşmalar, kadın erkek eşitliğinin Anayasada yer alması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılmasıdır.

2004'te gerçekleştirilen en önemli değişikliklerden biriyle Anayasanın 90 ıncı maddesinin son fıkrasına şu cümle eklenmiştir: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."

Türk hukukunda milletlerarası antlaşmaların yeri konusunda birçok tartışma yapılmıştır. Hâkim olan görüş ise, Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasında yer alan hükümden "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir" hareketle, milletlerarası antlaşmaların Türk normlar hiyerarşisinde kanun düzeyinde yer aldığıdır. Ancak doktrinde bazı yazarlarca, insan haklarına ilişkin milletlerarası sözleşmelerin özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin özel bir durumunun olduğu ve kanunlardan üstün tutulması gerektiği yolunda görüşler mevcuttur.

Bu görüşlere göre, insan haklarına ilişkin sözleşmeler özellikle de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi niteliği gereği diğer sözleşmelerden farklı bir özellik taşımaktadır. "AİHS özellikleri

itibariyle, Sözleşme organları içtihadına uyulmasını zorunlu kılan, hatta Sözleşmeci tarafa gerekiyorsa uygunluğu anayasa değişikliği yoluyla sağlama ödevi altına sokan bir metindir. Taraf ülkeler Sözleşme Hukukuna iç hukuklarını uydurma amacıyla sürekli bir gözden geçirme ödevi altındadırlar.

Ayrıca bazı yazarlara göre, uluslararası insan hakları sözleşmelerinin kanunlardan üstün ve anayasal değerde olduğu sonucuna anayasanın 15. maddesinden ulaşmak mümkündür. Bu görüşe göre, “Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir”. Savaş, sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde bile temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının tamamen veya kısmen durdurulmasına ancak milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla izin verildiğine göre, bunun olağan zamanlarda evleviyetle geçerli olması gerekir. Dolayısıyla, bu yorum kabul edilirse ulusal üstü insan hakları hukukunun iç hukukta anayasal değere sahip olduğu görüşüne pozitif bir dayanak sağlanmış olacaktır.

Görüldüğü gibi, insan haklarına ilişkin milletlerarası sözleşmelerin iç hukuk bakımından üstünlüğünü kabul eden görüşler, haklı olarak bu sözleşmelerin kanunlardan üstün ve anayasal değerde olması gerektiğini ifade etmektedir. Belirtmek gerekir ki, bu değişikliğe göre, milletlerarası antlaşmaların, kanunlardan üstün olduğu tek nokta, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalardır. Diğer konulardaki antlaşmalar bakımından üstünlük söz konusu değildir. Bu milletlerarası antlaşmaların, Türk normlar hiyerarşisinde kanunlardan üstü bir değere, dolayısıyla işlevsel olarak anayasal değere sahip olması anlamına gelmektedir.

Bu değişiklik milletlerarası antlaşmaların anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamayacağı ile ilgili bir hüküm

içermemektedir. Anayasa da 2001 yılında yapılan değişiklikler ve mevcut bu değişiklikler, Avrupa Birliği uyum sürecinde 1982 Anayasasında yapılan değişikliklerdir. Bu değişiklikler yapılırken göz önünde bulundurulan temel düzenlemelerden birisi de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir. Ülkemiz Avrupa İnsan Hakları sözleşmesini onaylamakla bu sözleşmede yazılı hak ve hürriyetleri kendi vatandaşlarına tanıma ve bu sözleşme doğrultusunda iç hukukunda gerekli düzenlemeleri yapma yükümlülüğü altına girmiştir.

“Anayasada gerçekleştirilen bu son revizyonda iki değişiklik büyük önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, sivil-asker ilişkilerinde anayasal düzeyde ve buna eşlik eden uyum yasalarıyla atılmış olan olumlu adımları tamamlayıcı nitelikte olan bir değişikliktir. Askerin sistem içerisindeki ayrıcalıklı konumlarından birini oluşturan ve Anayasanın değişiklik öncesi 160. Maddesinin son fıkrasında yer alan şu hüküm yürürlükten kaldırılmıştır: “Silahlı Kuvvetler elinde bulunan devlet mallarının Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlenmesi usulleri, milli savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir”. Bu hükmün ilga edilmesiyle, Sayıştay’ın TSK’yı denetlemesinin önündeki anayasal engel ortadan kaldırılmış olmaktadır. Esas itibarıyla, Sayıştay Kanunu’nda bu yönde değişiklik daha önce gerçekleştirilmişti. Ancak, Sayıştay Kanunu’nda yapılan daha önceki değişiklikle “gizlilik esası” kabul edilmiş, denetime ilişkin düzenlemenin yasa yerine bir yönetmelikle yapılması hükmüne bağlanmıştır (Ek Madde 12/2) Oysa bu değişiklikle, Anayasal düzeyde aleniyet ilkesi ve olağan denetim mekanizmasının önü tümüyle açılmış ve böylelikle bu alana ilişkin daha ileri bir adım atılmıştır”.

2.5.3. 2010 Anayasa Değişikliği Paketi

12 Eylül 2010’da halk oylamasına sunularak kabul edilip yürürlüğe giren yeni anayasa değişiklikleri, mevcut Anayasada köklü bir reform öngörmektedir.

Anayasanın 10. maddesinde yapılan bu değişlikle 'pozitif ayrımcılık' kavramı Anayasaya girdi. Maddede yer alan 'Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür' ibaresine 'Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz' cümlesi ile 'Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz' fıkrası eklendi. Bu maddenin, insan hakları açısından olumlu ve önemli bir ileri adım olduğunu, sosyal devletin gereklerine uygun olduğunu ve dezavantajlı grupların hepsine olmasa bile, en azından bazılarını pozitif ayrımcılık yapılmasının önünü açtığını vurgulamak gerekmektedir.

Anayasanın 20. maddesinde gerçekleştirilen önemli bir değişlikle kişisel verilerin gizliliği konusunda önemli bir adım atıldı. Fişlemeye karşı anayasal bir önlem getirildi. Buna göre herkes, kişisel verilerin korunmasını isteyebilecek. Bu hak ile kişiler kendisiyle ilgili veriler hakkında bilgilendirilebilecek, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını da öğrenebilecektir.

Askerlik veya vergi borcu nedeniyle yurtdışına çıkış yasağı konmayacak. Buna göre, vatandaşın yurtdışına çıkma hürriyeti, ancak suç soruşturması sebebiyle hâkim kararına bağlı olarak sınırlandırılabilir. (Madde 23). Böylece seyahat hakkının idare işlemlerle sınırlandırılması yasaklanmış ve bu hakkın hâkim kararı olmadıkça sınırlandırma olasılığı tümden ortadan kalkmıştır.

Sendikal özgürlüklere ilişkin bir dizi değişlik gerçekleştirildi. Bu bağlamda; işçilerin, aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üye olabilmelerine imkân tanındı ve böylece Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın ilgili sözleşmesine aykırı olan anayasanın hükmü kaldırılmış oldu. (Madde 51). Ayrıca Anayasa giren yeni hükümle, memur ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme yapma hakkı getirildi. (Madde 53). Siyasi grev, lokavt, dayanışma grevi, genel

grev, işi yavaşlatma ve direniş yasağı kaldırıldı. İşyerindeki grev zararını sendika ödemesi usulüne son verildi. Grev ve lokavt hakkına sınırlamalar getiren, Anayasanın 54. maddesinin üçüncü ve yedinci fıkraları yürürlükten kaldırıldı (Madde 54).

Anayasanın 74. maddesiyle, Kamu Denetçiliği Kurumu (ombudsman) oluşturuldu. Kurum, TBMM Başkanlığı'na bağlı olarak kurulacak ve idarenin işleyişi ile ilgili şikayetleri inceleyecek. Kamu baş denetçisi, TBMM tarafından gizli oyla ve 4 yıl için seçilecek. Bu değişiklik, paketin beklide en önemli düzenlemelerinden biridir. Çünkü Türkiye’de toplumun hemen her kesimi, kamu idaresinin hukuka ve hakkaniyete uygun işlemediğine inanıyor.

Anayasanın 84. maddesinde yapılan değişiklikle, partisi kapatıldığı için yasaklanan isimlerin artık milletvekilliği düşmeyecek. Siyasi parti özgürlüğü açısından olumlu bir adım olmuştur.

2010 değişiklik paketinde hak arama özgürlüğünü güçlendiren değişiklikler gerçekleştirildi. Buna göre, YAŞ’ın TSK ile ilişik kesme kararları (Madde 125), HSYK’nın meslekten men kararı (m. 159) ile bütün disiplin kararları yargı denetimine açılmıştır (Madde 129).

Anayasanın 145. Maddesinde yapılan değişiklikle, askeri mahkemelerin görev alanı kısmen daraltıldı. Savaş hali haricinde, asker olmayan kişiler askeri mahkemelerde yargılanamayacağı hüküm altına alındı. Devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davalar her halde adliye mahkemelerinde görüleceği ifade edildi. Bu maddede öngörülen değişikliklerle, askerî mahkemelerin görev alanı bir ölçüde daraltılmakta ve darbeye teşebbüs suçları sivil yargı alanına alınarak sivillere kesin bir anayasal güvence getirilmektedir. Öte yandan, askerî hâkimler, subay statüsünün getirdiği güvencesizliklerin dışına çıkarılmaktadır.

Askeri yargıya ilişkin gerçekleştirilen bir başka değişiklikle, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerinin disiplin ve özlük işlerinde askerlik hizmetinin gereklerine bakılmayacak. Bunun için hakimlik teminatı esasları dikkate alınacaktır. (Madde 156, 157).

Son anayasa değişiklik paketiyle anayasa yargısına ilişkin önemli değişiklikler gerçekleştirildi. Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 11'den 17'ye çıkartıldı. TBMM, 3 üyeyi seçecek. Cumhurbaşkanı, 4 üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az 5 yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından doğrudan atayacak. 10 üyeyi de Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve YÖK'ün adayları içinden Cumhurbaşkanı atayacak. (Madde 146) Anayasa Mahkemesi üyeliği için 12 yıllık bir süre öngörüldü ve bir kimsenin ikinci defa üye seçilmesini de yasaklamaktadır. (Madde 147). Bu düzenlemenin, Mahkeme'nin kendini yenilemesi ve gelişmelere ayak uydurabilmesi açısından gerekli bir değişiklik olduğu açıktır.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı tanındı. Meclis Başkanı, Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Jandarma Genel Komutanı da görevleriyle ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan'da yargılanmaları kabul edildi. Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabilecek. Genel Kurul'un yeniden inceleme sonucu verdiği kararlar kesin olacaktır. (Madde 148). Anayasa Mahkemesi, anayasa iptalleri ve partilerin kapatılmasına, en az 12 üyenin oyuyla karar verecek. Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi için komisyonlar oluşturabilecek. Anayasa değişikliğinde iptale, siyasi partilerin kapatılmasına ya da devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için üye tam sayısının üçte ikisinin oyu aranacak. (Madde 149)

Yeni paketiyle birlikte Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun düzenlendiği

159. madde bu madde neredeyse tamamen yeniden yazılmıştır. Yapılan değişiklikleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Üye sayısı 7 asıl, 3 yedek üyeden 22 asıl, 12 yedek üyeye çıkarılmaktadır.
- Üç daire kurulmaktadır.
- Mevcut düzenlemeye göre, Kurul üyelerinin tamamı, Yargıtay ve Danıştay genel kurullarınca belirlenen adaylar arasından Cumhurbaşkanlığı tarafından seçilmektedir. Yeni düzenlemeye göre ise, dört asıl üye, hukukçu öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanlığı tarafından; üç asıl ve üç yedek üye Yargıtay Genel Kurulunca; iki asıl ve iki yedek üye Danıştay Genel Kurulunca; bir asıl ve bir yedek üye Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca; yedi asıl ve dört yedek üye birinci sınıf adli yargı hâkim ve savcılarınca; üç asıl ve iki yedek üye de birinci sınıf idarî yargı hâkim ve savcılarınca seçilecektir.
- Adalet Bakanının ve Müsteşarın kurul üyeliği devam etmekle birlikte, Kurul Başkanı olan Bakanın dairelerin çalışmasına katılamayacağı hükme bağlanmaktadır.
- Hâkim ve savcılarının denetlenmesi, haklarındaki inceleme ve soruşturma işlemleri, Kurul müfettişlerine ya da Kurul tarafından daha kıdemli hâkim veya savcılara yaptırılacaktır.
- Kurul'un meslekten çıkarma cezasına ilişkin kararları yargı denetimine açılmaktadır.
- Kurul'a bağlı Genel Sekreterlik kurulmaktadır.

159. Maddenin geri kalan kısmı, yeni üyelerin seçimleriyle, HSYK'nın çalışma esas ve usullerini düzenlemektedir. Yukarıda özetlenen değişikliklere bakıldığında, yapılan düzenlemenin, hâkim ve savcılarının idari mekanizmalarının demokratikleşmesi, tabana yayılarak çoğulculaşması açısından olağanüstü ölçüde önemli olduğu

görülmektedir. Hâkimlik teminatı açısından, hâkimlerin tayin, terfi, nakil, denetim ve disiplin gibi özlük işlerinin, ne tür bir organ ya da kurul tarafından yapılacağı büyük önem taşımaktadır.

Anayasanın 166. Maddesine bir fıkra eklenerek, Ekonomik ve Sosyal Konsey anayasal kurum haline getirildi. Konsey, ekonomiye ilişkin konularda hükümete danışmanlık yapacaktır.

12 Eylül 1980 darbecileriyle o dönem görev yapan hükümet üyeleri ve darbe dönemi işlemlerine karşı davalar açılabilmesi kabul edildi (Geçici Madde 15). Bu yenilikle, 12 Eylül dönemindeki Milli Güvenlik Konseyi üyeleri ile bu dönemde kurulan hükümetler ve Danışma Meclisi'nde görev alanların yargılanmasını önleyen geçici 15. maddesi yürürlükten kaldırıldı.

2.5.4. AB'ye Üyelik ve Uyum Sürecine Genel Bakış:

Türkiye'nin 1959'da AET'ye üyelik başvurusu ile başlayan Avrupa'ya yakınlaşma süreci 2005'ten sonra yavaşlama eğilimine girmiştir. Görüşler çeşitli nedenlerle 2005 ten sonra bir duraklama olduğu yönünde birleşmektedir. AB'ye tam üyelik sürecinin 1999'da Helsinki zirvesiyle başlamasının devamında ciddi bir dönüşüme giren Türkiye tam üyeliğe en çok 2004'te ki genişlemede yaklaşmış ancak müzakerelerin ertelenmesiyle tekrar beklemeğe alınmıştır. 2004'te AB 'ye katılan ülkelerin genel ekonomik yapısına bakıldığında Türkiye ile ilgili sorunun ekonomiye dayalı olduğu söylenemez. 2004 öncesinde sadece Türkiye'de değil Avrupa'da da çok büyük bir heyecan vardı. Avrupa Komisyonu'ndaki Türkiye oylaması önemli bir zirveyi sembolize ediyor. Ama müzakerelerin başlaması bazı gerçekleri ortaya çıkardı.

2005'ten itibaren, AB konusu adeta gündemden düşmüştür. Bunda Avrupa'da değişen siyasi konjonktürün etkisi olduğu tartışmasızdır. Diğer taraftan, süreç içinde, Türk kamuoyunun AB'ye yönelik kuşkuları artmış ve üyelik sürecine verdiği destek giderek

düşmüştür. Türk kamuoyundaki isteksizliğe ilaveten Almanya'dan sonra

Fransa'da da muhafazakâr ve Türkiye'nin üyeliğine açıkça karşı çıkan bir liderin iktidara gelmesiyle Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri yeniden zor bir döneme girmiştir

İki taraf içinde ortaya çıkan gerçek, iki tarafın birbirini hazmetmesinin zorluğunun farkına varmasıdır. Türkiye, AB için kolay hazmedilebilir bir ülke değil, aynı şekilde AB'nin Türkiye'den beklentileri de kolay uygulanır şeyler değil. 1999-2004 süreci ile 2005-2010 sürecini karşılaştırdığınız zaman ve son bir seneyi çıkarırsanız AB ile ilişkilerde Türkiye duraklama döneminde idi bir bakıma. Türkiye son 3-4 yıl içinde sürekli iç gündemiyle uğraşmak zorunda kaldı. Bu Türkiye için zor bir süreçti, bunu görüyor AB. Düşünsenize 2007'den 2009'a kadar hükümetin eli ayağı bağlandı. 2005 yılından 2009 yılı ocak ayına kadar Başbakan Erdoğan Brüksel'e gitmedi.

Türkiye'nin tam üyeliği Avrupa Birliği'ne kültürel, jeostratejik ve ekonomik açılardan birçok avantaj sağlıyor. Ancak tam üyelik müzakerelerinin başlamasından bir yıl sonra belirtilen bu avantajların giderek etkisini kaybetmekte olduğu ve bunların yerini karşılıklı eleştirilerin aldığı görülüyor. Avrupa Birliği Türk hükümetini siyasi reformlar alanında gerekli ilerlemeleri kaydetmemekle ve Kıbrıs sorununda yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçluyor. Bu durum, Ankara'nın Türk liman ve havaalanlarını Kıbrıs Rum gemi ve uçaklarına açma konusunda direnmesi dolayısıyla Türkiye tam üyelik müzakerelerinin askıya alınması ile tehdit ediliyor şeklinde yorumlanmaktadır.

AB perspektifinden bakıldığında Türkiye 3 Ekim 2005'te müzakere süreci başladıktan sonra reformlara ciddi anlamda eğilmemiştir. Türkiye 1999 yılına kadar bu anlamda ciddi adımlar atmamıştır. 1999'dan 2004'e kadar ise Türkiye çıkarmış olduğu uyum paketleriyle imajını ve durumunu olumlu yönde değiştirmiştir. Bir

başka deyişle reform süreci 1999'da başladı, 2002'de ise tek başına iktidardan sonra biraz daha ivme kazanmış oldu. Ancak bu reform süreci aynı hızda devam ettirilememiştir. Sözgelimi dokunulmazlıklar kalkmamış, seçim barajı ve seçim sistemi düzenlenmemiştir 2005'ten sonra ciddi bir güvensizlik ve yavaşlama ortamına girilmiş, Türkiye de kamuoyunda da Avrupa Birliği'ne karşı bir güvensizlik oluşmuştur. Diğer taraftan AB ciddi bir dönemeç ve anayasal krize girmiştir. Lizbon Anlaşması'nın bir bir Avrupa ülkeleri tarafından ret edilmesi ciddi bir krize yol açmıştır. Bunun hemen ardından bu sefer AB küresel bir krizle yüzleşmek zorunda kaldı. Bu krizde ise günah keçisi ilân edilenler; yabancılar, göçmenler ve ötekileştirilenler oldu. Somut anlamda ise Türkler oldu. Yani Avrupa ülkelerindeki hükümetler ekonomik kriz ile mücadele edemeyince, suçu kolaycılığa kaçarak göçmenlere yıkmaya çalıştı.

Bir diğer nokta ise AB'nin bir kültür ve din birliği olduğu görüşüdür. Bu görüşte birliğin merkezinin Brüksel mi Vatikan mı olduğu tartışmalarını tetiklemektedir. AB'nin iki tarafı var. Biri Hristiyan Demokrat ağırlıklı bir Avrupa. Bir de sosyal demokrat ya da yeşil diyebileceğimiz, daha evrensel değerlere atıfta bulunan bir Avrupa. AB'nin bir Hristiyan birliği olduğu görüşü dikkate alınırsa bu birliği içinde Türkiye'ye yer olması düşünülemez. Ancak diğer görüş AB'nin insan hakları, hoşgörü gibi evrensel değerlerine atıf yapmaktadır. Bu görüş Kopenhag kriterlerinin esas alındığını savunmaktadır ve bu kriterlerin arasında din yer almamaktadır. O yüzden de Türkiye'nin AB içerisinde yer almasını onaylıyor. Bugün Avrupa'nın Fransa, Almanya, Avusturya gibi önemli ülkelerinde bu Hristiyan değerlere atıf yapan liderler karar alıcı mekanizmaların başında olduğu için, Türkiye karşıtlığı bugün daha çok ön planda. Ama Avrupa Komisyonu'na bakarsanız, evrensel değerleri savunan, Kopenhag kriterlerini önceleyen bir yapı ön planda olduğu için daha farklı bir tablo görürsünüz. Türkiye bu anlamda arada sıkışmış durumdadır.

Ancak tüm bu duraklama sürecine ve ikilemlere rağmen AB'nin sağlayacağı avantajlar, fırsatlar diğer bir deyişle AB reçetesi Türkiye için en iyi alternatiftir. Bu açıdan Türkiye'nin reform sürecine ara vermeden devam etmesi ve Avrupa Birliğini Türkiye'nin AB yük oluşturacak bir ülke olarak değil yük alabilecek bir ülke olarak görmeye ikna etmesi gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

AB süreci, Avrupa’da ekonomik birlik olmadan siyasi birlik olamayacağı anlayışından yola çıkılarak, altı devlet tarafından AKÇT, AAET AET ile başlatılmıştır. Daha sonraki gelişmeler olumlu sonuçlanmış ve tüm Avrupa’da yer alan devletlerin katılmak istedikleri dünyanın en önemli ekonomik güçlerinden birisi ortaya çıkmıştır. Ekonomik bütünleşme süreci tamamlanmış, siyasi bütünleşme yolunda önemli adımlar atılmaktadır. Soğuk savaş sonrasında, doğu bloğundan kopan Merkezi ve Doğu Avrupa Devletlerine Lüksemburg Zirvesi ile açılan yol önce 25 üyeli daha sonra 27 üyeli AB dünyanın süper gücü olmaya doğru gitmektedir.

Türkiye, “Kültürel yozlaşma”, “Milli kimliğin zayıflaması” ile ilgili endişelere karşın AB’ye tam üyelik konusunda önemli adımlar atmıştır. 2004 yılına kadar daha sık yapılan görüşmeler, AB’nin 2004 Mayıs’ında 10 ülkeyi daha bünyesine kattığı genişleme sürecinde Türkiye ile müzakereleri daha sonra ki bir tarihe ertelemesi sonrasında bir yavaşlama sürecine girse de AB ye uyum sürecinde ekonomik ve siyasal politikalar yürütmeye devam edilmiştir.

Ekonomik boyutu ile Maastricht ve Kopenhag kriterleri doğrultusunda yaşanan gelişmelerin bazı kriterlerde istenen sonucu tam olarak sağlamasa da genel olarak iyiye gidiş olduğu aşîkârdır. Kamu borçları, 2001 Şubat ayında yaşanan krizle birlikte uygulanan sıkı maliye politikaları sayesinde zaman içinde başarılı bir şekilde azalmaktadır. AB üye birçok ülkeden (İtalya, Yunanistan, Belçika gibi) bu noktada başarılı bir performans sağladığını söyleyebiliriz. Bütçe açığı konusunda da 2001’den bu yana olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Türkiye’yi Ekonomik büyüme açısından değerlendirdiğimiz zaman ise; 2001 yılında yaşanan krizin sonucundaki küçülme hariç, devamlı olarak yüksek bir büyüme yaptığı görülmektedir. Bunda da Türkiye’nin dinamik yapısı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca ekonomik ve siyasi istikrarda bunda temel oluşturmuştur.

Türkiye, Sosyal Güvenlik sistemini reforme etmek, büyüme oranlarının %5'lerin üzerinde seyrettiği dönemlerde bile istenen seviyeye indirilemeyen işsizlik oranlarını aşağıya çekmek, KOBİ ve diğer ekonomik alanların rekabet yeteneklerini geliştirmek gibi son derece önemli konular önem vermek durumundadır. Türkiye'de de işsizlik tüm dünyada olduğu temel sorunlardan biridir. İşsizliğin azaltılmasıyla ilgili olarak çeşitli kararlar alınmış ve politikalar uygulanmaya çalışılmıştır, ancak bunların yeterince başarılı olduğunu söylemek zordur. İstihdam sorunu karşımıza mesleki eğitimi, sanayileşmeyi desteklemek gibi politikalarla çözülmesi gereken öncelikli bir konu olarak çıkmaktadır. Yeni iş alanları oluşturulmasına ve iş çeşitliliğine destek veren, kayıt dışı istihdamı önleyici tedbirler alan bir istihdam stratejisi oluşturulmalı ve etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

AB süreci bir kurallar ve kurumlar sürecidir. Genellikle demokrasi ve insan hakları konusunda yerine getirilmesi gereken hususlar mevcuttur. Bu süreçte ilerlerken daha net ve cesur adımlar atılmalıdır. Hükümetin insan hakları ihlallerini önlemek ve demokrasinin işleyişini daha iyi düzeye getirmek için yeni yasal düzenlemelere devam ederken, çıkardığı yasaları uygulamaya sokması yerinde olacaktır.

Türkiye'de yaşanan AB'ye uyum süreci, yalnızca uluslararası bir birliğe üyelik süreci değil temeli insan hakları ve demokrasiye dayanan geniş kapsamlı bir toplumsal dönüşüm süreci olarak algılanmalıdır. Nihayetinde bu süreç Türkiye'de temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi, işkencenin önlenmesi, insan hakları, kadın erkek eşitliği, sivil iktidar, asker siyaset ilişkileri gibi toplumsal hayata pek çok alanda köklü hukuksal düzenlemeler getiren geniş kapsamlı bir reform sürecidir.

AB reformları süreci, Türkiye için iç politikada, bir sıkıyönetim Anayasası olan 1982 Anayasasında yapılan değişiklikler ve uyum yasaları eliyle düzenlenen kanun maddeleriyle daha demokratik bir

hukuksal yapıya imkân tanımaktadır. Bu reform çabalarının sadece hukuksal düzenlemeler ile sınırlı kalmayıp toplumun tabanına yayılan ve kamusal alanda kendini hissettiren bir dönüşüm getirmesi amaçlanmalıdır.

KAYNAKÇA

BAUN, Michael J., “ A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement”, Lanham, Rowman and Littlefield Publishers, 2000.

BAYDORAL, Can, “Avrupa Birliği’nin Genişlemesi”, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği , Ankara, 1998.

BORCHARDT, Klaus-Dieter, “European Integration ; The Origins and Growth of the European Union”, Office for Official Publications of the European Communities”, 1996.

CAMERON, Fraser, “ The European Union and the Fourth Enlargement,” Journal of Common Market Studies, Vol.33, Annual Review ,1995.

DUCHENE, Francois, “Community Attitudes,” “ The Second Enlargement of the EEC: The Integration of Unequal Partners”, London, Macmillan Pres, 1986.

FIRAT, Melek, “ AB-Kıbrıs İlişkileri ve Türkiye’nin politikaları”, En Uzun 10 Yıl: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış politika Gündeminde Doksanlı Yıllar” İstanbul, Boyut Kitapları, 1998.

GIANARIS, Nicholas, “The Limits of the European Union : The Question of Enlargement,” Westport, Praeger, 1996.

KARLUK, Rıdvan, “Avrupa Birliği ve Türkiye”, 5.Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 1998.

MACEDO, Jorge Braga, “ Portugal’s European Integration : lessons for Future Enlargements,” Winners and Losers of EU Integration : Policy Issues for Central and Eastern Europe, der. Helena Tang, Washington, Worldbank, 2000

MARESCEAU, Marc ve MONTAGUTİ, Elisabetta, “ The Relations Between the European Union and Central and Eastern Europe, “Common Market Law Review, Netherlands, Vol.32, No.6, 1995.

NİCHOLSON, Frances ve East, Roger, “From Six To Twelwe: The Enlargement of The European Communities”, Harlow, Longman, 1987.

PRESTON, Christopher, “Enlargement and Integration in the European Union”, London, The Routledge, 1997.

REDMOND, John, “The Next Mediterranean Enlargement of the EC: Turkey, Malta and Cyprus”, Aldershot, Dartmouth Publishers, 1993.

SJURSEN, Helene, “ Enlarging the Union,” New Challenges to the European Union : Policies and Policiy Making”, der. S. Stavridis ve d., England, Dartmouth Publishing, 1997.

SMİTH, Karen E., “ The Conditional Candidacy: From Luxemburg to Helsinki-to Ankara?”, Mediterranean Politics, Vol: 5, No: 3, Autumn 2000.

SOGNER I. ve ARCHER C. “ Norway and Europe: 1972 and Now”, Journal of Common Market Studies Vol. 33, No..3 ,September 1995.

TAYFUR, M. Fatih, “ Yunanistan ve İspanya’nın Avrupalılaşıma Serüveni ve Türkiye: İki Nikah, Bir Cenaze, “ Türkiye ve Avrupa, der. Atilla Eralp, Ankara, İmge Kitabevi, 1997.

TSALİCOGLOU, Iacovos, Negotiating for Entry : The Accession of Greece to the European Community, England, Dartmouth Publishing, 1995.

WEİGALL David ve STİRK Peter, “The Origins and Development of the European Community”, London, Leicester University Pres, 1992.

__AKILLIOĞLU, Tekin “Uluslararası İnsan Hakları Kurallarının İç Hukukta Yeri ve Değeri”, Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan, İstanbul, 1992.

__ATAR, Yavuz., Türk Anayasa Hukuku, Konya, 2002.

__AVCIOĞLU, Doğan., Milli Kurtuluş Tarihi, Tekin Yayınevi, 1976.

__AYDOĞAN, Metin., Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye, Otopsi Yayınları, 1999.

__Avrupa Birliği ve Türkiye, TC. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı-Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, 5. Baskı, Ankara 2002.

__Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara 2007. __ BALKIR, Canan., Demirci Muzaffer, Uluslar arası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu, Filiz Kitabevi, İstanbul 1989.

__BATUM, Süheyl., Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İstanbul.

__BEŞE, Ertan., “AB’de İnsan Hakları” Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri, Elif Kitabevi, İstanbul, 2002.

__BOZKURT, Enver., Mehmet Özcan, Arif Köktaş. Avrupa Birliği Hukuku, Nobel Yay. Ankara, 2001.

__BOZKURT, Veysel., Avrupa Birliği ve Türkiye, Vipaş A.Ş. Yay., Bursa 2001, s. 258. Dağıtım, Ankara, 2001.

__BULAÇ, Ali., Avrupa Birliği ve Türkiye, Eylül Yayınları, İstanbul 2001. __ÇAĞRI, Erhan-Tuğrul ARAT, “AET’yle İlişkiler”, Türk Dış Politikası-C:1 (19191980), Editör: Baskın ORAN, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

__ÇALIŞ, Şaban., Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri-Kimlik Arayışı Politik Aktörler ve Değişim, Nobel Yayınları.

__COŞKUN, Enis., Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye, Cem Yayınevi, İstanbul 2001.

__DAVİD, Beetham - Kevin BOYLE, Demokrasinin Temelleri, (Çev: Vahit BIÇAK), Ankara, 1998.

__DENIAU, Jean François- DRUESNE, Gerard,Ortak Pazar, İletişim Yayınları.

__DARTAN, Muzaffer., “Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri ve Gümrük Birliği”, Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri, Editörler; Mustafa AYKAÇ-Zeki PARLAK, Elif Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.

__"Danimarka, İrlanda ve İngiltere", Katılım Antlaşması: 27.03.1972 tarih ve L 073 sayılı Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi.

__EFENDİOĞLU, Yılmaz Ali., “2001 Yılı Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasında Getirdiği Yeni Boyut, Anayasa Yargısı-19, Anayasa Mahkemesi Yayınları,2002.

__ENSAROĞLU, Yılmaz: İnsan Hakları ve Demokratikleşme Bağlamında Yeni Anayasa Paketi, SETA Analiz Raporu, Ankara, 2010.

__ERDEM, Fazıl Hüsnü., Türkiye'de Asker-Siyaset İlişkilerinde Yaşanan Son Gelişmeler Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, Şanlıurfa Barosu Dergisi, Mayıs 2004.

__ERDEM, Fazıl Hüsnü: “1982 Anayasasının Serüveni”, HFSA, Sayı 15

__ERKİNER, Engin., Avrupa Birliği ve Türkiye, Öteki Mat. Ankara,1998.

__GÖKÇEN, Ahmet., “Düşünce Hürriyeti ve Yeni TCK 312/2”, Türk Hukuk, Türk Hukuk Enstitüsü Yayını, Sayı 66, 2002.

__GÖZEN, Ramazan., “Türkiye’nin AB ile Entegrasyon Sürecinin Açmazları ve Açılımları”,Türkiye’nin Dış Politika Gündemi, Liberte Yay. Ankara, 2004. __GÖZLER,Kemal.,Türk Anayasa Hukuku, Bursa, 2000.

__GÖZLER,Kemal., <http://www.anayasa.gen.tr/madde90.htm> (21.5.2004)

__ GEMALMAZ, Mehmet Semih., Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 4.Baskı, Beta yay., İstanbul, 2003..

__HAKYEMEZ, Yusuf Şevki, “2001 Yılında Yapılan Anayasa Değişikliklerinin Siyasi Parti Özgürlüğü Üzerindeki Etkileri”,Anayasa Yargısı-19, Antalya, 2002.

__İÇEL, Kayıhan., Kitle Haberleşme Hukuku, İstanbul, 2001.

__KABOĞLU, İbrahim,Özgürlükler Hukuku, İmge Kitabevi, 2002

__KONGAR, Emre., Kültür Üzerine,Çağdaş Yayınları, İstanbul 1982.

__KARAKAŞ, Eser., Normalleşme, Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye, Liberte Yay. Ankara, 2004.

__KARDAŞ, Ümit: “Neden Yetmez, Neden Evet 2”, Zaman, 25 Temmuz 2010.

__KARLUK, Rıdvan.,Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Basım, İstanbul 1998.

__NEVINS, Allan-COMMAGER, Henry Steele, Amerika Birleşik Devletleri Tarihi, Çev. Halil İncık, Varlık Yayınları, İstanbul 1961.

__ÖZBUDUN, Ergun., Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Yetkin yay., Ankara2000, __ÖZER, Ahmet., Tanzimattan Bugüne Batılılaşma ve Avrupa Birliği. Elips Kitap, Ankara, 2003.

__SAĞLAM, Fazıl: “Anayasa Sorunlarına Güncel Bakış”, Anayasa ve Uyum Yasaları (13-14 Aralık 2002) Açık Oturum Tutanakları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2003, s.59.

__SAMPSON, Antony., Avrupa Nereye Gidiyor (The New Europeans), Çev. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul 1969.

__SANDIKLI, Atilla., Türkiye’nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri, Harp Akademileri Basımevi

__SOYSAL, Mümtaz,“Anayasaya Uygunluk Denetimi ve Uluslararası Sözleşmeler”, Anayasa Yargısı 2, Ankara, 1996

__TANÖR, Bülent.,İki Anayasa 1961-1982, 2. TıpkıBaskı, Beta yay., İstanbul 1991.

__TANÖR, Bülent -YÜZBAŞIOĞLU, Nemci., 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, İstanbul,2001,

__TEKELİ,İlkin.,Türkiye ve Avrupa Birliği III.

__ Türkiye’de Siyasi Reform, T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara 2007.

__TEZİÇ, Erdoğan., Anayasa Hukuku, İstanbul, 2003, s. 11-12.

__TUNAYA, Tarık Zafer, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, Arba Yayınları, 1994, sf. 141.

__TUNÇ, Hasan., “2001 Değişiklikleri Çerçevesinde Milli Güvenlik ve İnsan Hakları İlişkisi”, G. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Haziran-Aralık 1999, C:III, Sayı:1-2, s. 194201.

__ÜLGER, İrfan Kaya., Türkiye–Avrupa Birliği, s. 111.

__YAZICI, Serap: 12 Eylülde Halkoyuna Sunulacak Olan Anayasa Değişikliği Ne Tür Yenilikler İçermektedir?, TESEV Yayınları, İstanbul, 2010.

__YOKUŞ, Sevtap., AB ‘ye Uyumda Siyasi Kriterler Doğrultusunda Türkiye’de Anayasal ve Yasal Dönüşüm Çabaları ,İÜHFİM, C.LXI,2003.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

AB Haber: <http://www.abhaber.com>

AB İletişim Projesi: <http://www.abinfoturk.net>

Ankara Üniversitesi: <http://www.ankara.edu.tr>

Avrupa Birliği Mektubu: <http://www.eu.ibsresearch.com>

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu:
<http://www.deltur.cec.eu.int>

Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü: <http://www.byegm.gov.tr>

Belge net: <http://www.belgenet.com>

Dış Ticaret Müsteşarlığı: <http://www.dtm.gov.tr/AB>

Ege Bölgesi Sanayi Odası: <http://www.ebso.org.tr/abbultenleri>

İktisadi Kalkınma Vakfı: <http://www.ikv.org.tr>

KOSGEB AB Merkezi: <http://www.abmankara.gov.tr>

Millî Savunma Bakanlığı: <http://www.msb.gov.tr>

Sivil Anayasa girişimi: <http://www.anayasam.org>

TBMM: <http://www.tbmm.gov.tr>